

Journal of the
Oratio Willcox
1590

LAVDA
LAVDA

ONCO

8

M. ANTONI
MURETI
L. C. & G. Rom.
ORATIONVM

La = 1A. 0

VERONAE, M D XG.

Apud Hieronym. Disipulum imprii. 1610

M. ANTONII
M V R E T I

I. C. & ciuis Rom.

O R A T I O N V M
V O L V M E N S E C V N D V M.

Earum index statim post Praefationem continetur.

VERONAE, M D X C.

Apud Hierony. Discipulum impress. Episcopal.

M. ANTONII

M. V. R. E. T. I.

I. C. & civis Rom.

O R A T I O N U M

V E R O N A E M D X C .

FRANCISCVS

BENCIVS SOCIE-

TATIS IESV

SCIPIONI GONZAGAE

Cardinali S. P. D.

QVOD facturus fue-
rat *M. Antonius*
Muretus in edendo
posteriore volumine
orationum suarum, si
adhuc viueret: quod post eius obitum
fratris filius summa spe & animi,
& ingenij adolescens, nisi immatu-
ra morte praereptus fuisset, id mihi
viri optimi tibi que addictissimi, *M.*

A 2 An-

Antonius Lanfrancus, & Ludouicus Riualdus ab hoc instituti heredes ad pias causas, ut facerem, & valde quidem ex mea voluntate persuaferunt. tuae enim amplitudini destinatus liber exit in publicum, & velut postuma proles te tutorē requirit: hoc profecto iustius, quo viginti ab hinc annis germanum eius fratrem in tuum patrociniū accepisti: hoc confidentius, quo à tua dignitate nunc ampliore maius sperare ornamentum, & praesidium meritissimo potest. neque vero tamdiu distulifsemus expectatam à multis, & expetitam editonem, nisi in conquirendis orationibus quae partim in Mureti aduersarijs erant dispersae, partim ab amicis fuerunt exprimendae (& si non repertae omnes & harum aliquot imperfectae) multum fuisset elaborandum: hoc dum
effi-

efficimus, quadriennium effluxit. & sequentur deinceps alia diuini illius ingenij monumenta. Vtinam autem qualis tua erit tutela commendati operis, talis mea esset commendantis facultas: ostenderem profecto Mureti orationes propter summam verborum elegantiam, & copiam rerum pulcherrimarum, tibi viro eruditissimo, politissimoque proprie commendatas, & te propter incredibilem magnitudinem animi, grauitatem, fidem, sapienter delectum, qui earum commendationem susciperes, fuisse. Sed Mureti eloquentia laudationem meam non desiderat, & laus tua ita vere accurateque est à praestantissimo oratore, viroque sapientissimo in epistola ad prius volumen expressa, ut ea adducti omnes, etiam qui te non viderunt, singulares vir-
tutes

tutes tuas admirari, ac suspicere cogantur. quamquam mihi sunt & aliae causae tum communes multae cum meis sodalibus, quorum omnium eximia est erga te obseruantia, tum propriae aliquot meae: tot enim extiterunt tuae erga me humanitatis argumenta, tamque illustria, ut magnopere laetatus sim extitisse tempus, quo intelligerent omnes, & tu in primis, Bencium Mureti discipulum, hoc etiam à magistro didicisse, ut in Scipione Gonzaga Cardinale amando & colendo nemini concedat. Utriusque rei indicium erit nouum hoc munus, quod tibi, ut renouet memoriam mortui, & declaret voluntatem superstitis, ipsum vero sub umbra tui praesidij numquam intereat, offertur. Vale. Collegio Romano.

INDEX ORATIONVM.

- I Cum explicare inciperet libros Platonis de optimo reip. statu 1
 - II Cum in Platone explicando progrediretur 12
 - III Aggressurus Satyram tertiam de ciniã Iuuenalis 26
 - III Cum Senecae librum de Providentia interpretaturus esset 33
 - V Ingressurus explanare M. T. Cic. libros de officijs. 51
 - VI Cum Aristotelis libros de arte Rethorica interpretari inciperet 62
 - VII Cum pergeret in eorundem interpretatione 72
 - VIII Explicaturus libros Aristotelis de republica 86
 - IX Interpretaturus C. Sallustium de coniuratione. 98
 - XI Cum explanaturus esset Aeneida Virgilij 113
 - XI Cum annales Taciti explicandos suscepisset 127
- Sequi-

- XII Sequitur in eodē argumēto 139
XIII Cum peruenisset ad Annalium
librum tertium 157
XIV Cum interpretari inciperet epi-
stolas Ciceronis ad Atticū 169
XV Repetiturus libros Aristotelis de
moribus. 185
XVI Pro Herrico III Galliae, & Po-
loniae Rege ad Gregorium xij
P.M. 201
XVII Homilia de S. Iohanne Euange-
lista 209
XVIII Homilia de mysterio Circunci-
sionis Dominicae 218
XIX In funere Ioānis Episcopij ma-
gni magistri militiae Melitensis
226
XX In funere Pauli Foxii Archiepi-
scopi Tolofani 242
XXI Ad Cardinales cum subrogan-
di Pontificis causa conclauē in-
gressuri essent ipso die Paschae
254
Francisci Bencij è Societate Iesv
oratio in funere M. Antonij
Mureti 265

M. ANTONII
MURETI

ORATIO PRIMA

HABITA ROMAE PRIDIE

NON. NOVEMBR.

M D LXXIII.

VSCEPI hoc anno duas
vtriusq; linguae clarissimos
& eloquentissimos scripto-
res interpretandos, Plato-
nis quidem libros de iusti-
tia, siue de optimo reipub.
statu: Ciceronis autem li-
bros de finibus bonorum, & malorum: sperans
fore, ut Deus quidem huic conatui meo arduo,
& difficili, sed honesto atq; utili faueat: vos
autem, qui, quanta hic vestra utilitas agatur,

A vi-

videtis, dignum ijs auctoribus qui vobis proponuntur, & rebus, quae ab eis tractantur, Studium ad me audiendum adferatis. Ac mihi quidem nihil in eo temere fecisse videor, quod horum librorum explicationem coniungendam iudicarem. Agitur enim in vtrisque de summo bono: in illis quidem de summo bono Ciuitatis: in his autem de summo bono singulorum. Esse autem idem reapse, & totius Ciuitatis & vniuscuiusque ciuis bonum & Plato & Aristoteles saepe docuerunt. Sed scio fore nonnullos, qui meum consilium vituperent, quod me in latinis tantum scriptoribus versari, à Graecis prorsus abstinere cuperent. Erunt etiam qui ab homine tradendis eloquentiae praeceptis praefecto ac praeposito orationem potius Ciceronis aliquam, aut aliquem eorum librorum qui ab eo de arte rhetorica scripti sunt, explicari debuissent contendunt. Quibus vtrisque breuiter satisfaciam, ut & omnem eis, quantum in me quidem erit errorem eripiam: & tamen caueam ne haec ipsa ut apud nonnullos superuacanea, sic apud plerosque necessaria purgatio nimium temporis nobis eripiat. Primum igitur istis Graecae linguae osoribus ita responsum volo, omnem elegantem doctrinam, omnem cognitionem dignam hominis ingenii studio, vno verbo, quicquid vsquam est politiorum disciplinarum, nullis alijs

alijs quam Graecorum libris ac litteris contineri. Itaque quod olim M. Catonem illum Censorium vaticinatum fuerunt, cum adhuc Graecis litteris insensus esset, quas tamen, postea cognito errore, senex audivissime didicit, Graecos, simul atque litteras suas in urbem misissent, omnia perdituros: multo nos hodie & verius & certius atque exploratius praedicere possumus, si homines nostri, paullo magis Graecas litteras negligere coeperint, omnibus bonis artibus certissimam pestem ac perniciem imminere. Hoc si isti aut videre per inscitiam & ignorantiam harum rerum non queunt, aut agnoscere propter obstinatum quoddam & inueteratum in Graecos odium nolunt: persistant sane & obdurent in sententia sua: nobis ignoscant, si quo in studio plurimum operae posuimus, ab eo non facile abducimur: sed & eius dignitatem conservare nitimur: & quas ex eo utilitates percepisse nobis videmur, eas cum alijs communicare conamur. Sed aduersus hos & diximus alia plura, & quoties dabitur occasio, dicturi sumus. Hoc autem tempore nobis aequiores esse debent: quod ita nostram docendi rationem temperabimus, ut etiam ijs qui Graece nesciunt, multum tamen nos ad illam ipsam quae in manibus est, qualiscunque est, Marsilij interpretationem commodius intelligendam auxilij allaturos esse

speremus. Qui autem aliena esse haec eius personae quam hoc tempore sustinemus putant, primum hoc, velim, in memoriam reuocent, quibus temporibus ars rhetorica doceri coepta est, eosdem habitos esse, & politicos, & dicendi magistros. In quo ut qui tum se eos pro talibus venditabant nimium sibi sumpsisse, artique suae pro foccis, ut ita dicam, cothurnos induisse fateamur: ex eo tamen ipso intelligi licet, magnam aliquam inter eas facultates affinitatem ac similitudinem esse. Neque enim res plane disiunctae ac dissimiles fungi ac permutari inter se solent: neque quisquam est aut ita duro ore, aut ita hebetibus oculis, ut earum unam pro altera aut alijs tentet obtrudere, aut sibi ipse patiatur obtrudi. Deinde Aristoteles, qui quae quasi silua ac materies oratori proposita sit, vnus omnium & vidit optime, & diligentissime persecutus est, rhetoricam ex quadam dialectices, & politices permixtione quajque constitione docet existere, ut, non dicam tueri munus suum, sed ne esse quidem ac constare possit, nisi decerptas ac delibatas ex earum vtraque particulas corrogarit. Ut igitur veteres illi arroganter, qui cum peccandae modo & intorquendae & tanquam calami stris inurendae orationis vias traderent, politicos se haberi volebant: ita nos modeste, qui quod nobis deest, quoque carere non possu-

possimus, à Philosophis mutuamur. Quid? Non Hermagoras, cuius auctoritatem secuti plurimi sunt, ciuiles quaestiones oratoris esse materiam tradidit? A quo qui dissenserunt, non eo errasse illum dixerunt, quod oratori nimium tribuisset, sed quod parum. Non Aristoteles ipse diligenter cognoscendas esse Oratori rerum publicarum formas praecipit? Quid vero apud Ciceronem frequentius, quam sine Philosophia non posse effici eloquentem, omnemque vbertatem dicendi ac copiam à Philosophorum scriptis esse Oratori petendam? qui etiam se non ex rhetorum umbraculis, sed ex Academia spatijs oratorem extitisse profitetur. An vnquam Pericles fulgurare, tonare, permiscere Graeciam dictus esset, nisi Anaxagoram audisset? Demosthenem autem, quo nemo vnquam in dicendo neruosior aut efficacior fuit, vnde hausisse illam vim, qua superat omnes, nisi ex Platonis schola & sermonibus creditis? Sed est quoddam genus hominum, qui cum se Ciceronis studiosissimos haberi velint, vni ex omnibus Ciceronis auctoritatem ac iudicium maxime contemnere videntur. Nam cum Cicero toties inculcet, ei qui ad eloquentiae gloriam aspiret, per uolandum esse omne scriptorum genus, ut multiplici rerum cognitione quasi lactificata efflorescat, ac redundet oratio: hi perin-

de ac si hoc aut non legerint, aut satis putent esse quod legerint, ad unius Ciceronis scripta tamquam ad Sirenios scopulos, adhaerescunt, ea una manibus terunt eorum non uoculas modo, sed syllabas prope omnes minuta quadam et auxilia curiositate ad calculos uocant, ab eis commouere oculos nefas putant, praeter unum denique Ciceronem, & tres, si forte, aut quatuor illorum temporum aequales, aut certe illi aetati suppare, aliorum omnium scriptorum contactum ipsi mrefugiunt, ne inquinentur. Itaque ut Ixion in Poetarum fabulis nubem amplexatus dicitur, cum sibi Iunonem amplexari uideretur: ita isti pro uera & solida & succi ac sanguinis plena eloquentia, ariditatem quandam ac sterilitatem orationis, et ieiuniam & fame ac macie enecliam et nullius rei nisi odij plenam in uerbis ad Lydium illum Nizoly lapidem examinandis morositatem amplexantur. Ridicula capita. Cuius se admiratores praecipuos uideri uolunt, eius monita ac praecipua ad se pertinere non censent. Nos uero de uis operam ut simus quod isti non sunt, uere ac serio Ciceroniani, et illi saluberrimo Ciceronis praecipuo obtemperantes excutiamus, ac perscrutemur omnes forulos bibliothecarum ueterum, imprimisque amemus atque admiremur Platonem: quo ille laudando ac commendando expleri non potest: quem nec nimis ualde, nec nimis saepe
lat.

laudari posse ait, quem omnium, quicumque unquam scripserunt, locutiue sunt, principem, quem cum Panaetio, Philosophorum Homerum, quem auctorem diuinum, quem quasi Deum quendam Philosophorum uocat. cuius sapientiam & eloquentiam sic admirata est antiquitas, ut Iouem ipsum dicerent, si Graece loqueretur, sic loqui. Acque equidem constitueram hodie de Platone aliquid dicere: sed me copia ipsa deterruit: uix enim potest quisquam ullum paullo dignior mlectu scriptorem eorum quidem qui post Platonem uixerunt, in manus sumere, ut non in aliquid quod de Platone ample ac magnifice dicatur incurrat. Quare de ipso quidem in praesentia silentium erit: sed quando librum primum de Rep. explicare ingredior, attingam prius & exponam breuiter nonnulla quae Platonis interpretes quasique hypophetae in uniuscuiusque libri Platonici principio tractare consueuerunt. Primum igitur dicam quid in his libris propositum sit Platoni: quod Graeci $\sigma\tau\omicron\pi\omicron\upsilon\nu$, aut $\pi\rho\delta\delta\epsilon\sigma\iota\nu$ uocant. Deinde quo in genere eos scripserit: quod illi $\epsilon\iota\delta\omicron\varsigma$, aut $\chi\epsilon\rho\alpha\kappa\tau\eta\rho\alpha$ dicunt. Postremo eorum hylen siue materiam explicabo. Materiam autem uoco, ne quis sit error, non id quo de agitur, ea enim est quam dixi $\pi\rho\delta\delta\epsilon\sigma\iota\nu$, sed certam quandam totius disputationis, ut rhetores loquuntur, $\pi\rho\lambda\omicron\tau\eta\sigma\iota\nu$ quae
A 4

quae loco, tempore, personis, contingitur. Quid igitur Platoni precipue propositum sit in his dialogis, non eadem omnium sententia est. Sunt enim qui de iustitia hic non de republica, praecipue disputari contendant, quae vis eius, quaeque natura sit & ut ex eius cultu omnia bona & priuatim & publice ad homines perueniant, contraque mala omnia ab iniustitiae fonte manent. Huius opinionis suae tria potissimum argumenta afferunt. Vnum quod principium totius disputationis, quae cum Cephalo, posteaque cum Polemarcho & Trasimacho instituitur, manifesto à iustitia ducitur: neque quidquam ab eis aliud quaeri videtur. Alterum, quod quicquid in his libris de Republica dicitur, accessio quaedam est & appendix disputationis de iustitia. Cum enim ex dubitationibus Glauconis & Adimanti expressior quaedam et euidetior iustitia tractatio requireretur, eaque videretur semper aliquid obscuritatis habitura, quamdiu in vno homine insisteretur, quo maiorem & latiore campum haberet oratio, transiit Socrates ad explicandam formam totius Ciuitatis, ut cum docuisset toti Ciuitati & necessariam & salutarem esse iustitiam, etiam in singulis eandem illius esse vim, facilius et apertius cerneatur. Qua in transitione comparationem adhibuit elegantissimam quae his verbis explicata

ta est libro secundo. Si quis inquit nobis propositum sit aliquid longo intervallo legendum, quod minutis litteris scriptum foret, neque nos ualde acutis et perspicacibus essemus oculis, posteaque alicui nostrum ueniret in mentem, idem alibi extare in gradiori tabula grandioribus litteris scriptum, nemo esset quin lucro quodammodo apponeret, illam prius grandiore tabulam inspiceret, ut postea quae in minore scripta essent, ipsam uestigijs facilius persequi posset. Addit deinde eandem esse, et idem efficere iustitiam in tota Ciuitate et in uno homine, sed uim illius, in Ciuitate quae maior ampliorque sit, et facilius et clarius perspicari posse. Quod si disputatio de Rep. ad illustrandam iustitiae naturam quaesita est, constat hanc quidem esse principium et *πρῶτον ὄντως*, illam de rep. adscitam, et *ἐπιπλέον* *ἢ τῆς ἀρχῆς*. Postremo id est Socratis ipsius uerbis apertissime colligi, qui quoties, ut sit, in disputando, à iustitia euagatus est, ad eam rediens, ait se redire ad id quod quaeritur, et de quo instituta est disputatio: et ad ipsum libri decimi finem ita totum sermonem concludit, ut dicat colendam esse iustitiam, ut et nobismetipsis & Dijs immortalibus amici simus. Haec igitur argumenta sunt eorum, qui de iustitia, non de rep. praecipua quaestione in his dialogis esse aiunt. Qua in sententia Marsilius fuit, qui quidem in huius

huius libri argumento ita scripserit. Atque ut saepe in his libris, sed praecipue in secundo declarat, totam disputationem de iustitia a nobis inscribi manult, quam de republica. Idem sentit et Chalcidius principio commentarij quem scripsit in Timaeum. Sed et multorum ex veteribus eadem fuit opinio. Alij tamen quorū non minor est auctoritas, praecipuam esse censent quaestionem de republica: idque his argumentis confirmant. Primum quod inscriptio est, de republica. quod argumentum ut plus habeat ponderis, ostendant inscriptionem illam esse antiquissimam maximeque *Ἰνσταύ*. Intellegendum est enim non omnes inscriptiones librorum Platonis aut antiquas aut indubitatas esse. Nam et Platoni quaedam tribuuntur, quae Platonis non sunt, ut Axiochus siue de morte, qui Xenophanis Platenici est, quod et Marsilius sciuit, ut Alcibiades secundus, quem et Athenaeus ait putari Xenophontis, et stylus ipse id ostendere uidetur: Et Halcyon siue de mutatione formae olim legebatur inter opera Platonis, hodie inter dialogos Luciani: cum eorum neutrius sit sed Leontis Academici: et ij dialogi qui sine ulla dubitatione Platonis sunt, aliter ab alijs nominantur. Ut Parmenides ab alijs *περὶ ἰδεῶν*, ab alijs *περὶ γυμνασίας*, ab alijs *περὶ τῶ ὄντος*, ut testatur Proculus, ut Philebus ab

ab alijs de uoluptate, ab alijs de summo bono. Et qui hodie titulum habet *ἠρασιῶν*, id est anatorū, ab omnibus antiquis *ἀνῆρασιῶν* id est riuulium nomine citari solet. estque ea uerior inscriptio. Qui ergo ab inscriptione argumentantur, aiunt uerissimam & antiquissimam horum librorum inscriptionem esse *πολιτείας* id est de Rep. non de iustitia. Nam et Aristoteles cum eorum epitomen quandam confecisset, ait *ἔτος ἐπιστημῶν ἢ τῶν πολιτικῶν*, & in conuiuio, & in politicis, quoties horum librorū mētio est, ita eos nominat. Theophrastus quoque in libris de legibus eadem appellatione utitur. Sed & Plutarchus in quaestionibus Platonis, & Athenaeus, & Origenes, & ex latinis Cicero, Macrobius, Lactantius, Chalcidius, omnes denique antiqui hos libros de rep. non de iustitia uocant. Iam uero Platoniarum inscriptionum tria genera sunt *ἐκ προσώπων*. ut Parmenides, Protagoras, Gorgias, Hippias. *περιστάσις*, ut conuiuium, *πραγματικῆ*. ut νόμων, *Πολιτικῆς σοφιστικῆς*. Hae postremae semper continent τὸ προηγούμενος *ἑπιτέμενον*. Haec autem & uera est, & *πραγματικῆ*.

Reliqua desiderantur.

ORATIO
SECUNDA

HABITA ROMAE IV.

KAL. MARTII.

M D LXXIV.

MULTA sapienter ab Euripide dicta sunt : quaeque praeclare sustineant famam illius Oraculi, quo traditum est, eum in tribus, qui illa aetate sapientissimi essent, ipsius Dei voce numeratum : recteque iudicavit Q. Cic. cum dixit, se singulos eius versus singula testimonia putare. Apud eum autem quodam loco mirari se dicit Hecuba, quod non, alijs omnibus Studijs omissis, omnes homi-

homines ad Studium eloquentiae incumbant : eam enim unam in rebus humanis quasi regnum quoddam obtinere. Est & alibi apud eundem Poetam, orationem ad res efficiendas non minus valere quam ferrum. Quae non splendidius aut magnificentius dici, quam verius, & docet vetus historia & communis vita declarat. Quid enim notius est quam in omni aetate extitisse semper aliquos, qui quasi quodam gubernaculo, ita lingua huc illuc mentes audientium flecterent, quietas concitarent, commotas ac concitatas tranquillarent, ac mitigarent, perspicue veris fidem detraherent, incredibilibus probabilitatem conciliarent, veteres opiniones euellerent, nouas insererent, quid denique & quatenus ab alijs credi vellent, ipsi definirent quasi terminos pangerent? Neque vero huius tantae ac tam admirabilis potestatis suae ipsa sibi parum conscia eloquentia est : neque unquam eam obscure ac dissimulanter tulit, quae, ut e veteri comoedia cognoscimus, ab ipso prope ortus sui principio ausa sit profiteri, se vias tenere ac tradere, quibus causa inferior, dicendo superior fieri posset. Neque vanam aut inanem illam gloriationem fuisse, grauiissimis persaepe maximeque insignibus exemplis in omni Ciuitate patrum factum est. Cum igitur homines natura potentiae cupidi sint, & tantum ad eam in eloquentia

tia momenti sit, omnia omnes eius consequēdae,
 cau si facere, ut ait Euripides, consentaneum es-
 set. At mihi tamen contra nonnunquam ac-
 curatius haec in animo reputanti, mirum vide-
 ri solet, non iam pridem omnes dicendi magistros,
 una cum illo suo praeclaro artificio ex omnibus
 locis communi aliquo gentium ac populorum
 scito electos, expulsos, exterminatos fuisse. Ne-
 que enim aduersus illos aut accusatore ullo, aut
 teste opus est. Ipsi se indicant, ipsi se deferunt:
 ipsi quod occultandum potius videretur, id sine
 metu ac pudore praesferunt, id ostentant, eo se
 venditant, eo gloriantur. Nihil tam certum
 tamque exploratum esse, quod non in dubium
 vocari, nihil tam absurdum, tamque peruersum
 quod non eloquentiae viribus obtineri ac persua-
 deri queat: Voces sunt hominum istam facul-
 tatem non calumniari, & in odium vocare, sed
 ornare & hominibus commendare cupientium.
 Hoc autem quid aliud est, quam noctem ac cali-
 ginem rebus inducere & quasi Circeo quodam
 poculo ad eam dementiam homines adigere ut
 certi ac firmi in quo insistant nihil habeant, sed
 modo huc, modo illic incertis opinionum flucti-
 bus agitati vagentur? Si pharmacopola aliquis
 oppida circumiens eiusmodi venenum venale cir-
 cunferret, quod potu quidem iucundissimum es-
 set, sed potum adimeret hominibus omne indi-
 cium

cium veri & falsi: omnes, ut opinor ei adue-
 nienti portas clauderent, omnes eum à sinibus
 suis abigerent: interdicerent etiam, nequis ab eo
 eius veneni miscendi ac temperandi rationem di-
 didicisse vellet. At non dissimilem in eloquentia
 inesse uim ipsi illius professores praedicant. An
 si quis alienas fruges excantauerit, aut malis car-
 minibus mentem alicui eripuerit, afficietur sup-
 plicio: idque aut docuisse, aut didicisse capita-
 le erit: qui mellitis uerbis & ad fallendum com-
 positis multitudinem insatuauerit, eique grauis-
 simis in rebus illuserit, aliosque eandem fallen-
 di ac circunscribendi artem docuerit, is nō modo
 ante oculos omnium impune uoluitabit, sed ultro
 ob eam ipsam causam amplissima sibi decerni
 praemia postulabit? An qui iudicem pecunia
 corruerit, exulabit: qui eloquentia laudabitur?
 At hoc eo etiam tetrius ac sceleratius est, quod
 pecunia corrumpi nisi improbus & impurus iu-
 dex non potest: eloquentia etiam optimorum
 uirorum iudicia interdum deprauatur. Itaque
 ut Pittacus grauiorem poenam constituerat, si
 quis alienam uxorem blanditijs ad faciendum
 adulterium pellexisset, quam si ei uim attulisset,
 quod uī adhibita corpus tantum, blanditijs etiā
 animus corrumperetur: Ita qui si elis uerbis se-
 ueritatem iudicium inslectunt, grauius puniendi
 essent, quam qui eos largitione corrumpunt. La-
 cede-

cedemonij quidem, quorum ciuitas optimis in-
 situris temperata putabatur, nullum apud se
 huic praestigiatrici locum esse uoluerunt, sed sim-
 plex quoddam & apertum, & paucissimis con-
 tentum uerbis adamarunt dicendi genus. Athe-
 nienses autem, apud quos ista & nata & alta
 atque educata, & suo quasi mundo muliebri in-
 structa & exornata Pandora est, quid non ab ea
 malorum ac calamitatum pertulerunt? Grata
 enim & accepti beneficij memor alumna non
 aliunde sibi potius quam à lare, aut, ut ipsi lo-
 quuntur, à Vesta, incipiendum putauit: & ab-
 tricibus suis Athenis egregia sanc nutricia per-
 soluit. Nam quibuscunque tempestatibus ac
 procellis Atheniensium uexata Resp. est, earum
 longe maximam partem oratoribus suis acce-
 ptam ferre meritisimo potest. Quorum etiam
 unus, ut Enceladus, cui mons Aetna impositus
 est, quoties se commouit, totam Siciliam concu-
 tere dicitur: ita ipse cum se dicendo incitauerat,
 uniuersam permiscere ac perturbare Graeciam
 dicebatur. Et ea ipsa tamen in Ciuitate ab Areo-
 pago eloquentia exulabat. Quod enim tem-
 plum Iustitiae dicauerant, in id patere aditum
 iudiciorum corrupterici eloquentiae noluerunt.
 Nam quod à multis persaepe dictum est, non e-
 loquentiae istam culpam esse, sed hominum, ea-
 secus, quam oportet utentium: ipsius quidem
 hunc

Hunc esse finem, ut innocentiae, non flagitio, ut
 aequitati, non iniustitiae, ut ueritati, non ut
 mendacio patrocinetur: uideamus ne rebus ip-
 sis haec oratio refellatur. Veritatis per se ma-
 gna vis est: ita ut suis opibus pollens, suis co-
 pijs freta, suis praesidijs firma, aut nihil, aut
 non admodum externa auxilia requirere uidea-
 tur. Itaque idem ille quem principio nomina-
 ui, Euripides ueritatis si implicem esse ait oratio-
 nem: neque ullis medicamentis ac lenocinijs in-
 digere. Neque quisquam unquam se orator
 magnopere iactauerit, quod ueram & iustam
 causam obtinuerit: ne dignantur quidem ad eas
 quae huiusmodi sunt accedere: si quem deposti-
 tum ac desperatum & manifestis criminibus op-
 pressum, & tacito omnium prauiudicio morti
 destinatum reum recipere potuerint, in eo sibi
 placent, se circumspiciunt, se iactant, caelum di-
 gito sibi uidentur attingere. Ut cum Cicero in
 Cluentiana causa gloriatus est se tenebras iudi-
 cibus offudisse. Quanto uerior esset gloriandi
 causa si tenebras ab eorum animis discussisset,
 si omnem errorem eripuisset, si id de quo iudica-
 turi erant, in clara, ut ita dicam, luce uiden-
 dum collocasset. At hoc uiri boni erat, non
 oratoris boni. Immo uero ait alius ne orator
 quidem esse potest, nisi qui uir bonus sit. Scio
 istud dici & ad auctorem M. Catonem referri:
 B sed

sed me magis Aristoteles mouet, qui me Philosophus cum alijs rebus rapit, tum quod mirifice veritatis amans videtur. Is igitur, bonus vir sit orator, an minus, negat quidquam ad artem pertinere: illud quidē esse in arte uel praeceptum, ita fingere ac conformare orationem, ut te, quicumque sis, ij qui audient bonum uisū esse & sibi amicum putent. Egregiam uero & expectandam artem: quae eam iniustitiae partem doceat, qua nulla capitalior est, quo modo consequi possis, ut cum maxime fallas, tum maxime uir bonus esse uidearis. Quod si maxime ad uerum & ad falsum persuadendum utilis est eloquentia, tamen in tanto periculo, & in tanta multitudine hominum ea improbe utentium, non passim, neque quibuslibet usus illius permittendus esset: Sed ut Creteneses armorum tractationem ingenuis permittebant, seruis denegabant: ita deligendi essent publice ex omni multitudine certi tantum qui eloquentiae praeceptis instituerentur. Quid enim est, quo ista praeclara facultas, cum semel frontem perfricuit, progredi non audeat? Ornat exquisitissimis laudibus res contemptissimas & abiectissimas, comam, caluitium, culicem, muscam: nonnullas etiam aperte malas & hominum generi noxias, febrem, pestem, bellum, stultitiam: homines teterrimos, Phalarin, Burisin, & eiusmodi alios: quae & si

Burin

non-

nonnullis fortasse toleranda uideri possint, ut ludicra, neque alio pertinentia, quam ad exercitationem & ad ostentationem ingenij: tamen haud scio an rectius ex ciuitate tollerentur. Certissima enim pestis animorum est mendacium: cui assuescere periculosum est: cum, ut uerissime cecinit Euenus, consuetudo progressu temporis tandem in naturam conuertatur. Semper mihi placuit dictum Solonis: qui cum Thespin primum tragaediarum scriptorem ipsum fabulas suas, ut tum nos erat, docentem spectasset, postea quae- sisset ex eo dicitur, ecquid puderet, in tanta auditorum multitudine tam multa mentiri: cumque ille respondisset, turpe non esse talia ioco & agere & dicere: ibi tum prudentissimus senex baculo quem ex Atheniensium consuetudine gestabat, terram percutiens, Ne nos, inquit, si istos iocos hic laudare assuescimus, cito eosdem in contractibus & in iudicijs reperiemus. Sed tamen ne summo iure agamus, neue omnia nimis ad uinum refecare uideamur, demus hanc ueniam sophistis, ut tanquam neurospastae, aut ij qui agilitate quadam & celeritate manuum, lenibus ac politis calculis huc illuc mouendis spectantium oculos eludunt, quos Graeci Psephopactas uocant, ita ipsi quoque talibus argumentis inter pueros ludant: praesertim cum periculum non sit, ne quis quod muscam a Magistro laudari au-

B 2 dieris

dierit, in captandis postea ac colligendis muscis
nimis magnum studium ponat: aut quia febris
pestisue multis laudibus ornata sit, talia bona nō
ipsi potius rhetori euenire optet, quā sibi. Quid,
cum ea sibi ad dicendum argumenta sumunt, qui-
bus subruuntur fundamenta uirtutum, amor ho-
nestatis excutitur, animi hominum pestiferis ac
nefarijs opinionibus imbuuntur, tamen ne eos fe-
rendos esse dicemus? Olim quidem cum Athe-
nensibus ob Oropum vastatam, Sycionij, qui eis
iudices à Senatu dati erant, multam quingento-
rum talentorum irrogassent: eaque iusto grauior
uideretur: misere Athenienses legatos in hanc
urbem, per quos à Senatu peterent, uti aut eius
poenae gratia sibi fieret, aut certe aliquid ex ea
diminueretur. Eius legationis principes fuerunt
Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus,
& Diogenes Stoicus. Quibus, dum otiosi in ur-
bem sententiam Senatus expectant, libido inces-
sit, Graeco more epidixis facere, & quotidie in
coetu ac conuentu hominum de uarijs quaestio-
nibus disputare. Ibi tum Carneades, qui ui & co-
pia dicēdi antistare collegis putabatur, quodā die
de iustitiae laudibus ornate ac luculenter dixisse
perhibetur: cum quidem Ser. Galba, & M. Ca-
ro ille censorius ei disputationi interessent. Sed
ille idem Carneades quaecumque tum de iustitia
dixerat, ea postridie contraria disputatione sub-
uertit:

uertit: multoque plura collegit, quibus planum
faceret, iustitiam meram esse stultitiam, oppido-
que antiquos ac simplices esse illos, qui si modo
impune iniusti esse possent, à facienda iniuria,
propter inanem quādam umbram & opinionem
iustitiae, temperarent. Sensit Senatus, ad eam
disciplinam nimio plus docilem esse multitudi-
nem: neque tanti esse audire doctores Graecos
compositae ac modulate uerba fundentes, ut pro-
pterea ferendum esset, corrumpi ciuium ingenia,
& ad improbitatem ac nequitiam a fide & a uir-
tute traduci. Conticescere igitur eos iussit &
quam primum remisit in Graeciam: ne populus
ille cuius potentia & auctoritas apud externas
gentes non armis magis quam opinione iustitiae
creuerat, bene dicendi studio captus bene uiuendi
studium abijceret. At si iure ob eam rem Carnea-
des vituperatus est, quomodo defendetur Plato?
Nam quae tum pro iustitia aduersus iustitiam
Carneades dixit, eorum semina multo ante & in
Gorgia, & in primis duobus, de rep. libris a Pla-
tone sparsa erant. Meministis, quam multa
huius generis in superiore libro Thrasymachus
dixerit, quibus multo plura, multoque ad per-
suadendam efficaciora in eo quem nunc explica-
re ingredimur, a Glaucone & ab Adimanto
adferuntur. Num igitur & Plato vituperan-
dus, qui mandanda illa & consignanda litteris
duxerit

duxerit: & male Cicero qui tot annis post eadem in suos de rep. libros transtulerit: & nos hodie parum prudentes, qui vestra adolescentes ingenia, quorum nobis cultura commissa est in his potissimum disputationibus cognoscendis exerceamus? Immo vero & nulla in Platonem reprehensio cadit, & culpa vacat Cicero, & a nobis ex omni scriptorum numero nullus eligi poterat, in quo, maiore fructu, quam in Platone uestra elaboraret industria. Nam ut ceterorum quae supra diximus dissolutionem in aliud tempus referuimus, & eam tantum partem pertexamus, cuius praecipue causa hunc sermonem exorsi sumus; dispar quidem fortasse Carneadis causa atque ratio fuerit: Plato certe nihil se, nihil philosophia indignum suscepit: nihil quod non omni ex parte ei, quem vere ac merito animorum Aesculapium nominauit antiquitas, conueniret. Non enim has subdolas iustitiae criminandae rationes ipse commentus est, neque earum quasi sator ac parens fuit: sed eas cum ab hominibus improbis proditae vagarentur ac spargerentur licentius, iamque per multorum animos quasi contagione quadam serperent, ne disfluerent ac manarent latius, praecidendas ipse atque amputandas, putauit. Non poterat autem iustitia perfectae cumulateque defendi, neque profiteri, quantum plus in ea non dignitatis modo, quod et aduersa-

rij fatebantur, sed utilitatis quoque, quam in iniustitia inesset, nisi omnia quae pro iniustitia dici consueuerant, accurate, & exponerentur & reserlerentur. Hoc igitur ita praestitit Plato, ut nihil in eius argumenti tractatione, uasre, acute, callide, apte ad fallendum dici possit, quod ipse praetermiserit. Ac Thrasimachum quidem, ut sophistam, induxit, serio & ex animi sui sententia pro iniustitia perorantem. Cuius inania argumenta & futiles ratiunculas, cum libro primo, nullo prope negotio ludibundus refutasset Socrates: illam quasi uelitationem multo grauior pugna excipit cum Glaucone & Adimantato. Quos tamen, quia viri in primis boni erant, & iustitiae amantes, statim a principio profitentes ac contestantes facit, ea se dicturos, non quae sentirent ipsi, sed quae ab alijs dici solerent, quaeque reprehendi ac conuinci cuperent: Cum igitur accuratissime & exquisitissime ab eis esset accusata quidem & abiecta iustitia, defensa autem & collaudata iniustitia ut uix eorum orationi resisti posse uideretur. Deum immortalem, quo robore, qua firmitate, qua copia argumentorum, quanto orationis impetu fregit ac dissipauit illas iniustitiae copias Socrates? Qui quidem eo remperduxit, ut aperte demonstrauerit, id quod etiam hodie nonnullis Christiana religione

imbutis, vix satis persuaderi potest, non tantum propter praemia quae iustos & in hac vita comitantur, & post mortem manent; neque propter poenas quas iniusti nullo modo effugere ac vitare possunt: sed etiam si quis iustis omnem praemiorum spem iniustis omnem & infamiae & supplicij metum detrahat infinitis tamen partibus praestare, in mendicitate, in exilio, in morbis, in tormentis ac cruciatibus, in infamia atque odio, in equuleo atque ignibus iustum esse, quam cum iniustitia vivere in summis opibus, & omni earum rerum, propter quas vulgo homines a iustitia desciscunt, copia circumfluentem.

O non loquendi tantum, sed & sentiendi, ex illis veteribus, quos Deus vera sui cognitione non afflauerat, unice magister Plato, quae unquam par dignitati, ac meritis erga omnem posteritatem tuis reperiri poterit oratio?

Tu quomodo animi nostri à vitiorum sordibus purgari possint, ostendisti, tu quemadmodum hominibus adhuc in terra versantibus coelestem quodammodo vitam vivere liceat, aperuisti: tu divina cum humanis, quantum quidem humano ingenio id perfici potuit, copulasti: tu ea tradidisti, quae nos, nos inquam ipsi, qui a Deo per filium adoptati, & coelesti doctrina imbuti sumus; a te dici potuisse

uisse miramur. Sed Platonem laudare necesse non est: danda potius opera est, ut quae ille diuinitus scripsit, cognoscamus ac consequamur: quam ad rem si cui vobis vsui meam esse posse operam creditis, dabo operam, quod in me erit, ne unquam vestra vos de me opinio prorsus sefellisse videatur.

ORATIO TERTIA

HABITA ROMAE ANNO

M D L X V.

*Q*UAE constituerim vobiscum una enoluerere atque excutere librum Senecae de prudentia, iudicavi omnibus nobis commodum fore, si is liber seorsum à ceteris Senecae operibus mea opera emendatus excuderetur. Ac sperabam id fore, antequam ad has mihi iucundissimas, vobis, ut merito sperare videor, non molestas exercitationes rediremus. Sed aliter cecidit. Interea igitur, dum ille pulcherrimus libellus à librarijs describitur, de legi xij Iuuenalis satyram in qua hoc triduum consumeremus. Et incunda
autem

autem & utilis illius evolutio futura est. Continet enim multas graues & utiles sententias, optimis verbis, & genere quodam dicendi salso, festivo, hilari, & ut ita dicam, viuido, quod huic poetarum proprium ac perpetuum est, explicatas. Neque mihi quisquam illud obiecit, multos esse ex latinis Iuuenale meliores poetas. Non contendo. Scio multum interesse inter Iuuenalem & Virgilium. Sed qui solum Virgilium legerit, tanto praestare eum ceteris, credere poterit, scire non poterit. Ut ad certiore ipsius Virgilij gloriam pertineat, etiam alios legi. Deinde non continuo sola cognoscenda quae optima. Alioqui non tantum est potius solus Virgilius, ex oratoribus solus Cicero, sed ipsius Virgilij vnum aliquod poema, Ciceronis vna aliqua oratio legenda erit. Certo enim & aliquod Virgilij poema, & aliqua Ciceronis oratio principem locum tenet. At nemo unquam repertus est, qui aut Homerum, praecipuum esse inter poetas negaret, aut propterea Hesiodum, Theocritum, Apollonium Rhodium, alios etiam inferiores è manibus hominum excutere conaretur. Nec quia Sophocles in Tragoedia excellit, idcirco Aeschylum Euripidemque contemnimus.

Nò si priores, ait Horatius, Maenius tenet Sedes Homerus, Pindaricae latent.

Cacaeque & Alcei minaces
Sibefichorique graues Camoenae.

Suus est Stellis honos, sua lux, etiam si à solis splendore & claritate vincuntur. At stulte facit qui in potestate eligendi praetermissis optimis deteriora seclatur. Hoc ita demum in me valeret, si suaderem vobis, ut eos quos optimos esse constat, praetermitteretis. Sed id neque feci adhuc, neque facturus unquam sum, et multum puto interesse, hos quasi secundarum partium scriptores melioribus anteponat aliquis, an eis quoque studij aliquid tribuendum putet. Praeclare Cicero frrem quidem scriptorem esse non diffitetur Atilium: sed scriptorem tamen, ut legendus sit. Rudem enim, inquit, esse in nostris poetis, aut inertissimae segnitiae est, aut fastidii delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt. Haec ille: & illis quidem temporibus cum neque Musarum scopulos quisquam superarat: & is qui hoc scripsit Ennius, meliorum inopia principem locum tenebat. Quid igitur censem diciturum fuisse Ciceronem, si ad eorum poetarum, qui postea floruerunt, tempora vitam producere potuisset? Qui certe ut veteris illius Romani sermonis integritate inferiores fuerint: suae enim quisque aetatis, quam a maiorum suorum sermone uti malebat: limatiores

tamen, & cultiores, & multis poeticis virtutibus superiores fuerunt. Num igitur hos nitidos et politos contempsisset, qui illos horridos et impexos, studiose tñ ac diligenter euoluerat? Sed ut in ceteris vitae partibus, ita in ratione studiorum varie à vulgo hominum peccari solet. Patrum & auorum nostrorum memoria, qui se eruditos perhiberi volebant, optimis quibusque scriptoribus, tanquam peruulgatis & abditum ac retrusum continentibus ualere iussis, in alijs quibusdam obscurioribus, minusque tritis suam omnem industriam collocabant. Itaque eorum plerisque saepius in manibus erat Appuleius, aut Sidonius Apollinaris quam Cicero: Perseum quam Horatium, Lucanum aut Claudianum quam Virgilium libentius & maiore cum studio peruolutabant. Animaduertit hunc errorē insequens aetas, & Bembi, Sadoleti, ac similibus & exemplo & auctoritate commota, ad vetustiore[m] lectionem imitationemque renouata est. Sed secutum est aliud malum, exortatione ineptorum hominum, qui praeter Ciceronem, Caesarem, Sallustium, & si forte, aliquot alios eidem aetati suppare, tum ex poetis, praeter Catullum, Lucretium, Virgilium, tres aut quatuor alios, clamare coeperunt, ceteros omnes barbaros esse, nescisse latine loqui, neque satis dignos esse in quibus cognoscendis ullum

Studium poneretur. Inde extitit eneatum quoddam & famelicum, &, ut ego interdum uocare soleo, dilutum eloquentiae genus, hominum existimantium bene dicendi laudem in eo positam esse, ut ne ullum uocabulum ponas, quod non ex Cicerone sumpseris, quamuis fatue atque insulse loquaris, sine ulla vi, sine ullo acumine, sine ullo pondere sententiarum, dummodo unum illud obserues, ipsius te Ciceronis fraterculum fore. Similis fatuitas, eorum quoque qui poetarum laudem affectabant, animos occupauit. Nam cum sibi indices quosdam confecissent earum uocum, quibus ueteres aliquot poetae uti essent, putarunt se illis aequiparatum iri, dum sedulo cauerent, ne quam uocem uersibus suis immiscerent, quae non in illis, quos dixi, indicibus reperiretur. Ergo hoc exemplo suo utriusque docuerunt, ex omnibus Ciceronianis uocibus stultissimas orationes, ex omnibus Virgilianis pessimos uersus posse componi. Neque dici potest, quam haec hominum somnia sibi placeant, quam se circumspeciant, quam se impudenter ijs, quos non intelligunt, anteponant. Statium, aut eorum quidam, aut Silium Italicum, tum mihi, aut Lucanum aut Senecam nominas? Ouidium etiam, cui praeter unum Virgilium, Latinorum nemo par fuit, contemnere audent, seque ei antepone non uerentur. Unus etiam

eteroqui homo eruditissimus, sed illo errore imbutus, Ouidij metamorphosin, diuinum poema, & omnibus ingenij, omnibus eloquentiae luminibus omni ex parte collucens, in eum sermonem, quo vulgo nunc utimur, sibi conuertendam curauit, ne, si eam latine scriptam attingeret, sinceritatem latini sermonis, quam ex alijs poetis hauserat, contaminaret. Sed hunc quidem excusare quoquo modo possumus: qui cum & doctrinae copia abundaret, & latino sermone perite ac scienter uteretur, hac una in re nimis credulus fuit, aliorumque iudicio stare potius uoluit quam suo. Ipsi non ferendi, qui ab omni eruditione imparati, quasi satis sit dixisse, ego pulchra poemata pango, audent se cum eis componere, aut etiam eos praese despicere, a quorum coquis, aut mulionibus, si hodie uiderent, scribendorum carminum laude facile uincerentur. Horum ego, simul atque Iuuenalem mihi in manibus esse rescuerint, qui de me sermones futuri sint, non ignoro. Iuuenalem interpretatur. Cur non potius Horatium? sed & tercio ab hinc anno quasi alij poetae deessent, Senecae Troadas delegit, quas interpretaretur. Ego uero & in explicandis Senecae Troadibus ita tum me uersatum esse confido, ut illius poetae amorem multis incusserim: & in huius Satyrae explicatione, spero me perfecturum

Eturum, ut eiusdem poetae alias quoque cognoscere cupiatis. Sed satis iam verborum factum est. Nunc primum exponam argumentum huius Satyrae. Deinde ipsius poetae verba recitabo, quaeque in eis explicatione egere videbuntur, ea diligenter & accurate interpretabor.

O R A -

G R A T I O
Q V A R T A

H A B I T A R O M A E I I I .

Non. Iunij. M D L X X V .

E Seneca nihil hoc loco constitui dicere: nam si vituperatores illius confutare vellem, necessario mihi ducenda essent praecipua argumenta scriptis ipsius, ut ostenderem eum & doctrinae copia, & scribendi elegantia longe multumque omnibus obrectatoribus suis praestitisse. Nunc cum apud eos differam, quibus Senecae scripta nota non sunt: (quotus enim quisque vestrum ante hunc diem ea, non dicam, euoluit, aut legit, sed inspexit

C

spexit

spexit aut attingit?) puto me commodius esse factu-
rum, si prius hunc libellum mole quidem, ut ui-
detis, exiguum, sed & orationis ornamentis, &
argumenti gravitate, ut sentietis, eximium vo-
bis proposuero, ac deinde permisero, ut ex eo Se-
necam, tanquam ex ungui, ut dicitur, leonē aesti-
mantes, de ipsius sapientia & eloquentia arbitra-
tu vestro iudicetis. Urbane Ulixes apud Euri-
pidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus
esset, ita eum alloquitur, Vin. tu prius gustare
quid vini feram? Cui Silenus. Ita conuenit.
Nam gustus emptorem vocat. Ego quoque
cum vobis hunc scriptorem non quidem vendere
sed certe commendare, atque ut apud vos in pre-
tio sit efficere cupiam, debere uideor eum vobis
prius quasi gustandum dare. Hoc tantum a
vobis peto, ne quid huc praedudicatae opinionis
adferatis, neue permoueamini stultis ac temere
iactis vocibus quorundam, qui quae non intelli-
gunt, vituperant. Tribuite hoc mihi, ut me
non quidem valde intelligentem & idoneum,
sed tamen non multo deteriorem, quam isti sunt,
harum rerum iudicem existimetis. Qui cum
& ex quo huic muneri praepositus sum, nihil an-
tiquius habuerim, quam ut nos, quantum in me
est, omni liberali doctrina excolam atque augeā:
& multorum annorum laboribus ac vigilijs hoc
consecutus sum, ut non in vulgus modo, sed apud
ipso

ipso principes ciuitatis non omnino malus eloque-
ntiae existimator habeat: non debeo videri aut tam
iniquus ut obstare profectui vestro, aut tam stul-
tus, ut existimationi meae nocere de industria ve-
lim: sed haec quidem haecenus. Iam enim quod hu-
ius libri argumentum sit explicare decreui. Vos,
quaeso excitate atque expergefacite animos ve-
stros, quaeque de rebus omnium maximis ac gra-
uissimis dicere ingredior, ea ut penitus percipia-
tis operam date.

Veteres illi, quorum animi densissimis erro-
rum tenebris inuoluti, ea quae nobis diuinitus
assulsi aeternae veritatis luce caruerunt, cum
verum Deum ignorarent, in varias senten-
tias distrahebantur &, ut nullo firmo ac sta-
bili fundamento subnixi, & commenta opi-
nionum sequentes, huc illuc, tanquam in-
certis aëti tempestatibus, fluctuabant. In-
terdum itaque cum in caelum oculos sustule-
rant, & illam admirabilem innumerabilem
stellarum sine ulla erratione decurrentium va-
rietatem notauerant, facile intelligebant praepo-
tens aliquod numen esse oportere, immensum,
infinitum, aeternum, quod illi tantae moli prae-
sideret, a quo haec rerum vniuersitas & a prin-
cipio constituta esset, & eius consilio ac volun-
tate regeretur. Rursus autem cum eorum quae in-
fra lunae orbē sunt, inconstantia ac mutabilitate
C 2 vide-

viderent: nihil in eis inesse certum, nihil perpetuum, nihil constans: eo prolabebantur impietatis, ut partim ex omnibus rebus diuinam prouidentiam tollerent, partim supera quidem ac caelestia mente ac consilio regi, haec aut inferiora sine ullo reffore incertis fortunae casibus agitari existimarent. Sed cum & dierum ac noctium vicissitudinem, & quadripertitam anni temporum uarietatem & certam tum dierum tum noctium & incrementa & decessiones, & omnia humana visibus seruientia viderent, haerebant attoniti, ut qui perspicerent tantum & tam sapienter institutum ordinem nisi à Deo esse non posse. Conturbabantur tamen cum alijs argumentis, tum hoc praecipue, quod in rebus humanis, multa viderent secus euenire, quam ipsi diuinæ sapientiae ac bonitati conuenire existimarent. Etenim ita statuebant, Si humanarum rerum procuratorem haberet Deus, fore ut bonis ac pijs & iustitiae cultoribus bene esset, malis, impijs & iniustis male. Nunc autē contra uidebāt, optimos quoque; plerūque premi paupertate, cū multi improbi diuitijs abundarent: ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormēta, cruciatus, proprium quodammodo honorum uirorum patrimonium esse: cum interea multi omnibus flagitijs cooperiti in summis delicijs uiuerent, & in omnibus negotijs suis secundissima fortuna uterentur.

Ergo

Ergo alij fortunam accusabant ut iniquam & iniustam, quae quasi dedita opera improbis mater, bonis nouerca esset: alij & caecam & temerariam, quae nunc bonos, nunc malos nullo discrimine aut extolleret, aut deprimeret; idēque dicebant de Pluto quem diuitiarum Deum esse fingebant: & ut sit in erroribus, desultoria quadam leuitate in contrarias sententias ferebantur. Nā ubi quid bonis bene euenerat, aut ubi improbus aliquis & diu diuina patiētia abusus poenas dederat, tum Deum & esse, & humana curare clamabant. Estis io superi, ait Statius, cum conuulisset a periculoso morbo vir eximiae probitatis Rutilus Gallicus: At contra ubi quid cōtigerat, contra quam aequum esse censerent, Deos aut nullos esse, aut crudeles & iniustos esse dicebant. Mortuus erat alicui amicus, quem ipse diutius uiuere cupisset? Negabat Deos esse: id enim ab eorum iustitia alienum uideri. Itaque in morte Tibulli. Ouidius.

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,
Sollicitor nullos esse putare Deos.

Apud Senecam Iason, cum Medeam occisis filijs euolantem videret.

Testare, inquit, nullos esse, qua ueheris Deos.
Neque ulla tam leuis, aut ridicula causa erat
quae non ad suscipiendam impietatem satis idonea uideretur.

C 3

Reliquat

Reliquerat amicam amator? Nulli Diſ erant
Propertius.

Et quaeritur nullos eſſe relicta Deos.
Cupidum & libidinoſum adoleſcentem impudica
muliercula ſefellerat. Nutabat male de Diſ
fundata opinio, Ouidius.

Eſſe Deos credam ne? fidem iurata ſefellit:
Et manet in ſolito qui fuit ore decor.
Valde ſcilicet id Diſ curandum fuit. Apud
Virgilium amiſſo immatura morte filio,
Atque Deos atque aſtra vocat crudelia ma-
ter.

Ecce tibi alter: quia ſerpentes una cum pelle ſe-
nium exuere dicuntur, Deos crudeles vocat, quod
non idem beneficium ſormoſis tribuerint.

Crudeles Diui, ſerpens nouus exiit annos,
Formae non ullam fata dedere moram.
At illa quidem lenia, & a poëtiſ fortaffe perio
cum dicta, & ſi tales ioci nullo modo ferendi
videntur. Serio quidem loqui uidetur apud Ari-
ſtophanem Chremylus, qui ſe cum pius ac iuſtus
eſſet, & male tamen rem gereret, grauique pau-
pertate premeretur, ac videret interea alios ſa-
cilegos, calumniatores, improbos diuitijs abun-
dare, profectum eſſe dicit ad Apollinem, vt ex eo
ſciſcitaretur, quae eius rei cauſa eſſet, multoque
magis ille in veteri tragoedia. Το μὲν καλε-
πείν, μὲ ποτ' ἐκ ἑοῖς θεῶν; καὶ μοὶ γὰρ εὐτυχέστε-
ἐπιπλή-

ἐπιπλήκτεσι μὲ, et eodem argumento deluſi, vt
ait Iuuenalis.

Sūt qui in fortunae iam caſibus omnia ponāt,
Et mundum nullo credant reſtore moueri,
Natura volente uices & lucis & anni
Grauiſſime autem dubitationem ea de re ſua ex-
preſſit optimus aſui ſui poëta Claudianus.

Saepe mihi dubiam traxit ſententia mentem
Curarent ſuperi terras, an nullus ineſſet
Reſtor, & in certo fluerent mortalia caſu.
Nam cum diſpoſiti quaefiſſim foedera mūdi,
Praeſcriptoſq; mari fines, annique meatus,
Et lucis noctiſq; vices, tunc omnia rebar
Conſilio firmata Dei, qui lege moueri
Sidera, qui fruges diuerſo tempore naſci,
Qui variam Phoeben alieno iuſſerit igne
Compleri, ſolemque ſuo: porrexerit undiſ
Littora, tellurem medio librauerit axe.
Sed cum res hominum tanta caligine volui
Aſpicerem, laetosque diu florere nocentes,
Vexarique pios, rursus labefacta cadebat
Religio: cauſaeque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quae currere ſemina motu
Aſſirmat: magnūq; nouas per inane figuras
Fortuna non arte regi quae numina ſenſu
Ambiguo vel nulla putat, uel neſcia veri.
Abſtulit hunc tandem Ruſini poena tumultū.
Abſoluitque Deos.

Multo autem nefuosius ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura deorum.

Telamon, inquit, uno versu totum locum conficit, utrum Dij homines negligant.

Nam si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest. Debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant. Sin id minus, bonis certe consulere debebant. Cur igitur duos Scipiones fortissimos & optimos viros in Hispania Poenus oppressit? cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannae sustulerunt? cur Poenorum crudelitati Reguli corpus est praebitum? cur Africanum domestici parietes non texerunt? sed haec vetera, & alia permulta propiora videamus. Cur auunculus meus, vir innocentissimus in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suae Drusus? cur temperantiae prudentiaeque specimen ante simulacrum Vestae Pontifex Maximus est? Q. Scaeuola trucidatus? Cur etiam ante tot Ciuitatis Principes a Cinna interempti? Cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum praestantissima dignitate virum mori potuit iubere? Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male euenerit: nec minus si commemorem quibus improbis optinuerunt. Cur enim Marius tam feliciter septimum Consul do-

mi

mi suae senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit? At dedit poenas. prohiberi melius fuit, impediri que ne tot summos interficeret, quam ipsum aliquando poenas dare. Et paulo infra. Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cuius morti illatum crimari soleo Platonem legens. Vides ne igitur, deorum iudicio, si vident res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis praedo felix habebatur, contra Deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viueret. Piget plura recitare. est enim ipse Ciceronis liber in manibus. Seneca igitur cum & ab ea disciplina esset quae omnia maxima, minima diuino consilio gubernari statuit, & ei quem vnicum diligebat Lucilio idem persuasisset: quia tamen scrupulus in Lucilij animo aliquis residebat ex eo, quod perspicere non poterat, cur Deus optimos quosque tot acerbitatibus vexari sineret, eius rei causas ad eum misso commentariolo tractandas explicandasque suscepit. Vnde constat veram illius inscriptionem non esse eam quam ego tamen, ne omnia nouare dicerer, retinui, DE PROVIDENTIA: sed, QVARE BONIS VIRIS MVLTATA MALA

LA ACCIDANT CVM SIT
PROVIDENTIA. ut constat ex La-
Etantio in lib. de ira Dei: cuius verba huc perti-
nentia in eis notis, quas vestra causa ad huius
libri finem addidi, reperietis. Quod sit huius
libri argumentum videtis: quod mihi quidem
ita pulchrum & cognitu dignum videtur ut in-
iuriam quodammodo vobis facturum videar, si
tam male de vobis existimē, ut vos pluribus ver-
bis ad eius tractationem et cognitionē excitandos
putem. Mihi credite: qui me attente audient
perficiam cum Deo volente, ut & gravissimam
ac pulcherrimam quaestionem tractatam divini-
tus à Seneca, & à me ipsum Senecam non negli-
genter tractatum esse fateantur.

Opera e pretium facturum videor, si antequam
ad expendenda Senecae dicta veniam, exponā vobis,
quid super ea ipsa quaestione, quae hoc libello
continetur homines eruditissimi, ijdemque san-
ctissimi senserint. Nam si ut vase eum odorem
quo primū imbuta sunt, ita animi quas primas
opinionem combiberunt, constantissime servant:
diligenter nobis videndum est, ut in gravibus &
serijs rebus. statim à principio videamus, quid ve-
rissimū sit, idq; animo conceptū ac cōprehensum
perpetuo retineamus. Ioannes igitur Chrysostomus
qui singularē vitae sanctitatē admirabili quadā
& doctrinae abundantia & dicendi facultate

cum al. trat, cū dixisset, multis absurdū quodam-
modo videri, quod Deus pios viros, quosque ipse
aperitissimis signis sibi carissimos esse declarat,
plerumque tamen omni genere acerbitatum agi-
tari vexariq; patiatur, undecim causas adfert,
cur ita fieri expediat, quas singulas non modo
exponere, sed etiam breuiter illustrare ac confir-
mare decreui. Prima igitur est, ne qui res ma-
gnas ac praeclaras gerunt, propterea insentur
ac superbiant, sed summittant animos, memores
imbecillitatis suae. Confirmatur hoc testimonio
Davidis & Pauli, quorum ille bono sibi fuisse
ait, quod à Deo depressus, castigatusq; sit, seq; ex
eo magis illius iustitiam perspicere. hic autem cū
vsque ad tertium caelum raptus esset, eaque
vidisset, quae vix homini in hac vita videre
fas est, ne propterea sibi placeret, nèue insolē-
sceret, additum sibi esse ait angelum Satanae, a
quo quasi colaphis caederetur. Haec igitur pri-
ma causa est. Altera, ne ceteri mortales in er-
rorem trabantur, & de praestantibus viris,
non ut de hominibus, sed ut de dīs quibusdam
existiment: à cuius erroris periculo liberantur, cū
illos magnos & egregios viros multa perpeti
vident, quae illos nō Deos sed hōēs esse declarat.
Nā si qui multa bella gesserūt, multas urbes ex-
pugnauerāt, multa hominū millia occiderāt, an-
tiquitus in deorū numerū stulta vulgi opinione

referebantur: quid putatis euenturum fuisse ijs
qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui umbra
sua fugabant morbos, claudis incessum, surdis
auditum, caecis vsum oculorum restituebant,
mortuos in vitam renocabant, nisi vulgus homi-
nium eos ipsos, per quos tam multa admirabi-
lia opera edebantur, esurire, sitire, algere,
aegrotare, caedi, mutilari eiusdemque generis
alia innumerabilia quotidie subire ac perferre vi-
disset? Sic quoque quamuis vociferarentur nihil
eorum sua virtute fieri, Christum esse qui per
doctrinae suae praecones ea perficeret, vix tamen
impedire poterant, ne sibi diuini honores habe-
rentur. Ad Paulum quidem & ad Barna-
bam Lytrensenses aliquando etiam tauros corona-
tos adduxerant, quos eis tamquam dijs immo-
lare cupiebant, nisi id ipsi summa vi prohibuif-
sent. Tertia causa est, vt potestas Dei tanto
magis elucescat, qui per homines imbecillos,
morbis obnoxios, egentes, carceribus & erga-
stulis clausos, vinculis & compedibus impeditos
catenis onustos, ea faciat, quorum magnitudi-
nem ceteri omnes obstupescant. Itaque Paulus
ipse cum fissus malis quodam tempore petisset
a Deo, vt a se tantas illas & tam multas acer-
bitates amoueret, responsum hoc tulit: satis
tibi sit, quod mihi carus acceptusque es. Quo
enim tu infirmior es & pluribus difficultatibus

con-

conflictaris, eo magis perspicitur potestas mea.
Quarta est, quod si bonis viris omnia pro-
spere succederent, si diuitijs abundarent, si
colerentur ac suspicerentur a ceteris, si nunquam
aegrotarent, nunquam dolerent, nullum incom-
modum sentirent, fortassis existimaret vulgus
eos pietatem colere non suapte sponte, sed illa
quasi mercede allectos & inuitatos. Nunc cum
eos non egestas non ignominia, non crutiatus cor-
poris, non tyrannorum saeuitia, non mortis me-
tus a Dei cultu, & a vera pietate possit abdu-
cere, manifesto constat honestatem ac virtutem,
& Deum in primis ipsum ab eis propter se,
non propter ullam mercedem amari. Non gra-
tis te colit Iob, dicebat Deo perpetuus ille
humani generis hostis. Tu enim eum cumula-
sti opibus, auxisti liberis, perpetua denique vitae
prosperitate profectus es. At Deus, Tu
vero, inquit, domos eius inflamma, menses com-
bure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipsius
corpus arbitrato tuo lacera ac lania: nullus re-
stet nouis ulceribus locus: iaceat in sterquil-
nio, cui prius somnum capere licebat, in purpu-
ra: ne sit quidem quo se abstergeat, sed testa
manantem ex ulceribus saniem abradat: ut li-
quido constet, eum mei gratuitum non mercena-
rium esse cultorem. Eadem aequitate animi
homo sanctissimus tulit aduersa, qua & pro-
spera

spera exceperat. Quinta, ut homines tanto certius atque exploratius habeant, non omnia morte terminari, sed superesse aliam uitam, in qua et praemium tribuatur iustis, & ab improbis ac consceleratis poena exigatur. Nam si ne homines quidem usque eo iniusti reperiuntur, ut eos quos causa sua multa perpeffos uident, sine praemio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut suspicari possumus? Cum igitur multos plerumque uideamus homines optimos et innocentissimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac uita nunquam interquiescere ac respirare a molestiis, sed perpetua quadam calamitatum serie usque ad extremum spiritum premi, cogitemus necesse est, aut, quod natura ipsa abhorret ac refugit, Deum iniustum esse, aut post hanc uitam suam esse hominum generi praemia, pro suis cuique actionibus, diuinitus constituta. Si spes nostra, ait Paulus, iisdem quibus haec uita terminis ac finibus circumscripta teneretur, nobis nihil infelicius foret. Sexta, ut nos quoque si quando tale aliquid nobis eueniat, patienter feramus, neque despondeamus animum, aut statim propterea Deo inuisos esse nos arbitremur: cum ijs quoque qui Deo carissimi & acceptissimi erant, aut eadem aut grauiora contigisse uideamus. Septima,

ma, ne ullus tergiuersationi locus sit, si quis nos ad illorum praestantium uirorum imitationem cohortetur, quasi eos non eiusdem cuius & nos sumus, sed diuiniore cuiusdam naturae fuisse causemur. Octaua ut sciamus quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quosque ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miseros ducere debeamus. Non enim qui multa possidet, beatus est: sed multo ille beator, qui non tantum diuitias non concupiscit, sed ijs quas habet, ultero se spoliatur, ut copijs suis aliorum inopiam subleuet. Non qui innocens exulat miser est: sed tanto felicior, si id a quo animo ferens, operam det, ne ab illa aeterna et caelesti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac ualenti corpore est, felix: sed ille qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam animi retinet firmitatem. Non cui multa dura, & perpeffu aspera eueniunt, miser: sed is potius qui prosperis successibus ebrius, neque altius oculis mentis attollens, in caducis ac fallacibus huius uitae bonis acquiescit. Nona, ut magis illustretur eorum patientia ac fortitudo, qui se a calamitatibus uinci non sinunt: neque enim a nobis cognoscerentur, nisi

nisi à Deo in huiusmodi certaminibus exerce-
rentur. *Aurum*, ut dicitur est Seneca, pro-
bat ignis, miseria fortes viros: Decima, quo-
niam humanae naturae imbecillitas ne optimos
quidem viros omnis peccati expertes esse pati-
tur: neque quisquam aut est, aut fuit praeter pau-
cissimos, quibus id singulari Dei beneficio tribu-
tum est, quin aliquando offenderet ac prolaberetur:
ut hic potius quam alibi peccata expientur,
ut si qua macula ex illis prolapsionibus suscepta
est, temporarijs illis acerbitatibus, quasi nitro
quodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam
cum iustitiae diuinæ consentaneum sit, nemi-
nem in coelum peruenire, qui ulla ex parte
pollutus contaminatusque sit: expedit ijs ipsis
qui Deo cari sunt, ita in hac uita purgari, ut cum
e corporis uinculis excefferint, nulla alia
purgatione egentes, sine ulla mora in caelum
euolare expediti ac liberi possint. Undecima, ut
quo plura acerba patiuntur, quo plures difficul-
tates superant, quo dimicant acrius, eo maiori-
bus praemijs orrentur, eo plures coronas acci-
pian, eo maiorem in omni aeternitate gloriam
consequantur. Haec igitur uir ille sanctissi-
mus, non, ut ego nunc, arido & inculto dicen-
di genere, sed ornato, splendido, efficaci: aureo
denique illo eloquentiae flumine, quod ei Chryso-
stomi nomen meritisimo comparauit. Ac ue-
reor

reor ne quis interdum me, quod e talium scri-
ptorum fontibus hauriam, quo dissertationes
meas irrigem, reprehendendum putet. Unde
igitur per Deum immortalem, potius repetam,
quod beneficius aut maiori cum fructu vel a me
dicatur, vel à vobis audiatur? An totos dies
nunc in poëticis fabulis, nunc in Stoicorum,
aut Epicureorum stultissimis opinionibus per-
scrutandis ac peruestigandis conteremus, ita-
que cum faciemus, tempus bene collocare pu-
tabimur: ad ea cognoscenda quae ignorere
sine pernicie non possumus, nullam partem
temporis conferemus? Et haec, inquiet
aliquis, in theologorum scholis aut concio-
nibus trahi solent: à te alia quaedam requi-
runtur. Fateor equidem ab eis haec omnia
non tempestiuus modo ac conuenientius, sed
etiam melius copiosiusque tractari. Sed ta-
men utinam talibus praecipis & templis,
& scholae, & porticus, & ambulationes,
& fora, & compita omnia personarent. Man-
datum est mihi, ut vobis iter ad eloquentiam
commostrare conarer. Nunquid igitur vos
eloquentiores effluus sum, si hoc quan-
tulumcumque est, quod in dicendi facultate
consecutum esse me non nulli putant, in nugis
& fabulis exercuero, quam si vos ad graues
& serias res bonis et lectis verbis explicandas,
D quan-

quantum vires meae ferent, exemplo meo & incitare & abuefacere studuero? Mibi uero certum ac constitutum est ea uobis perpetuo tradere, quibus uos non disertiores modo & loquendo argutiores, sed etiam meliores ac sapientiores redditum iri arbitror. Eloquentiam esse ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, sed sapientiam copiose loquentem: Quod si est, qui nihil praeter uerborum flosculos, & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiae tradunt. Si quis est qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque sordido orationis genere efferat, is demum bonus & utilis dicendi magister habendus est. Vera autem sapientia aut illo ex quo hodierna mea disputatio deprompta est, aut nullo prorsus genere scriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Qua igitur de re Chrysostomi disputationem audistis, de eadem perendie, si Deus uolet, disputantem Senecam audietis.

ORA

ORATIO
QVINTA

HABITA ROMAE III.

NON. NOVEMBRIS

M D LXXIIII.

DECREVERAM hoc anno pulcherrimum consilium, quod anno superiore ceperam, persequi, & de uo Platonem cum Cicerone coniungere: tum ut adolescentes in studio Graecarum litterarum, quas maximo cum animi mei dolore enescere, & ad nihilum recidere, secumque omnia elegantioris doctrinae genus trahere uideo, pro mea virili parte continerem: tum ut nobilissimi

D 2 mus

mus Philosophus cuius ante me in his scholis nunquam, ut opinor, audita vox erat, paulatim familiarior factus uberrimis illis sapientiae & eloquentiae suae fontibus ingenia nostra copiosius & abundantius irrigaret.

Aliter visum est ijs quorum nutu atque auctoritate nostra omnium studia diriguntur, qui siue mihi ad tractandam siue vobis ad percipiendam Platoniarum disputationum gravitatem non satis esse virium iudicarint, siue in eo aliud quippiam secuti sunt, non enim fas nobis esse arbitror, in eorum iudicia curiosius anquirere, omnem à me huius anni operam in vno Cicerone consumi maluerunt. Pareamus libenter, ut par est, ijs, quibus parere omnes debent: quodque ipsis placuit, id sine ulla retractatione, melius esse credamus. Non enim, ne grauiissimis quidem in rebus tantum apud nos valere vlla probabiliū rationum momenta debent, ut non multo plus illorum vel iussis, vel consilijs, vel auctoritate moueamur. Peruolutabimus igitur hoc anno aureos illos M. Tullij libros de officijs: qui cum tres sint: et totidem in partes annum huius nostri muneris curriculum distingui soleat, dabimus operam ut singulorum librorum explicatio cum illa tripartita temporis nostri distributione ac descriptione concurrat ac congruat Nam qui dies nobis, statis anni tem-

pori-

poribus ad relaxandos animos, & ad vires de-
nuo colligendas concedi solent, ijs ipse otium mihi sponte ab iudicabo, & rationes vestras commodis meis anteponeus, domi quidem sed ita ut neminem, qui audiendi ac discendi studio teneatur, excludam, quae hic temporis angustijs exclusus non potuero, illic commodius explicabo. Scitis idem me superioribus annis fecisse: & cum ad me magnus studioforum numerus domum quotidie ventitaret ac constueret, persequisse, praefiscini, ut loquebantur veteres, dixerim, ut nulla pars anni utilius ab eis aut fructuosius poneretur, quam ea quae libera quotannis ac soluta otio transigi solet. Quod ego non iactandi mei causa dico: neque enim unquam tantum laboris subire ac suscipere potero, ut aut Sanctissimi Pontificis Gregorij XIII. aut amplissimorum Cardinalium, qui iussu ipsius huic gymnasio praesunt singularem in me benignitatem ac beneficentiam, exaequem: sed ut vos, si qua ratione possum, exacuam & exsuscitem ad suscipiendam aliam quam curam ac cogitationem utilitatis vestrae: ne cum mihi nauandae vobis operae voluntas nunquam defuerit, vestra vobis tarditas ac negligentia aditum ad veram laudem ac dignitatem interclusisse videatur. Ac quoniam scio esse nonnullos qui mirentur, quos ipse

D 3 mibi,

mibi, cum vacationes dantur, voluntarios labores iniungere soleo, cur non hoc ipso potius publice nobis constituto ad docendum loco, quam intra domesticos parietes obeam, eius quoque rei quae causa sit aperiam: ne consiliorum meorum pars vlla vobis ignota sit. Officij enim mei rationem omnibus quam notissimam esse cupio, ne quis cuiquam pateat ad calumniandum locus. Primum igitur si dicam id facere me, ut aliqua pars laboris minuatur mihi, nemo me, ut opinor, merito reprehendat, quod vobis à me sponte tribuitur, si in eo etiam commodi mei rationem habendam esse aliquam putem: praesertim cum vobis ex eo nihil oriatur incommodi. Sed sunt alia grauiora, quae me magis commoueant. Huc quoties venimus, pendendum nobis est ex aliquot abiectissimorum nebulonum libidine, qui sibi pro oblectamento habent, obstrependo, obturbando, exsibilando, laudabiles aliorum conatus, quoties collibuit, impedire. Domi ab illa faece ac colluue nihil periculi est. Vbi si quid tale tentare auderent, extruderentur: & si redire postridie vellent, excluderentur. Hic vix unquam mihi horam integram docere permittitur. Domi me saepe, horas duas summo silentio, summa omnium voluntate auditum esse meministis. Illic si quis quid minus intellexit,

lexit, licet rogare, licet colloqui, licet placide ac comiter, si quid sit de quo dubitetur, exquirere. Hae me causae adducunt, ut quoties a publico munere cessatio est, libentius doceam domi. Neque dubito, quin hoc consilium meum omnes aequi & harum rerum intelligentes existimatores probent. De quo cum & aliter quid dicendum fuerit, & satis multa iam dixisse videar, transibo ad alia, quae proprie pertinent ad eos libros, quos vobis hoc anno Deo fretus explanare decreui. Qui quidem multis nominibus magno apud nos in pretio esse debent. Primum quod Ciceronis sunt, hoc est, eius viri, qui perpetuo omnium aetatum consensu inter Romanos scriptores eloquentiae laude ita numeratur primus, ut ab eo nemo numeretur secundus. Deinde quod scripti à Cicerone iam sene, cum singularis ille vir, natusque in posteritatis exemplum, & multo studio, multisque vigilijs, & longo usu, ac tractatione rerum maximarum, & multis quibus agitatus erat, casibus, immensam sibi quandam vim sapientiae ac prudentiae comparasset. fuit enim hic prope ultimus illius praestantis ingenij fetus: ut postea magis intelligetur. Adde quod scribit ad filium, & ad filium Athenis agentem inconuictu ac contubernio hominum doctissimorum: ut verisimillimum sit, & summam ab

eo curam adhibitam in colligendis undique bonis & utilibus praeceptis, quas congregaret in eos libros, ex quibus unicum & unice carum filium legem ac normam instituendam vitae petere vellet: neque quidquam praetermissum in limandis ac perpoliendis quas ita scriberentur, ut in eam urbem, quae tum eruditionis ac sapientiae domicilium erat, acutissimorum hominum subitura iudicium, mitterentur. Constat etiam ipsum sibi valde placuisse in consfectione horum librorum: ut qui sibi unus optime conscius esset operarum in eis scribendis collocatarum. Nam & principio commendat eos, ut ad latinae orationis ubertatem ac copiam profuturos, & ad suam, magnum à se munus habere filium dicit, & ad Atricum scribens, homini eruditissimo, & cuius ipse saepe minutulas ceras extimescebat, magnam huius operis expectationem concitare non ueretur. Nos hic, inquit φιλοσοφία, quid enim aliud? & ἰὰ περὶ τὴν καθ' ἑκαστὸν magnifice explicamus, προσφώνησινque Ciceroni: qua de re enim potius pater filio? deinde alia, quid quaeris? extabit opera peregrinationis huius. Ne quis ipsius, quasi Astydamanis cuiusdam, de se testimonium eleuare conetur, sciat hos libros sem-

semper fuisse in prima commendatione apud sapientissimos quosque, ut & tererentur assidue manibus, & à plerisque etiam ad uerbum ediscerentur. Inter quos minime contemnendum est iudicium Alexandri Seueri Imperatoris optimi & eruditissimi, de quo ita scribit Lampridius. Post actus publicos seu bellicos, seu ciuiles, lectioni Graecae operam maiorem dabat, de rep. libros Platonis legens, latina cum legeret, non alia magis legebat, quam de officijs Ciceronis & de rep. ut mihi hoc quoque perbelle cecidisse uideatur, quod cum uno superiori libros aliquot Platonis de rep. interpretati simus, eis nunc subiiciemus interpretationem librorum Ciceronis de officijs, quasi praestantissimi, & sapientissimi Imperatoris uestigia persequamur. sed nihil est quod magis inuitare atque allicere nos debeat ad accuratam horum librorum lectionem, quam res ipsae, de quibus in eis disputatur. Continent enim praecepta uirtutis, docent quomodo unusquisque in omni parte uitae genere se debeat, quid a quoque postuletur, quid quemque deceat, quid patriae praestandum sit, quid parentibus, quid propinquis, ceterisque amicis, quid uniuerso hominum generi, ea denique quorum studium aeque pauperibus prodest, locupletibus aeque:

Aeque

Aequè neglectum pueris senibusque nocebit. Socrates quidem, qui in his & talibus quaerendis studium omne consumerent, eos sapere unos praedicabat: qui, his neglectis, de natura mundi, de rebus superis, de causis ventorum, imbrium, fulgurum, philosopharentur, desipere hallucinarique dicebat. Eo autem hi libri à cordatis, ut Ennii verbo utar, & intelligentibus pluris fieri debent, quod cum ducti sint è Stoicorum disciplina, quorum fuit quidem seuerum in primis, & ut ita dicam masculum philosophandi genus, sed pleraque tamen praecepta rigidiora, & à communi hominum captu remotiora: ita se Cicero temperauit, ut ab illis, quae absurda, aut erant, aut videri poterant, abstinuerit, omniaque ad ciuilem vitae institutionem apta & accommodata protulerit. Sed de causis cur hi libri nobis cari, ac comendati esse debeant, abunde dictum puto. Nunc antequam progrediar longius, non erit alienum breuiter respondere quibusdam reprehensoribus, qui me non tantum absentem in circulis & conuiujs vellicant, sed esse interdum etiam praesenti molesti solent. Aiunt enim perperam facere me, qui cum iussus sim quantum quidem vires meae ferunt, eloquentiae praecepta tradere, eiusmodi tamen fere libros interpretor, qui non tam bene dicendi, quam bene viuendi praecepta continere videantur. *Quam*
repre

reprehensionem, si ambitioni meae seruire uellem, nunquam equidem refellerem. Quid enim esse mihi gloriosius potest, quam si uobis iuuenes ea praecepta quotidie instillare dicar, quibus non tam oratio comptior, quam uita melior fiat? O beneuolos reprehensores, & estimationi meae amicos: o reprehensionem cuiuslibet laudi anteponendam. Quis non eos a me ipso appositos atque allegatos putet? Nam orichalcum pro auro, aut uitrum pro gemma si quis uendiderit, merito, ut improbus, accusetur: aurum quidem pro orichalco, aut gemmam pro uitro qui dederit, nemo se, ni fallor, ab eo delusum ac deceptum conqueratur. Sed ne quis sit error, hoc sibi responsum habeant, iam inde ab heroicis temporibus coniunctam fuisse harum rerum professionem: idque uel illo cognosca Homeri loco, ubi Phoenix datum se Achilli a Peleo dicit, ut eum & ornate dicere, et fortiter facere doceret Τέχνη δ' αὖτε ποσειδάειδ' ἀσκήμενος ἴαδ' ἔπειτα, Μυδωπτε πῆτι ἢ ἔμενας, πρηνὲς ἴαδ' ἔπειτα. Et certe siue uera est M. Catonis illius sapientis definitio, oratorem esse uirum bonum dicendi peritum: qui, quomodo uir bonus fias, docet, potiorem ac praestantiorum partem artis oratoriae docet: siue Aristotelem sequi malimus ut quamlibet bonum oratorem esse posse dicamus etiam qui non sit uir bonus, facere ta-
men

men nullo modo possumus, quin eam partem philosophiae qua formantur mores, oratori futuro necessariam esse fateamur. Quomodo enim apte & copiose aut laudabit aut vituperabit, nisi qui virtutum vitiorumque naturam, ex quibus omnis vera laus & omnis vituperatio nascitur, diligenter cognitam ac pertractatam habuerit? quomodo potens & efficax in suadendo aut dissuadendo futurus est, qui, quae secundo horum librorum de utili atque inutili traduntur, nunquam didicerit? quid aget in iudiciis qui in aequitatis iniustitiaeque cognitionem & philosophorum fontibus haurire neglexerit? An ego si troporum ac schematum exempla traderem, & quotidie illa ludae magistrorum dictata cantarem, de exordio, de divisione, de narratione, de confirmatione, de epilogo, de generibus causarum, de statibus, ad quae puto iam multorum e vobis aures occalluisse, plus vobis ad eloquentiam prodessem, quam cum aut libros Platonis de Rep. aut Ciceronis philosophica interpreter? Vera & solida eloquentia non tantum in verbis posita est, sed in rebus. Praeclare autem Horatius scribendi recte, sapere est & principium & fons. Rem tibi Socraticae poterunt ostendere chartae: Verbaque pronisam rem non invita sequentur. Sed ut fixion in fabulis pro Iunone nubem: ita hodie magna pars homi-

hominum pro eloquentia amplectitur inanem loquacitatem. Atque hoc deterius eunt res, quod qui omissis rebus verba curant, ne verba quidem satis curant, suntque in illo ipso suo puerili ac ludicro studio negligentes. Vos si me auditis, utrumque curate, & date operam, ut olim oratio vestra & copia rerum madeat, & bonis ac lectis verbis constructa sit. Ad utrumque vobis operam meam profiteor, & magis ut vos excitem, quam ut me extollam, iam nunc praedico ac praemoneo, nisi ad aliam quam in hoc genere laudem perveniat, datum me operam, ut omnes homines intelligant, quiduis potius vobis, quam me vivo hortatorum ac ducem ad eloquentiam defuisse.

ORATIO SEXTA

HABITA ROMAE POSTRI-
DIE NON. MARTII

M D LXXVI.

CREDO ego, auditores,
vestrum plerisque mirari,
eosque maxime, qui me di-
tissime audierunt, quod cum
huius anni principio oratio-
nes Ciceronis in Verrem
explicare ingressus essem,
ostendissemque non prius me desitutum, quam
eas omnes absoluissem: nunc mutato praeter opi-
nionem vestram consilio, Aristotelis libros de
arte dicendi interpretandos susceperim. Nam
duodecim totos annos, quibus in hac vrbe publi-
ce docui, ea consuetudine, quantum in me fuit, con-
stan-

stantissime tenui, ut, cum alij ordinis mei ho-
mines fere tertio quoque mense nouum aliquid
susciperent: quod illa crebra commutatione faci-
lius et allici & retineri iuuenum animos cerne-
rent: ego contra ab eo quem semel in manus su-
scepissem, libro, non facile auelli me paterer, ne-
que integrum modo annum, sed nonnunquam
triennium, aut quadriennium vno atque eodem
in scriptore consumerem. Quod institutum
meum & si non deerant qui reprehenderent, illi
tamen quibus ego me probari cupio, semper pro-
barunt. Nunc igitur quid causae fuerit, ut ab
eo desciuerim, aperire constitui: tum ut ne quis
id, tamquam temere factum, leuitari atque in-
constantiae adscribendum putet: tum ut omnes
intelligant, quicquid huius factum est, vestrae
utilitatis causa factum esse, neque alio, quam
ad studia uestra quibuscunque rationibus pos-
sum, promouenda, meos omnes conatus, omnes
cogitationes, omnia consilia pertinere. Pri-
mum igitur viros graues, & in hoc studiorum
genere diligenter accurateque uersatos, qui & ad
me saepe domum uentitare, & cum licet, audito-
rium hoc frequentare consueuerunt, quoties
recordarentur veterum illarum disputationum,
quae à me de rebus grauissimis quotidie habeban-
tur, & olim cum Aristotelis libros de moribus,
& proxime cum Platonis libros de rep. inter-
pre-

pretarer indignantes atque aegre ferentes audiebam, eo redactum esse me ut de quaestiunculis ad grammaticos pertinentibus disserere cogerer, & monere pueros, quid latine, quid minus diceretur: Quærere ex qua familia fuisset Verres aut unde duxisset uxorem: aut ubi & quamdiu exulasset: quis ille esset, quem legum laqueis irretitum uersicoloribus tabellis Iudicum seueritati eripuisset Hortensius quãdo ludii Romani, quando ludii Victoriae, quando plebeii committerentur: eiusdemque generis alia: quae fallere modo atque oblectare puerorum otium, non etiam cordatorum hominũ studia tenere possent, quorum in orationibus Ciceronis, aliisque eius notae scriptis exerceretur industria: a me grauiora quaedam & minus uulgaria requiri. Ciceronis scripta magnam partem eiusmodi esse, ut eorum sententiam quilibet, qui modo neque pingui atque obtuso ingenio sit, neque in litteris hospes & peregrinus, si non facile, at certe aliquo modo per se consequi queat: esse alios scriptores, qui sine aliquo itineris duce nix perlustri a rudioribus possint: ad hos cupere se additum sibi opera mea patefieri: ad hos facem sibi à me aliquam praeferrere: quod laboris in eis intelligendis capere necesse haberent, eius sibi partem per me aliquam detrabi. In eo autem sermone saepe Aristotelis libros de Rhetorica nominabant

nabant: ostendebantque non obscure, nihil sibi accidere posse iucundius, quam si adducere me possent, ut eos publice interpretarer. Ego qui et iustae eorum petitioni obsequi cuparem, & ut ueram fatear uoluntate mea eo inclinarem, quomodo ipse uocabant: nihil tamen prius decernendum statui, quam, ut ueteres illi, Apollinem, ita eorum consulerem qui mihi in rebus obscuris & incertis pro Apolline est, praestantissimum uirum, & summa eruditione, summa uirtute, summa dignitate praeditum Gulielmum Sirletum Cardinalem commone decus ac praesidium omnium litterarum, omniumque litteratorum. Ad quem cum uenissem, sententiamque ac uoluntatem ipsius super hac re exquisissem: homo omnium, quos unquam audiui, disertissimus & in dicendo copiosissimus, ita uehementer hortari me coepit ne ulterius differrem facere quod rogabar, uerbis, quae timido quoque possent addere mentem, ait Horatius, ut non modo me, qui eodem, ut dixi propendebam, sed quemlibet alium, uel eloquentia uel auctoritate sua, quo uellet, impulsurus fuisse uideatur. Illius igitur auspicijs, quod felix faustumque sit bonae spei plenus, ad hoc mihi arduum ac laboriosum, uobis, ut spero utile ac fructuosum munus accingor. & quonia consilij mei rationem, tanto praesertim auctore subnixam, satis iam omnibus probatam esse con-

E fido,

fido, accedo ad ea quae celeberrimi Aristotelis interpretes cuiusque libri principio accurate tractare ac persequi solent. Sunt autem illa numero septem. Primum enim uideadum est quid in his libris Aristotelis propositum sit quod illi *ἔκδοξ* uocant. Tum quae utilitas ex accurata eorum peruolutione sperari queat. Tertio quae sit uis ac ratio inscriptionis. Quarto sit ne uerus hic ac germanus Aristotelis fetus. Quinto, quo ordine inter ipsius opera legi debeat. Sexto in quot ac quae praecipua capita diuidatur. Postremo ad quam Philosophiae partem pertineat. De quibus singulis dum breuiter disputo, peto ut me attente audiatis. Propositum est igitur Aristoteli uiam ac rationem tradere, qua, ubi perpetua ac continuata oratione utendum est, uideamus omnia quae accommodata sunt ad id quod uolumus persuadendum atque obtinendum. Nam ut in topicis, quibus totam dialecticam complexus est, omnes uias tradidit, quibus in colloquijs & congressibus hominum possemus probabiliter aut opinionem nostram tueri, aut alienam impugnare: ita in his libris nihil praetermittit eorum, quae usui esse possunt, cum quis perpetua oratione aliquid multitudini persuadere meditatur. Egregia res, Deus immortalis, egregia, & digna quam uos quibus integer aui sanguis, quibus uirent genua, omni studio

ac contentione sectemini. Quid enim aut gloriosius, aut utilius, aut denique optabilius, quam regnare quodammodo ac dominari in aliorum animis, flectere eos linguae gubernaculo quo uelis, & quid probent, quid rejiciant, quasi pro imperio ac potestate praescribere? Neque uero est quod uereamini, ne uobis fucus fiat, neu praecleara quaedam & eximia professi, nihil postea, quod aut expectationi uestrae, aut pollicitationibus nostris respondeat, proferamus. Aristoteles est, quem sequimur, non ostentator aliquis, non unus ex istis diobolaribus magistris, qui cum inepta quaedam & puerilia & ad scholasticas modo concertationes utilia tradiderunt, hanc Rhetoricam esse iactant: sed philosophus grauisimus, ueritatis amantissimus, & cum alijs nominibus suspiciendus, tum hoc, uel praecipue, quod semper plura praestat quam pollicetur. Utinam modo uobis serio experiri libeat, an haec uera sint. Utinam quam facile dictis nostris constabit fides, tam facile ac constanter a uobis industria sedulitasque praestetur. Non metus, ne quis se delusum conqueratur. Atque equidem prope iam superuacaneum puto plura uerba facere de eo quod secundo loco proposueram, hoc est, de utilitate, quae accuratam horum librorum tractationem consecutura uideatur. Neque res per se clara & perspicua est: & cum alijs

eum nos ipsi saepe multa de utilitate eloquentiae
diximus: & Aristoteles ipse sub principium huius
libri in eam sententiam dicturus est pauca
quidem ut Menelaus Homericus, sed quibus ne-
mo acer & intelligens existimator plura requi-
rere debeat. Transcramus igitur ad inscriptio-
nem quae haec est, Aristotelis de arte Rhetorica
libri tres: in qua nihil fere aliud notandum uide-
tur, quam non frustra in ea artis nomen expres-
sum esse. Plato enim, ut suo loco uidebimus,
Rhetoricam artis nomine indignam esse dixerat,
eamque usu tantum quodam & exercitatione
rationis experti contineri & ut ipsius uerba po-
namus Τριβλῶ μόνον τινὰ γὰρ ἐμπειρίαν ἀλο-
γοῦ εἶναι tradiderat. Quam opinionem, ut
statim à principio auoliretur Aristoteles,
ne qui forte Platonis auctoritate commoti nul-
lam esse artem dicendi putarent, in ipso librorum
suorum uestibulo artis nomen adscripsit. Vix
puto esse quemquam hodie usque adeo imperi-
tum, ut hos libros esse eos autumet, quos de arte
Rhetorica ad Theodecten Aristoteles scripsit:
sed tamen quia scio fuisse qui ita crederent, quasi
praeteriens monebo, alios esse: etenim tertio ho-
rum librorum, libri ad Theodecten citantur.
Nunc dicamus de eo quod quarto loco posuimus,
& uideamus ecquid constituere possimus,
hos libros Aristotelis esse. Πέποιεν γὰρ

τὴν γὰρ ὄνομα τῆς τῶν προσώπων δόξης, αἰδ
Simplicius. Ne quis autem hoc frustra quaeri
existimet, sciat, ueterem hunc errorem esse, ut
claris scriptoribus multa tribuantur, quae ab
eis scripta non sunt. Sic Homero ipsi scripto-
rum nostrorum antiquissimo non desunt qui
hymnos, siue, ut Thucydides uocat, proemia
falso tribui adfirmant, & si mihi quidem Thu-
cydides omnem dubitationem tollere uidetur, qui
ea ut Homericam agnoscit. Sic quaedam Moschi
& Bionis Theocrito uulgus adscribit. Sic ara
eius putatur esse, cum ex Luciano constat eam
esse Dosithei: & securis quam Hephestio Sim-
oniae Thebano tribuit. Sic Phaedonem Plato-
nis sunt qui Panaetij Stoici esse contendunt.
Sic eiusdem Alcibiades secundus ab alijs ad Xe-
nophontem refertur. Sic denique multa scripta
veterum, aliorum sunt, aliorum putantur, Con-
tingit hoc interdum propter similitudinem nomi-
num: ut cum Demetrii Alexandrini libellus ele-
gantissimus de elocutione Demetrio Phalereo
tributus est: sic olim multae fabulae tribuuntur
Plauto quae Plautij cuiusdam erant. Sic
Anaximenis Lampfaceni liber de Rhetorica ad
Alexandrum vulgo inter Aristotelea nume-
ratur: sic quidam ex ueteribus non ab eodem
Homero scriptam esse dicebant Odyssaeam, a qua
illas scripta esset. Interdum propter similitu-
dinem

linem inscriptionum: ut cum ethica scripsisset Aristoteles, scripsisset & Nicomachus, erans olim qui Nicomachi ethica ad Aristotelem referrent. Sed praeter ceteros Aristotelis scripta senferunt hoc malum: idque propter eam causam quam mox audietis. Aristoteles moriens Theophrastum ut scholae, ita bibliothecae suae successorem reliquit. Theophrastus & suam & eam quae Aristotelis fuerat, Neleo Scepsio, qui utramque in patriam asportavit. Huius haeredes, homines imperiti & idiotae libros illos negligenter habuerunt, ita ut multis admodum locis humore corrupti & a tineis exesi sint. Accidit ut Reges Asiae conficiendarum bibliothecarum studio incensi, libros veteres undique conquirerent, magnaue praemia proponerent, si quis ad se aliquid Platonis aut Aristotelis aut similium attulisset. Ibi improbi homines, pecuniae cupiditate adducti, multa adfluxerunt Aristoteli, de quibus Aristoteles nunquam ne per somnium quidem cogitarat. Hanc historiam narrat Strabo lib. 13. de situ orbis, narrat, Athenaeus, narrat Plutarchus in Sylla ἡγάθη διὰ πολλὰς ἐπιπέλας ἀκείνου μάλιστα ἰὸν χρόνον, ait Simplicius, ὅτι πολλοὶ τῶν βασιλέων περὶ τὰς ἐπιπέλας ἤκαστα ἐπέδωκον ποσὸν χρυσίου καὶ ἀπὸ τῶν ἀποπέλας τῶν ἐπιπέλων ἀνέβητο. Quatuor igitur, argumentis praecipue se xxiia deprehe-

di solent, similitudine elocutionis, convenientia sententiarum: si autem liber ille de quo quaeritur, citetur in alijs yvnois, aut in eo citentur alij, quos constat esse yvnois: Et sum ex antiquis, ij qui de huiusmodi rebus indigere poterant pro Aristoteleo habuerunt.

Reliqua desiderantur.

LIBRARIUS ROMANUS

B. M. AN.

ORATIO SEPTIMA

HABITA ROMAE POSTRI-
DIE NON. NOVEMBR.

M D LXXVI.

NON detinebo vos inanibus
verbis. Neque enim id aut
mea multorum iam annorum
consuetudo fert, aut utili-
tatis vestrae ratio postu-
lat. Licuerit olim adole-
scentiori captare ac persequi
communes locos, & eorum unum aliquem quo-
tannis deligere, in quo comendo ac poliendo pri-
mus hic consumeretur dies. Tunc fortassis aeta-
tem floridam floridum orationis genus non dede-
cebat: studioseque omnia conquirentem, quibus
aures irretirentur, nemo culpabat. *Alena*

nunc

nunc oportet mecum una canescat oratio: & ut
corporis tardior motus effectus est, sic & ipsa
gravior facta, amplius sibi iuueniliter exultan-
dum non putet. Non omnibus aetatibus eadem
conueniunt: neque quicquid virginem decuerat,
matronam decet. Etiam anni tempestatibus
sua cuique ceterarum dissimilis pulchritudo est.
Verno tempore gemmea pratorum nemorumque
viriditas & riuorum decurrentium allisa &
impacta molliter ad pellucantes lapillos argenti
similis aquila pascit oculos: mulcet undique au-
res auium cantus: ab arboribus in nouum se flo-
rem induentibus odores suauissimi afflantur: ad
voluptatem atque oblectationem omnia dirigi,
eamque spectare vnam videntur. Talis adole-
scentiae facies est. At posteaquam & fruges
& arborum fetus aestiuo calore percoctos ac tor-
refactos tepore suo mitigauit, & ad maturita-
tem perduxit autumnus, longe alius aruorum,
alius arborum aspectus est. Flauae segetes, li-
uidae vites, onustae opibus suis arbores: non co-
rollae iam aut ferta texuntur: sed teritur area,
sunt praeta: horrea cellaeque complentur: ad
utilitatem, non amplius ad voluptatem, om-
nia referuntur. Illic in quo ego nunc sum,
quasi autumnus quidam aetatis est, quod se-
nectutis limen ac vestibulum Graeci poetae
uocant. Quo tempore, ut in rei familiaris
ad-

administratione attentiores esse ad lucrum homines, omisis inanibus, solent: ita me in hac litterarum tractatione, quod mihi unicum patrimonium est, his omnibus quae ad pompam tantum atque ostentationem faciunt, amputatis ac circumcisis, fructuosa modo consertari decet. Itaque hodie non faciam id, quod multi me fortasse facturum putabant: ut aliquod mihi argumentum sumam, in quo disertus ac copiosus videri studeam: sed ea oratione mea complectar, quae, si dabitur operam, ut bene penitus animo combibatis ac comprehendatis, non minimam vobis utilitatem allatura esse confido. Quando enim Aristotelis de arte rhetorica libros una euoluere exorsi, propter eam, quae quotannis aestate fieri solet, exercitationum nostrarum intermissionem, diu iam ab eo euagati, quasi peregrinati sumus, ne quid ea res vobis incommodi afferat, nene obstet, quominus quae reliqua sunt, facile a vobis percipi possint: renocabo ac repetam usque a capite omnia, quae usque huc, duce ac magistro Aristotele, didicimus, eorumque summam quandam consiciam, ut cum vobis in memoriam redegero si quid effluxit, omniaque sub uno aspectu posuero, commodius cetera pertexantur. Principio igitur meministis dicere me, quatuor fuisse, quae Aristoteli de Rhetorica scripturo obij-

esse viderentur. Primum, non satis dignam esse, quam talis tantusque philosophus sibi docendam atque illustrandam sumeret: quippe quam usque eo contempsisset, atque abiiecisset Plato, ut in Gorgia eam cum arte coquorum comparasset, easque inter se proportionem respondere dixisset. Merito autem magna iam tum erat Platonis auctoritas. Sed cum idem ille Rhetorices exagitator Plato dialecticam summis laudibus affecisset, summo artificio fecit Aristoteles, ut in ipso operis sui vestibulo Rhetoricam non cum arte coquorum, ut ille dixerat, sed cum ea quam ipse laudibus in caelum tulerat, quam fastigium omnium disciplinarum vocauerat, dialectica ex aequo conferendam ac comparandam esse contenderet, idque veris ac solidis argumentis doceret. Deinde quia idem Plato Rhetoricam ab artium numero excluserat, eamque usum modo quendam exercitationem esse artis ac rationis expertem dixerat: obijcere aliquis Aristoteli poterat, frustra eum in ea re certis praeceptionibus alliganda ac denincienda laborare, quae usu tantum quodam sine vlla certa ratione contineretur. Quam reprehensionem ita summus philosophus a se amoliebatur, ut doceret, quaecumque ab hominibus ita fierent, ut alij temere ac fortuito, alij exercita-

tione & diligentia adhibita idem efficerent
ijs in omnibus causam notari obseruarique pos-
se cur ita eueniret: causae autem cur quidque
fiat, cognitionem ac comprehensionem, & om-
nium, & Platonis ipsius confessione, proprium
quiddam artis esse: ex quibus effici, aut artem
iam esse rhetoricam, aut certe, si quis in eam
curam incumberet, facile ad artis formam pos-
se reuocari. Nam quod tertium adferri pote-
rat, siue illa ars esset, siue minus, satis multos
illius doctores ac magistros exiisse: ut causa
non esset, cur hic noster actum agere, & quae ab
alijs toties decantata ac repetita erant, denuo re-
ponere atque iterare uellet: id ipse ita refutabat,
ut diceret alios ante se omnes aut particulam
modo quandam artis attigisse, aut etiam ijs se in
rebus exercuisse, quae nihil ad artem pertinerent
nervos ac robur ipsius artis aut modice delibas-
se, aut penitus omisisse: alios igitur eam doctores
requirere, alijs magistris indigeret: operam in ea
pertractanda ac perpolienda suam minime otio-
sam ac supernuacaneam fore. Quarta accusa-
tio, longe omnium grauissima erat, nisi refutata
esset. Erant enim qui dicerent, Rhetoricam non
modo utilem non esse, sed etiam perniciosam ac
pestiferam: ut eam qui docerent, ne dum prae-
mio affiendi, sed e ciuitatibus eijciendi atque
exterminandi uiderentur. Hanc infamiam arti
suae

suae conflauerant sophistae cum prosterentur
arrogantibus sane uerbis, & inuidiae plenis, do-
cere se, quomodo causa inferior dicendo superior
feri posset. Sed Aristoteles & multis argu-
mentis eam utilissimam esse hominum generi do-
cuit, & quae mala vulgo ex ea manare putaren-
tur, ea non arti ipsi adscribenda esse, sed eorum
improbati, qui re per se bona & salutari ad
homines in fraudem inducendos abuterentur.
His perpurgatis accessit ad ipsius artis tracta-
tionem: ac primo loco docuit falsum esse, quod
Plato a Gorgia dici fecerat, quodque multi po-
stea, quamquam merito ab Aristotele reiectum
ac repudiatum, secuti sunt, Rhetoricam esse aut
artem aut facultatem persuadendi. Ut enim
medicina non est ars sanandi, sed ars vi-
dendi omnia quae apta & accommodata sunt ad
sanitatem aut conseruandam aut recuperandam:
ita Rhetorica non est ars persuadendi, sed ars vi-
dendi atque excogitandi omnia, quae in quaque
re ualent ad faciendam fidem. Certe enim cu-
iusque artis finis est, id quod ita unaquaeque ars
spectat, ut non progrediatur ulterius: sed ubi
ad praestitit, suo se munere perfunctam putet.
Ut ergo medicus non ita se demum muneri suo
satisfecisse arbitratur, si aegrotum sanauerit:
sed cumulate quicquid a se requiri potest prae-
stitisse, si ex artis suae praeceptis ea omnia
adhi-

adhiberit, quae ad sanandum pertinebant: ita orator, etiam si non semper persuadeat, dum tamen nihil omitat eorum quae artificiose cogitari possunt ad persuadendum, finem arti suae propositum consecutus est. Nam quod postea quidam clari in primis, ac nobiles dicendi magistri, finem oratoris esse dixerunt, persuadere: munus autem, dicere apposite ad persuadendum in quaestione satis per se ad explicandum facili distinctionem minime necessariam quaesierunt. In omnibus enim artibus idem prorsus est officium artificis, & finis artis. Sed nihil prohibet eum ipsum artis finem ad alium finem ulterio-rem referri, ut constare potest ex ijs quae disputari solent principio libri primi Ethicorum. Neque unquam finis ita statuendus est, ut illius consecutio atque adeptio non sit in potestate nostra. Et hoc sequebantur Stoici in multo graviori disputatione, cum dicerent finem hominis esse, non quidem consequi ea, quae secundum naturam essent: id enim non semper ab homine posse praestari: sed omnia facere quae ad illorum consecutionem pertinerent. Quod quidem ita mordicus defendebant, ut dicerent, finem periti iaculatoris esse, non tam collineare, id est, eum locum quem peteret, hasta aut iaculo attingere, quam omnia facere ad collineandum. Quae in re et desiderantur a Cicerone ac Plutarcho, non tamen for-

fortassis tam ridicula est eorum opinio, quam primo aspectu videri potest. Sed Aristoteles, ut ad institutum nos referamus, Rhetoricam defini-ebat facultatem videndi quid in quaque re proprium esset ad persuadendum. Quam definitionem a M. Fabio parum considerate reprehensam, a nobis accurate ac diligenter defensam esse meministis. Vis autem persuadendi tribus omnino in rebus sita est: ut bene de nobis opinetur auditor: ut ita commoveatur ipsius animus, quomodo expedit ad id quod volumus obtinendum: & ut nos id quod persuadere volumus aut demonstremus aut demonstrare videamus. Hoc postremum quod alij omnes prope intactum reliquerant, Aristoteli primum ac praecipuum, & solum ex tribus artis proprium videtur. Itaque de eo primum dicere ingressus est. Eorum igitur quibus demonstramus id quod volumus, duo genera sunt: unum eorum quae arte pariuntur, alterum eorum, quae extrinsecus adferuntur. Leges enim & testimonia & quaestiones, & iusurandum, & pacta, non orator ipse fabricatur, neque ex causae visceribus eruit: sed extrinsecus allata, artificiosè tamen tractat, eisque prout commodum est, robur aut addit, aut detrahit. Rursus eorum quae ipse artificio suo gignit, quasi que producit, bipertita distinctio est. Ut enim dialecticus duobus in-

Instrumentis utitur ad probandum, syllogismo & inductione, ita orator duobus, quae illis ex altera parte respondent, enthymemate & exemplo. Enthymema, oratorius syllogismus est: exemplum, oratoria inductio. Cum autem orator in necessarijs rebus per raro versetur, sed in ijs plerumque de quibus deliberamus, quaeque etiam aliter se habere possunt: fit, ut exemplum quidem sit inductio, enthymema autem syllogismus eiusmodi de rebus quae nulla necessitate deinceps, sola probabilitate nituntur. Cumque necessaria ex necessarijs, verisimilia ex verisimilibus concludantur ac colligantur: omninoque similia sint ea quae concluduntur, eorum ex quibus conclusa sunt: efficitur, ut enthymemata paucissima ex necessarijs, pleraque omnia ex verisimilibus ducantur atque eruantur. Ducuntur autem enthymemata ex ijs quae *κινῶτα* graeci vocant, nos fortasse consentanea vocare possumus, & ex signis. *κινῶτα* sunt generales quaedam sententiae de ijs quae ad vitam hominum pertinent, verae quidem illae plerumque, neque tamen semper ac necessario verae. Cuius generis sunt: senes parcos esse ac severos: Adoluscentes propensos ad libidinem: Ingeniosos esse Athenienses: hebetes atque obtusos scythas: signorum autem alia nihil necessario concludunt: sed tamen habent aliquam speciem probabilitatis: ut illud

Aeneas

Aeneas apud Virgilium: Accipe nunc Danaum insidias & crimine ab uno Disce omnes. non enim si fallax Sino fuit, & idem Graecus, satis argumenti est, cur putemus Graecos omnes esse fallaces, aut si quis eum qui crebro anhelet, ex eo colligat febrim habere: non enim soli id faciunt quos febris tenet: alia rem necessario demonstrant: ut si quis neget uirginem esse eam cui lac ex ueribus fluat: Priora illa communi nomine signa dicuntur: haec Aristoteles *ἰατρικῆ*, Cicero proprias notas uocat. Exemplum autem est, cum ex uno pluribusue similibus, aliud item simile colligitur. Ut, si intemperantia ac libido Tarquinys, si Dionysio iuniori regnum ademit, credibile est huius quoque, qui illos imitatur, eundem exitum fore. secuta inde est enthymematum diuisio: quod alia oratoria essent: alia certae alicuius artis aut facultatis propriae. Oratoria sunt, quae ducuntur aut ex locis communibus, aut ex ijs formis quae a rhetoribus traduntur. Singularum artium propria, quae ducuntur ex proprijs principijs huius aut illius artis. Loci communes sunt: ex quibus nihil magis in hac quam in qualibet alia arte argumenta depromi possunt: qualis est locus a maiori & a minori. Formae sunt generales quaedam enuntiationes ad certum tantum aliquod genus accommodatae. Ut in phisicis:

F

prin-

principia rerum esse contraria: omnem motum in tempore fieri: leuia sursum tendere, graua deorsum. Haec oratoris non sunt, ut neque dialectici. Sed ut dialecticus quosdam communes habet ex quibus ad omnem quae stionem argumenta depromit, alios proprios singulorum problematum in quibus uersatur: ut ad genus, ad accidens (utamur n. sane hac uoce: quando aliam, aequae commodam reperire non possumus) ad proprium ad finitionem aut confirmandam aut infirmam: sic & orator quosdam locos habet communes omnium generum rhetoricos: alios uniuscuiusque generis proprios. Illos Aristoteles, generis nomine, locos: hos formas uocat: ac saepius tamen etiam de formis ipsis loquens, locorum nomine utitur. Eas igitur formas, id est locos uniuscuiusque generis proprios, priore loco explicaturus, necesse habuit prius quae quotque rhetorices genera essent exponere. Sunt autem tria, ostentatiuum, ita enim melius, quam, ut alij, demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Deliberatiuum suasionem & dissuasionem: iudiciale accusationem & defensionem: ostentatiuum laudem ac uituperationem continetur. Deliberatio de futuris: iudicium de praeteritis instituitur: laus & uituperatio propria praesentium est. Fines proprii deliberationis, utile aut noxium: iudicij

iudicij aequum aut iniquum: laudis & uituperationis, honestas & turpitude. Tenenda igitur est Oratori copia quaedam communium sententiarum semper prompta ac parata, ex quibus argumenta ducat ad ostendendum aliquid esse utile aut inutile, aequum aut iniquum: honestum aut turpe. Haec sunt quas formas uocamus. Communes autem trium generum sunt loci, quibus confirmamus, fieri aliquid aut potuisse aut posse, aut contra: factum esse, aut factum non esse: fore aut non fore: magnum aut paruum esse, idque tum simpliciter tum comparate. Atque haec tum communitate tenenda sunt, tum proprie ad unumquodque rhetorices genus accommodanda. His expositis genus deliberatiuum tractare ingressus est, ut omnium praestantissimum, & in quo caeteri ante ipsum minus elaborassent. Primum igitur ostendit, quo in genere rerum uersetur omnis deliberatio: deinde autem omnes deliberationes publicas, eas enim praecipue spectabat, ad quinque praecipua capita reuocauit. Aut enim deliberari de ratione conueniendae pecuniae, quod praecipuum est instrumentum rerum gerendarum, quaeque nisi publice suppetat, manca & mutila est omnis deliberatio: aut de bello & pace: aut de custodia regionis: aut de ijs quae importanda quaeque

F 2 expor-

exportanda sunt : aut de legibus ferendis . His
 quinque capitibus omnis fere publica deliberatio
 continetur . Docuit igitur , quae ad unumquodq;
 eorum oratori videnda essent . Quoniam autem
 omnis deliberatio refertur ad felicitatem aut ad
 partem aliquam felicitatis : idcirco de ea , deque
 eius partibus varie ac copiose differuit : deinde ,
 quia deliberatio non de fine ipso est , sed de ijs per
 quae ad finem peruenitur , idest , de bonis & vti
 libus , longe plurimos locos tradidit , ex quibus
 sumeremus argumenta , quibus aliquid aut bo
 num atque utile aut etiam alio melius atque vti
 lius esse ostenderemus . Idem postea ne longior
 sim in ostentatio & in iudiciali genere praesti
 tit : omniaque subtilissime persecutus est , ex qui
 bus aliquid aut honestum aut turpe , aut honestius ,
 aut turpius ; aut aequum aut iniquum , aut ae
 quius aut iniquius esse colligi posset . At quoniam in iu
 dicijs , non argumentis tantum utimur , sed etiam
 legibus , testimonijs , conventionibus , quae stio
 nibus , iureiurando nitimur ; eaque omnia interdum
 a nobis faciunt , interdum etiam causae no
 strae inimicae sunt : idcirco in extrema parte hu
 ius libri , quae nunc explicanda nobis est , docet
 quomodo ijs quae tormentis expressa sunt , quo
 modo iureiurando vim ac robur aut addere aut
 adimere debeamus . Utilia praeccepta & cognitum
 digna & oratorum iuriconsultorumque com
 munia

munia , quae cum absoluta erunt : summam mi
 hi oratiunculam aliquam Ciceronis , in qua usum
 aliquem horum praecceptorum videre possimus .
 Interea , paucorum enim dierum futurum nego
 tium est , absoluam inceptam a me , vestra cau
 sa , auditores , latinam interpretationem secundi
 horum librorum , eamque diuulgabo : ne quis ue
 strum Graeci sermonis ignorantia a cognoscen
 dis Aristotelis praecceptis absterreatur . Ac
 vobis quidem , adolescentes , utcumque satis fecis
 sisse me : neque meam hanc disputationem vobis
 aut iniucundam aut inutilem fuisse confido . His
 autem magnis ac praestantibus viris , qui praes
 entia sua locum huic cohonestare dignati , nihil
 ex me quod gravitate atque amplitudine sua di
 gnum esset , audire potuerunt : quam tandem re
 ferendae gratiae rationem inibimus ? Parea
 mus potius Aristotelis praeccepto , qui hoc ipso in
 libro de ijs quae supra vires sunt ne cogitatio
 nem quidem suscipiendam monet : & multo plus
 eis nos debere confessi , quam exsoluere vlla ra
 tione possimus , hoc saltem eis referamus , ne eos
 a grauioribus negotijs , quae honoris nostri gra
 tia , omiserunt , auocatos , diutius retineamus .

ORATIO
OCTAVA

HABITA ROMAE PRID.
NON. NOVEMBRIS

M D LXXVII.

*I*N rebus humanis nihil esse mente ac ratione praestantius, nihil divinius, summo semper consensu sapientissimi homines iudicarunt. Quin etiam veterum nonnulli cum expressam in ea diuinitatis imaginem cernerent, neque tantum ingenij acumine ualerent, ut exemplar ipsum & id quod ex eo dictum, quasi que effictum esset, discernere ac dyndicare possent, mentes nostras ex diuina

diuina mente delibatas ac decerptas, ipsiusque rerum omnium opificis Dei particulas quasdam esse dixerunt. At illi quidem & de hominibus nimis elate, ac superbe, & de Deo parum pie religioseque senserunt: qui & homines Deo exaequare conarentur: & non intelligerent, ista distractio & dilaceratio quantum aliena esset a natura omnium longe simplicissima, maximeque una: neque uiderent quantam in se impietatem susciperent, qui si stultitiam suam pertinaciter tueri uellent, necesse haberent fateri partem aliquam Dei interdum & uitiorum maculis contaminari, & apud inferos poenas luere ab ipsomet Deo improbitati & nequitiae constitutas. Quae ut cogitare summae amentiae atque impietatis foret, ita illud sine ulla dubitatione uerissimum est, admirabilem quandam esse humanae mentis praestantiam: neque in ijs omnibus quae infra lunam sunt, mente ac ratione superius quidquam posse reperiri. Ea genus humanum cetera animalia superat, eaque illis omnibus praeest, quamuis alijs rebus ab eorum plerisque superetur. Vincit hominem celeritate ceruus, taurus robore, utroque leo, neque quisquam nostrum aut visu Lynceus acquerit, aut talpas auditu, aut odoratu canes: neque tamen haec obstant quominus & has, & alias animantes in potestatem no-

stram perducamus, earumque vel carnibus vescamur, vel corio tegamur, vel eis ad varia ministeria utamur. Leones ipsos multi ad currum iunxerunt, quidam etiam eis tamquam mulis clitellarijs ad onera conuehenda usi esse dicuntur. Neque tantum armatas cornibus, dentibus, unguibus feras è speluncis & latibulis suis extrahimus, sed maria ipsa scrutamur, sed elatas pennis in sublime uolucres consequimur tamen & configimus, aut alijs artibus captas famulari cogimus aut voluptati, aut utilitatibus nostris. Tanta vis ac potestas mentis est: tantum in cetera omnia imperium rationi ac consilio a natura tributum est. Quint etiam ex omni hominum numero qui mente ac consilio ceteris antecelluerunt, ijs in omni aetate rerum summa permissa est, ijs habentae concreditae, ijs tradita gubernacula, et supra ceteros quasi Deorum loco habitae, et semper imperium in alios multo robustiores ac potentiores, ne ipsis quidem, dummodo ita esse crederent, repugnantibus, sed se etiam ultro subijcientibus exercuerunt. Lycurgum quidem cum ingrederetur templum Apollinis Delphici, sacerdos quae ei templo praecerat, versibus quibusdam affata esse traditur, quibus ambigere se dicebat Deum ne illum an hominem appellaret, & eo tamen inclinare ac propendere, ut Deum

Potius quam hominem esse arbitraretur. Neque tamen aut ipse inter Lacedemonios, aut inter Athenienses Solon, aut inter Locrenses Zaleucus, aut eorum quisquam qui ciuibus suis leges tulisse memorantur, viribus corporis inter suos excelluerunt, sed vi mentis ac consilij illorum sibi tantam auctoritatem potentiamque pepererunt. Est hic admirabilis rerum ordo a praepotente Deo constitutus, ut quae praestantiora sunt imperent, quae deteriora seruiant. Praestant autem animata inanimis, sentientia non sentientibus, mente praedita mente carentibus, & ex ijs ipsis quae mente praedita sunt, ut cuiusque mens perfectior est ita in sui generis alia aeterna quadam et immutabili naturae ipsius lege dominatur. Vniuscuiusque autem rei perfectio est sua cuiusque uirtus: quare & quae uirtus propria est mentis humanae eadem illius perfectio atque absolutio est. Quam igitur humanae mentis uirtutem esse dicemus, aut quam illius reperiendae rationem inuicimus? Nempe si oculi uirtutem quaereremus, constitueremus ante omnia quodnam esset proprius opus oculi, quod minus, quae functio: quo semel posito ac constituto, tum deinde, quae oculi affectio causa esset, ut oculus optime suo munere fungeretur, eam affectionem uirtutem esse oculi diceremus.

Mentis opus est videre, cernere, intelligere, causarum & eorum quae sunt ex causis ordinem ac connexionem intueri. Sed eorum quae mente seruantur, tria genera sunt. Vnum eorum quorum cogitatione & intelligentia ita paschimur, ut in ea conquesamus, neque spectemus alio, alterum eorum, quae ad actionem, tertium eorum quae ad molitionem alicuius operis effectioremque referuntur. Primi generis sunt quae de primo rerum ortu ac principijs, de corporibus caelestibus, de causis imbrium uentorum grandinum eiusdemque generis alijs a philosophis disputantur. Ad actionem pertinent, quae de instituenda vita conformandisque moribus, de omni genere officij, de virtutibus denique ac vitijs differuntur. Ad operum autem effectiorem, quae fabricorum, architectorum, fusorum, pictorum, statuariorum & talium opificum praeceptis continentur. Sed qui se homines sublimium et abditarum rerum tractationi dediderunt, omnemque vim ingenij ad earum peruestigationem contulerunt, eos admirantur quidem ceteri ut magnos & sapientes viros, neque tamen se propterea illis regendos, gubernandosque permittunt. Neque quisquam ex omni memoria reperietur, ad quem ciues sui, quod eximius geometra esset, aut astrologus, aut phisicus, imperium detulisse dicantur. Multoque minus artificibus ha-

betur

betur is honos, qui quamlibet in suo genere excellant, si tamen nihil aliud habeant quod in censum deferant, in sordidissima ciuitatis parte numerantur. Ac saepe opera potius miramur quam artifices ipsos, ut Doryphorum quam Polyctetum, Iouem Olympium quam Phidiam. Sciteque et sapienter Plutarchus. Si quis, inquit, honeste ac liberaliter educatus adolescens aut tabulam aut signum egregij operis inspiciat, mirabitur ille quidem & commendabit operis elegantiam, sed nunquam tamen illius pictoris aut statuarij, cuius id opus esse dicitur, similem esse se optabit. Ac si aliquam Demosthenis orationem, aut aliquem Platonis dialogum legat, multoque magis si Cimonis, Miltiadis, Themistoclis res gestas audiat, non tantum admirabitur talium operum pulchritudinem, sed omnibus votis optabit se eorum, qui illa scripserunt, gesserunt, quamsmillimum esse. Quod si & aliqua mentis virtus est, quae hominem efficit aptum ad imperandum, & ea laus neque ijs quae in sublimium rerum tractatione ita desixae sunt ut se nunquam ad haec inferiora demittant, neque ijs quae in opere faciendo occupatae, tribui potest, restat, ut prudentiae quae actiones hominum dirigat, rerum humanarum relictio ac procuratio debeat. Recte igitur principes philosophorum Plato & Aristoteles prudentiam imperan-

tium

tum propriam esse dixerunt. Sed prudentiæ tripertita vis est. Alia enim eius præcepta docent, quomodo quis vitam suam priuatim instituere debeat, alia ad rationem administrandæ rei familiaris pertinent, alia ad regendas ac temperandas ciuitates. Hæc autem ad unum eundemque finem omnia diriguntur, id est, ad felicitatem. Sed interdum agitur de felicitate vnius hominis, interdum quomodo id ipsum bonum toti familie comparetur: interdum quomodo ciuitati: Semper autem partes referuntur ad totum: neque aliam ob causam bene esse huic aut illi parti cupimus, quam ut bene sit etiam toti. Totum enim parte aliqua carere potest: at toto sublato vna interire partes omnes necesse est. Ex quo fit, ut singulorum felicitas referatur ad felicitatem totius familie: familiarum ad felicitatem totius ciuitatis. Quam enim rationem habet vnus ex familia ad familiam, eandem habet familia ad ciuitatem. Quanto igitur vniuersæ ciuitatis bonum vnius aut ciuis, aut familie bono superius est, tanto politice, ita enim eam graeco quidem, sed quod iam pridem ius togæ impetrauit, vocabulo nominant, ceteris prudentiæ partibus antecellit. Ac libros quidem ethicorum Aristotelis ad Nicomachum, quibus ea quæ ad singulos pertinent eruditissime & co-

piofissime

piofissime explicata continentur, interpretari coepi hac ipsa in schola quatuordecim ab hinc annis. Funatque me memoria repetere tempus illud, cum tanti ad me concursus fierent, quanti multis annis antea ad neminem facti erant: cum tanta quotidie multitudo confluere, ut eam locus ipse vix caperet: eaque non adolescentium modo discendi cupidorum, quorum nonnulli multo facti meliores magistro, quæ tunc ex me discabant, ipsi hodie alios docent: nonnulli etiam ad magnas reipublicæ partes admoti quæ tunc audiebant, ea nunc re ac factis exsequuntur, sed & senum primæ auctoritatis, summæque eruditionis, qui & præsentia sua cohonestabant disputationes meas, & exemplo suo iuuenum animos ad honestarum artium studium excitabant. Neque hæc gloriandi causa dico: sed quod magno cum animi mei dolore videam quantopere conuersa ac commutata sit rerum facies, cum ita refrixerit ac relanguerit in hac quidem Vrbe impetus hominum ad hæc studia, ut nisi Deus labentibus & ad interitum vergentibus litteris opis aliquid attulerit, summa omnium bonarum artium ignorantia breui tempore consecutura videatur. Quid enim est, cur quisquam meliora sperare, aut cur non etiam grauiora metuere

debeat?

debeat? Negligitur lingua Latina, quae patrum ac nostra etiam memoria ita florebat, ut nusquam propemodum homines nisi Romae bene Latine aut loqui aut scribere putarentur. Graeca, cuius discendae causa vir sempiterna laude dignissimus Petrus Bembus cum adhuc adolescens esset in Siciliam profectus est, quod ibi meliores illius magistros esse audierat: cum multi illis temporibus eadem de causa usque in Graeciam proficiscerentur, cuius in hac urbe conservandae aut potius conferendae gratia Leo Decimus, cuius nomen apud omnes litterarum amantes in perpetua veneratione esse debet, ex ultima Graecia accersuit huc homines eruditissimos, & lectam ingeniosorum adolescentum manum: Graeca inquam lingua omnis elegantiae magistra, omnium ingenuarum ac liberalium artium parens, altrix, conservatrix, ita iam iacet ac sordet, ut qui eam docent soli prope in scholis relinquuntur. Stulti adolescentes Latinae linguae vix primis elementis utcumque perceptis, Graecae ne salutata quidem, aut statim valere iussa; ad iuris prudentiam aut ad medendi artem properant, illic tantum gloriae, illic diuitiarum certissimam spem propositam delitantes. Stultiores liberis patres ultro adiuuant praeproperam et inconsultam filiorum cupiditatem: quasi verentes, ne quando penuria sit in civitate ho-

minum.

minum, qui aut lites aut morbos ferant: & aut aegrotos remedijs, aut formulis ac cautionibus patrimonia ingulunt. Oppugnantur interea litterae a non unius generis hostibus: quorum alij aperto Marte eas insectantur: alij cuniculis, cum aliud agere se simulent, earum extinctionem ac disperditionem moluntur. Sed omittamus haec, quae nullius oratione satis dolenter deplorari queunt: referamque me ad propositum a quo me rei ad vos, adolescentes, maxime pertinentis recordatio longius fortasse quam par erat abduxit. Interpretatus sum, ut dixi, iam pridem libros Ethicorum: nunc autem libros Politicorum, qui cum illis continuati ac connexi sunt, quantum vires meae ferent illustrare, vobisque ad eos intelligendos quasi facem praeferre decreui. In eis summus philosophus ea quidem quae ad rationem rei domesticae pertinent modice delibavit: quae autem ad Remp. uberime ac copiosissime persecutus est. Summantotius operis breuiter, ut soleo, exponere in animo erat: sed ut diei tempus est, si vos diutius detinere perrexero, obstrepetis. In crastinum igitur differam, iamque finem dicendi faciam: si prius quaedam quae praetermittere non possum, quanta maxima potero breuitate perstrinxero Deum hominesque testor, auditores, me omnia sedulo facere, neque labori ac vigilijs par-

cere.

ORATIO
NONA

HABITA ROMAE III.

NON. NOVEMBR.

M D LXXVIII.

ADVENIT tandem illud vobis quoque, ut opinor, auditores, sed mihi certe exoptatissimum tempus, quo diu iam intermissas exercitationes nostras, & studia, haud facile dixerim, honestatis ac suavitatis pleniora repetamus. Iuvat hanc, mihi circumfusam, incensam ac flagrantem siti bonarum artium, cupidam verae ac solidae laudis & gloriae, ore ipso atque oculis omnia me summa sperare de alacritate & industria sua iubentem lectissimorum adolescentum

cora-

coronam intuenti: iuvat adspici: iuvat audiri: iuvat in talibus ingenijs excolendis quicquid ingravescens aetas virium reliquerit coliccare. *An* Agricola cum teneras arbores a se cultas ad instam sese proceritatem paullatim extolles vident, efferuntur gaudio: pastoris pectus, gregis sibi commissi, laetantiam ac fecunditatem intuentis, tacita voluptate perfunditur: qui alumnos suos vigentes ac florentes adspiciunt, adficiuntur intimis sensibus, & iuventutem illorum, suam quodammodo iuventutem esse ducentes excussa senectute recalescunt: Ego adolescentes optimi e vestro in litteris profectu ac progressu non idem mihi videri fatear. Neque mihi sane dubium est, quin plerisque vestrum quadrimestre illud tempus, quod nobis quotannis, ex veteri instituto, solutum ac liberum conceditur iusto longius visum sit: ijs nimirum, quibus amor virtutis ac litterarum in visceribus ac medullis defixus insedit, quibus cor saucium est caelestis illius Cupidinis sagitta: Quos tetigit iactu certus ad ossa Deus: ut Umbrae Poeta loquitur. Quam saepe eorum unumquemque credibile est secus in animo Horatiana illa reputasse: Ut nox longa, quibus mentitur amica: diesque longa videtur opus debentibus: Ut piger annus pupillis, quos dura praemit custodia matrum: Sic mihi tarda fluunt, ingratae

G 2 que

que tempora, quae spem Consiliumque morantur agendi nauiter. *Macti* este animo ac virtute iuuenes, quibuscumque saepe in mentem ista uenerunt: quibus iucunda industria est, odiosa cessatio: quibus labori quies est, labor quieti: qui tum denique uita ac spiritu frui uobis uidentur cum in litteris tempus omne consumitis, qui eo estis animorum ardore, ut in illa directa & ardua, ut ait Hesiodus, ad uirtutem uia nusquam strigare, nusquam interiuungere: sed eam uno tempore ac spiritu totam, si fieri posset exhaurire ac superare cuperetis. Hac uia ueteres illi, quos admiramus ac suspicimus sapientiae proceres, uulgo sese exemerunt: hac se supra ceteros mortales extulerunt: hac gradientes non modo floruerunt inter aequales suos, sed in omnem posteritatem nomen sibi ac decus immortale pepererunt. Cuius autem ignauiae fuerit, eos quidem, ut magnos quosdam, ac praestantes uiros, laudare ac depraedicare: & tamen torpere ac marcescere otio malle, quam ut eorum similes euadamus, operam dare. Non est eiusdem animi industria laudare & otium amplecti, non seruo laudat, qui non & concupiscit: non ex animo admiratur, qui non & imitatur. At bene, quod ex isto numero multi non otiosi ueterum laudatores, sed strenui potius imitatores, non tam ad praeclara studia cohortandi estis, quam exemplo uestro excitare ipse

ipsi alios ac cohortari potestis. Itaque pro certo habeo totum id tempus, quo nobis huc per calores conuenire non licuit, non tamen a uobis languori ac desidia datum, sed, quatenus licuit, earum ipsarum artium, quarum amore flagrantis, umbratili ac domestica exercitatione tractum. Sic agricolae, ubi tempestates malae sunt, cum opus fieri non potest, sub tecto tamen quid agant reperiunt: ac ne ipsos quidem festos dies sibi prorsus inutiles effluere patiuntur. Sic milites, ubi eos horrifera aquilonis stridor in hiberna compulsos a bellicis muneribus auocauit, quotidie tamen aut cursu, aut saltu, aut ad palum exercentur, aut fictis inter se proeliorum imaginibus dimicant, aut gladios acuunt, aut arma poliunt, quae denique in bello usus futurae sunt, ea omnia in pace meditantur. Quod ego ut mihi de uobis polliceri audeo, ita uobis de me plane confirmare possum: neque enim mihi minus otiosa ulla pars anni fuit, quam quae ad quietem concessa uidebatur. Libuit mihi istorum potentum consuetudinem imitari, & tentare, nam, quas illis aestatis tempore uoluptates diuitiarum suarum magnitudo praestat, easdem mihi in re curta ac tenui studia mea suppeditare possent. Igitur ut illo ea tempestate anni montosa & aliosa loca & saltuum ac nemorum opacitatem consuecantur: Sic & ego

ego Heliconios colles & auia Pieridum loca per-
 uigra is, aetum ambitionis auaritiaque uita-
 ban: ut illi ad fontium aut fluminum capita
 Strati, cantibus auicularum animum oblectant,
 sic & ego a illos sacros & uulgo ignotos fon-
 tes, ex quibus omnis elegantia omnisque huma-
 nitas in uitam hominum fluxit, molliter com-
 positus ex illo ambroso ueterum poetarum
 cantu incredibilem animi voluptatem haurie-
 ban: ut illi uenatu aucupione intenti praedas
 agunt, quibus mensam instructionem faciant: sic
 & ego quibus mentem instruerem, e sapientissi-
 morum hominum monumentis quotidie aucu-
 pabar. O studia nostra, auditores, non utilita-
 tantum ac fructuosa, sed dulcia etiam ac delica-
 ta. Persarum reges, qui ut opibus ac diuitijs af-
 fluebant, ita luxu ac delicijs disfluebant, volu-
 ptatis causa, ita diuidebant annum ut hyemem
 Babylone, vel Susis, in Media aestatem agerent.
 Quid ni studia nostra eandem nobis honeste lu-
 xuriantis facultatem ac copiam praebent? Ex
 mo propinquo rure ait Terentianus Laches, hoc
 capio commodi. Neque agri neq; urbis odium
 me unquam percipit. Vbi satias coepit fieri, com-
 muto locum. Idem in studijs licet. Graui &
 saera philosophorum lectione defessus animus
 est? Poeticorum lusuum innoluta fabellis, &
 condita omnibus leporibus sapientiae praecepta

con-

continentium amoenitate recreetur. Solidius ali-
 quod & succi plenius cibi genus requirit? Ex
 illo copiosissimo ac locupletissimo ueterum Ora-
 torum penore omnia non pascendis modo, sed
 etiam saginandis animis apta depromat. Ingu-
 rigit se in historiam ueterem: omnem superioris
 aevi memoriam mente ac cogitatione perlustrat:
 indulgeat arbitrato suo illi voluptati, quae infi-
 nita & insatiabilis ex antiquitatis cognitione
 percipitur. Aliarum voluptatum habendus
 modus est, huic nimis indulgeri non potest. Atq;
 equidem, auditores, quoniam humanus animus
 uarietate capitur: omniumque prope rerum ut
 ait Euripides iucunda mutatio est, decreui hoc
 anno aliquid uobis huius suauitatis impertiri,
 & intermissa paulisper philosophiae seueritate,
 nobilissimi inter Latinos historiarum scriptoris
 lectione uos pascere. Quod consilium tum de-
 nique sine ulla dubitatione probabitur, cum ex
 quo fonte manauerit intelligetis. Superioribus
 diebus, cum ad illud non amplissimi tantum or-
 dinis, sed huius aetatis singulare lumen ac de-
 cus Gulielmum Sirletum Cardinalem uenissem,
 coepit ille me, ut solet, de studijs meis humanis-
 sine interrogare. Cui cum pauca pro tempore
 respondi, procedente sermone, quaesit etiam
 ex me, quid uobis hoc anno proponere atque ex-
 plicare meditarer. Respondi, me, in ipsius pote-

G 4 stac

state & semper fuisse & semper fore: & hac quoque in re totum ex ipsius nutu atque auctoritate pendere: atque id demum mihi factu optimum atque utilissimum uisum iri, quod ipso auctore, & tamquam auspice, gereretur. Tum ille, Quando inquit superioris anni curriculum in Aristotelis politicis consumpsisti, non alienum fuerit hoc anno aliquid paulo leuioris operae assumere. Nam neque omnes ij, quorum te commodis seruire oportet, capaces sunt tam arduarum disputationum: & a plerisque impetrari non potest, ut Graecas litteras ament: & sunt qui anni principio, ad dimidiatos libros, tamquam ad delibatas ab alijs ac prope semesas epulas non libenter accedant. Quare auctor tibi sum, ut aliquem historicum sumas: ac, si me audis, non alium potius, quam Sallustium. Nam & egregie latine loquitur, & grauis ac densus est & ciuilis sapientiae plenus, & quod tu quanti facias scio, Thucydidus: & ut exiguus liber est, paucis illum mensibus totum explicare facile poteris. Ego vero, inquam libentissime parebo auctoritati tuae: neque unquam committam, ut quacumque de re sententiam tuam cognouero, de ea mihi amplius quaerendum ac dubitandum putem. Quod igitur faustum felixque sit, de summi in omni genere laudandarum artium vtri, & nostrum omnium amantissimi

sen-

sententia euoluemus & excutiemus una hoc anno auditores Sallustium: hoc est enim scriptorem cui antiquitas historiae Romanae detulit principatum: ad quem cognoscendum, si vos parem meae industriae ac diligentiam adferetis, magnam vim ex eius scriptis, cum Deo volente, & eloquentiae & sapientiae praeceptorum colligemus. Sed in primis pauca quaedam de historia in genere, pauca de Sallustio dicam, quae instituto nostro non inutiliter praefulciantur ac praemuniantur. Ac de historia quidem haec, primum quid sit historia, deinde quam pulchra, quam iucunda, quamque utilis sit historiarum cognitio. Tum quae sint historiae leges. Postremo in historiarum lectione versantibus quae potissimum obseruanda sint: & quomodo in ea re a plerisque peccetur. Cornificius, seu quis alius est, qui scripsit libros rhetoricorum ad Herennium, itemque Cicero ipse libro primo de inuentione ita historiam definiunt. Historia est res gesta, sed ab aetatis nostrae memoria remota. In hac definitione, quot verba totidem prope peccata sunt. Primum historia non est res gesta: sed rei gestae expositio ac narratio. Non enim ipsa coniuratio Catilinae, aut bellum ipsum Iugurthinum historia est: neque hoc ipsi dicere voluerunt: sed id quod sentiebant non satis commode elocuti sunt. Itaque condonetur hoc negligentiae ipsorum: &

si

si nemo in rebus definiendis negligens esse debet, sed quod addiderunt, historiam non esse, nisi quae ab aetatis nostrae memoria remota sit, cuius quae so amentiae est? Ergo si quis hodie de Romulo & Remo scribat, fatebimur eum historiam scribere: si de bellis inter Karolum quintum, & Franciscum primum gestis, negabimus: quoniam haec nondum ab aetatis nostrae memoria remota sunt. aut certe dicemus, non dum historias esse: tunc demum fore, cum qui earum rerum meminerit, nemo amplius reperietur. Quomodo fiet, ut ipse quidem hodie historiam non scribat, qui autem ab hinc centum annis scripta eius legent, historiam legant. Neque Thucydides hac ratione historiam scripserit, neque Xenophon in libris anabases, aut in libris rerum Graecarum: neque Sallustius, cum coniurationem Catilinae, aut cum bellum Jugurthinum scriberet. Livi quoque quandiu vetusta persecutus est, historiam scripsisse dicitur: at postremis libris, quibus complexus erat, res suis temporibus gestas, historiam videlicet desierat scribere. Sed nolo pluribus verbis exagitare tam fatuam definitionem: ne mentionem quidem illius ullam fecissem, nisi scirem eam etiam hodie defensores habere. Longe aliter sentiebant quidam olim eruditi homines, quos Kenius Flaccus refert putasse, historiam proprie dici narra-

tio-

tionem earum rerum, quibus gerendis, is qui eas narraret, interfuisset. Quos quamvis non sequor, neque enim pauciora aut leuora incommoda hanc quam illam definitionem sequuntur, tolerabiliorem tamen illorum errorem esse arbitror. Quomodo igitur historiam definiemus? Iniuste enim reprehendit aliena, qui meliora non profert. Historiae nomen, auditores, non tantum rerum gestarum, sed quarumlibet rerum narrationem expositionemque significat. Sic Aristoteles eos libros, quibus ingenia & naturas animalium persecutus est, vocauit historiam animalium: Sic Theophrastus historiam stirpium: sic denique C. Plinius libros suos naturalis historiae inscripsit. Quibus libris causae ac principia rerum exquiruntur: aut alicuius disciplinae praeccepta traduntur: numquam eos quisquam recte historiam vocauerit. At ubi narratur tantum aliquid atque exponitur: recte id scriptorum genus historiam nominaris. Itaque liber quidam, qui Galeno tribuitur, neque tamen ipsius est, quo veterum philosophorum unaquaeque de re sententiae exponuntur tantum, non etiam expenduntur recte inscribitur φιλοσόφων ιστορίας. Eodemque nomine affici possent libri eiusdem argumenti, qui falso tribuuntur Plutarcho περί τῶν ἀρετῶν τῶν τοῖς φιλοσόφοις. At libros physicorum, aut ethicorum, aut eius

eiusmodi alios si quis historiam vocaret, male & inscienter historiae nomine uteretur. Nam illud quoque intelligendum est, quod de toto aliquo genere uniuerse scribitur, historiam non vocari: nisi particulatim ad singula veniatur. Atque haec cum ita sint: historiae tamen nomen in hac disputatione non tam late accipimus: sed vim illius angustioribus terminis concludentes, ita definiendam historiam putamus. Historia est rerum publice gestarum diffusa & continuata narratio. Neque quidquam interesse arbitramur, ad hoc quidem ut historia sit, sint ne res illae remotae ab aetatis nostrae memoria, an minus: & num is, qui eas scribit, eis interfuerit, an non interfuerit. scripsit Herodotus de rebus a memoria aetatis suae remotis: & historiam scripsit: scripsit Thucydides de bello cui ipse interfuerat: scripsit Xenophon de reditu Graecorum ex Asia, cui non interfuerat modo sed & praesuerat: & uterque historiam scripsit. Si quis dicat, ad fidem & auctoritatem historiae conciliandam interesse, scribat quis ea quae ipse viderit ac cognouerit, an quae ab alijs tradita acceperit, non negabo: si, ut vere ac proprie historia sit, horum utrumlibet requiri dixerit, pernegabo. Nunc singulas propositae definitionis partes minutatim consideremus. Historia est narratio rerum gestarum. Omnes
igi-

igitur fabulae excluduntur. Neque enim continent res gestas, sed ad eius qui scripsit, libidinem fictas. Itaque neque Luciani libros verarum, ut ipse ludens vocat, narrationum, neque Aethiopica Heliodori, aut Poemenica Longi, aut eius generis scripta, historias esse dicemus. Non magis quam Heraclidae Abarin, aut Aristonis Lyconem. Ne Xenophontis quidem libros *ἱστορίας* pro historia acceperim: tum ob alias causas tum quia in eis non tam curae fuit sapientissimo ac disertissimo scriptori, ut res a Cyro gestas exponeret, quam ut nobis exemplar regis omni ex parte perfecti proponeret. Est ne igitur omnis vera narratio historia? Minime. sed ea tantum, quae est rerum publice gestarum. Non enim oratorias narrationes, etiam si verae sint historias vocabimus: neque illa Ciceronis, Milo domum venit, calceos ac vestimenta mutauit: paulisper, ut sit, dum se uxor comparat, commoratus est: aut similia ad historiam pertinere censebimus. Neque Philostratus cum vitam Apollonij aut Sophistarum, neque Laertius aut Hesychius cum vitas Philosophorum: neque Plutarchus, Suetonius, Aemilius Probus, Aelianus, Lampridius, Capitolinus cum vitas imperatorum aut aliorum virorum illustrium scriberent historiam scripsisse iudicandi sunt. Aliud est enim vitas scribere aliud historiam.

Floriani. Qui vitam alicuius scribit, qualis quisque domi fuerit, qualis in uxorem, qualis in liberos, in familiares, in hospites: quo victu ac cultu corporis usus sit, accurate ac diligenter exponit: qui historiam, haec omnia aut praetermittit aut in accessionis loco, quasi aliud agens, stricte & modice attingit: ea tantum ex instituto persequitur, quae ad publicum pertinent. Hoc Plutarchus ipsemet docet, qui etiam cum virorum illustrium vitas scribit, negat se historiam scribere. Verba ipsius proferam ne quis dubitationi relinquatur locus. ἄτε γὰρ ἰσοπλάς γράσομεν, ἀλλὰ τις ἔτε τὰς ἐπισημειώσεως ἀπέχεσθαι πάντως ἔρεσι δὴλώσει ἀπέχεσθαι ἢ κακίας. ἀλλὰ πάλαι καὶ ῥήματα καὶ παιδεία τὴν ἐμφανισθῆναι εἰς τὴν μάλλον ἢ μάχαι μνησθέντων καὶ παρὰ τὰς αἰ μύθους καὶ παιδιὰ πάλαι μόνον. Neque enim historias, inquit, scribimus, sed vitas, neque ut quaeque nobilissima actio est, ita maxime virtutem aut improbitatem cuiusque patefacit: immo vero saepe & verbum unum, & iocis aliquis magis declaravit, qui cuiusque mores essent, quam pugnae in quibus decem hominum millia ceciderunt, maximaque proelia & urbium obsidiones. Videtis igitur quae sit quasi seges ac materia historiae propria: bella, paces, induciae, federa, seditiones, tumultus, leges, iudicia, commutationes rerum publicarum.

& quae sunt eiusdem generis: qualia apud Herodotum, Thucydem, Xenophontem, Polybium, Dionysium, Halicarnasensem, Sallustium, Livium, Diodorum Siculum, CORNELIUM TACITUM, Appianum, Ammianum Marcellinum, Dionem Cocceium, & eiusmodi alios leguntur: quos vere ac merito possumus historiarum scriptores nominare. At tondere diligenter ac radi, aut velli etiam solitum Caesarem, & semper cingi supra latum clavum, & Octavianum mense Decembri totos dies talis luisse, & similia, eius sunt qui vitam alicuius, non qui historiam scribat. Addidi in definitione historiae, eam esse non narrationem modo, sed diffusam & continuatam narrationem, id est διηγητικὴν καὶ συνεχθεῖαν. Diffusam quidem: quoniam qui summa capita rerum colligunt: eaque nude ac simpliciter proponunt: ut Florus, Eutropius, Orosius, Sulpicius, non tam historias scribere dicendi sunt, quam summaria quaedam aut, ut vetustiores loquebantur, breuiaria historiarum. Continuatam autem ut Valerium Maximum, & alios eius exemplum secutos ab historicorum numero excluderem. longe enim aliud est historiam scribere, aliud exempla similia ex historiis collecta, sub uno quod illi fecerunt aspectu ponere. Probasse me vobis arbor quod principio posueram, historiarum.

riam esse rerum publice gestarum diffusam & continuatam narrationem. Cetera de quibus dicere institueram: Sunt autem haec de legibus in historia seruandis, de pulchritudine, suauitate, utilitate historiae. tum quid praecipue obseruare debeant, qui historias legunt: ea igitur & de ipso Sallustio quaedam cognitu digna, ne & vobis molestiae & alijs impedimento sim, in crastinum differentur.

Non dubito L. C. V. P. quin quicumque te huc honoris mei causa venisse vident, & humanitatem erga me tuam admirentur, & me tibi plurimum eo nomine debere arbitrentur. Ego autem in genere fateor, nihilo me tibi propterea esse quam antea fueram, deuinctiorem. Cui enim omnia debeo, quid ei iam debere amplius possim? Quare ne illud quidem mihi curandum puto, ut tibi exquisito aliquo orationis genere gratias agam. Ista faciant qui se accepta beneficia verbis exequare posse confidunt: Mibi iam pridem adempta ac praecisa spes omnis est quidquam excogitandi, quod tuis erga me innumerabilibus meritis ulla ex parte respondeat.

ORA

ORATIO
DECIMA

HABITA ROMAE III.
NON. NOVEMBRIS

M D LXXIX.

T in reliquis vitae partibus, sic in studijs & in ratione dicendi plerumque contingit, ut iuuenes quidem nitida & ad pompam atque ostentationem accommodata: senes autem utilia ma-

gis & fructuosa delectent. Itaque ego qui olim florenti aetate omnes lepores festiuitatesque dicendi, quantum quidem, in me situm erat, summo studio aucupabar: & pectere ac comere cum cura

H ora-

orationem solebam, nunc ut aetate, ita consilio commutato, profutura potius quam oblectatura confector: neque tam id operam do, ut ab ijs, qui ad me audiendum conveniunt, disertus habear, quam ut ipsi aliqua re bona & digna cognitu totum redeant auctiores. Et hoc quoque tamen ipsum voluptati vobis esse confido. Neque enim vere nouo segetis herbescentis viriditas, quam adulta aetate flavescentis & falcem vocantis maturitas, neque arborum in primos sese flores induentium, quam opibus suis laborantium, & earum pondere incurvescentium magis nos aspectus oblectat. Nunc igitur Aeneidos Virgilianae interpretationem ingressurus, poematis non tantum inter omnia latina sine ulla dubitatione praestantissimi, sed etiam Graeciae gloriam in magnum discrimen vocantis, omittam multa, quae apte ad plausus & clamores excitandos in hoc argumento dici posse, facile intelligo: conuertamque orationem meam ad quarundam rerum tractationem, quas spes est neque nimis communes ac contritas, neque alienas ab hoc instituto, neque cognitu inutiles iudicatum iri. Dicam enim de poetices ipsius natura primum & antiquitate: tum suauitate, & quid sit, quod eam tantopere suauem efficiat, quasque illa hominum generi utilitates & attulerit & perpetuo adferat: deinde quasdam Aristotelis de poesi

poesi ac poetis sententias, quae, propter ipsius auctoritatem in omnium fere iam animis insederunt, tentabo. & ad disquisitionem vocabo: postremo cum & de Virgilio ipso, & de hoc, quod nobis in manibus est, eius poemate pauca quaedam ad ipsius dignitatem ac commendationem pertinentia protulero, mittam concionem, neque committam, ut nimia longitudine aut vobis molestiae sim, aut alijs, qui post me in hunc locum conscensuri sunt, impedimento. Poeticam veteres, ut hinc exordiar, non tam artem esse, quam incitationem quandam animi, & furorem diuinitus immisissim, qualis est in vaticinantibus iudicarunt. Quod ita expressit Cicero pro Archia. sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia & doctrina & praeceptis & arte constare: poetam naturam ipsa valere & mentis viribus excitari, & quasi diuino quodam spiritu afflari. & apud eundem Antonius libro secundo de oratore hoc ipsum a Democrito & à Platone in scriptis relictum esse dicit. Ac de Democrito quidem alijs credamus necesse est: cum ipsius scripta perierint: apud Platonem autem ita multis locis hoc dicitur, ut putidum sit eos accuratius percensere. Sed & poetae ipsi hoc de se profitentur ac praedicant: quorum sunt illa.

Est Deus in nobis : agitante calescimus illo .
 Sedibus aetherijs spiritus ille venit :
 multaue ad eundem modum . & Pindarus eo se
 Bacchilidi anteponit , quod ipse quidem natura
 valeat , Bacchilides arte subnixus temere multa
 profundat . : itaque tantum interesse inter se
 & illum , quantum inter aquilam & coruos , glo-
 riatur . Neque aut mons ille duplici uertice in-
 signis , aut fons , cuius haustu poetas fieri aiunt ,
 quidquam aliud indicant , quam eos non arte &
 industria , sed diuino quodam spiritu & instinctu
 ualere . Et certe praestantissimi poetarum ,
 Orpheus , Linus , Musaeus , & ille omnium
 parens Homerus multis ante saeculis exite-
 runt , quam ulla praecepta poetices tradita es-
 sent . Sed tamen si naturae tantum & ingenij
 non artis & industriae poetica est , quid est , quod
 summus philosophus Aristoteles libros tres de
 arte poetica scripsit ? quod optimi poetae Hora-
 tij libellus eodem argumento scriptus manibus
 teritur ? quod , ut ceterarum , ita huius quoque
 facultatis praecepta quotidie ab hominibus eru-
 ditissimis summa studio tractari uidemus ? An
 illud uerius est , ut in oratore , sic in poeta , qui
 oratori affinis quodammodo & in dissimili ge-
 nere simillimus est , & naturae atque ingenij
 praestantiam & artem praeterea quandam ac
 praeceptorum observationem requiri ? Ita

qui-

quidem certe sentit Horatius , cuius illa sunt .
 Natura fieret laudabile carmen , an arte Quae-
 sitū est . ego nec studium sine diuite uena , Nec rude
 quid possit . uideo ingenium ; alterius sic Altera
 poscit opem res , & coniurat amice . Fatendum
 tamen fortassis est : plus in poeta ingenium , plus
 in oratore industriam posse . Sed ut Physici
 aiunt , res è multis ac diuersis elementis consti-
 tas atque concretas ex eo nominari , quod in
 quaque dominetur : sic veteres illi cum in poetis
 illum animi ardorem plurimum posse , quasque
 principatum obtinere , curam autem & indu-
 striam subsequi , eique quasi famulari uiderent ,
 quod praecipuum esset , id solum esse dixerunt .
 Nam quod summi poetae fuerunt , antequam
 quisquam poetices praecepta traderet : idem in
 oratoribus dici potest . Si quidem ut alios omit-
 tam , ille ipse , quo nemo post homines natos elo-
 quentior fuit , Demosthenes , omnes eloquentiae
 numeros antea impleuerat , quam ab Aristotele ,
 qui primus ut dialecticam ita & rhetoricam ad
 artis formam redegit , libri ad eam rem pertinen-
 tes conscriberentur . Sed emendate loqueban-
 tur homines , antequam grammatici nascerentur :
 neque ex illorum praeceptis emendate loquendi
 facultas ; sed ipsa potius praecepta ex observa-
 tione eorum qui bene loquerentur , enata sunt :
 quomodo iuriconsulti dicunt , non ius e regulis

H 3 sed

sed e iure regulas exitisse. neque omnino quidquam est aliud ars, quam imitatio quaedam naturae: neque ulla est ars cuius non semina ac principia naturae debeantur. Sic igitur a me primum illud caput eorum, quae proposueram, explicatum sit, ut poeticam, neque impetum quendam animi temere sine ullis legibus vagantis esse statuamus: neque rursus totam praecipis adligatam & adstrictam teneri: sed & generoso quodam ingenio, tum ad concipiendas animo rerum imagines, tum ad ea quae conceperit, grandibus verbis, & minime vulgari dicendi genere efferenda egregie facta & praeterea diligentia cura atque observatione praceptorum quorundam contineri. Antiquitas ipsius vel e Ciceronis testimonio omnibus nota est, qui e doctis antiquissimum esse ait poetarum genus: Nos certe Homero, quem tamen multi poetae antecesserant, nullum profanum scriptorem vetustiorum habemus. Et illi qui primi dispersos homines congregasse, & ex agresti ac serina, ad mitiorem & cultiorem vitam traluxisse perhibentur, non alij quam poetae fuerunt: quos propterea Plato deorum filios & sapientiae patres ac duces vocat. Qui cum & praeclaras sententias funderent, & certis numeris ac pedibus verba vincirent, ita ut neque ulterius quam par erat excurrerent, neque citerius subsisterent: sed paria

paria paribus reddentes aequilibratam in dicendo quandam efficerent: & oraculorum similia atque aenigmatum speciem praesentia multa loquerentur, admirata eos illa rudis antiquitas, & diuinum aliquid in eis latere rata est, & suauitate cantuum irretita, ducendam se illis gubernandamque permisit. Mulcet autem animos, incredibili suauitate perfundit poesis, ut vno verbo dicam, propter admirabilitatem. Delectat enim, ait Cicero, quicquid est admirabile. Poetae autem & mira quaedam narrant, & ea mirum modo eloquuntur. Iam omnes homines natura cupidi sunt scientiae: & admiratio stimulus quidam est ad sapientiam ac scientiam: impellit, ne ad quaerendam causam, in cuius cognitione ac perceptione posita scientia est. Itaque Aristoteles, cuius haec ex fontibus libamus, & admiratione ductos esse homines ait ad philosophandam: & ut quisque sapientiae amantissimus sit, ita esse amantissimum fabularum: Delectant poetae numero quoque ipso & sono, qui naturae nostrae ita consentaneus est ut veterum quidam animum ipsum numerum esse atque harmoniam putauerint. Delectant etiam quia in rebus nihil ad nos attinentibus pertentant animos nostros omni genere affectuum: ita ut vel legentes poemata, vel audientes, interdum angamur ac premamur metu, interdum ad spem erigamur,

nōnquā exhiberemur, nōnquā ēt ijs q̄ ficta esse
 scimus, illacrimemur. Vir sanctissimus et erudi-
 tissimus Aurelius Augustinus saepe vberim fle-
 uisse se, cum Didonis mortem apud Virgilium
 legeret, confitetur. Sed hoc in eo propter sin-
 gularem ipsius bonitatem minus fortasse mirum
 videri potest. Vere enim hoc Graeci proverbio
 dicunt, bonos viros faciles esse ad lacrimandum.
 Quid quod feris quoque ac barbaris hominibus,
 & caede ac sanguine gaudentibus poemata ta-
 men misericordiam interdum & lacrimas com-
 mouent? Alexandrum Pheraeorum tyran-
 num accepimus aspero supra modum & immiti
 atque efferato ingenio fuisse: ita ut homines
 alios viuos defoderet, alios aprorum vsorum-
 que pellibus tectos, canibus venatricibus la-
 niandos obijceret, idque sibi pro ludo atque oble-
 tamento haberet: quasdam etiam ciuitates
 amicas ac socias immisis sine causa spiculatori-
 bus, repente uniuersas contrucidaret. Co-
 ram hoc agebantur aliquādo Euripidis Troades:
 qua in fabula dolenter admodum deplorantur
 Troianorum calamitates. Homo quamuis
 asper & indomitus, quemque nulla vnquam
 res ad misericordiam flectere potuisset, sensit
 tamen se poetices cantibus commoueri. Itaque
 statim se pronipuit e theatro: indignum esse di-
 cens, se, cui tot strages, tot urbium direption-

nes,

nes, tot ciuium exquisita tormenta nunquam
 lacrimam vnā exprimere potuissent, Hecubae
 & Andromachae malis illacrimari. Quam-
 vim poetarum Horatius merito cum funam-
 bulorum & magoram operibus comparauit.

Ille, inquit, per extentum funem mihi posse
 videtur

Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit,

Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,

Ut magus: & modo me Thebis, modo ponit
 Athenis.

Paulo aliter explicat Aristoteles causam eius
 voluptatis, quam ex poesi capimus: sed nihil
 prohibet aliter a pluribus eadem de re, & ta-
 men vere ab omnibus disputari. Ait igitur
 Aristoteles natura comparatum esse, ut om-
 nes homines imitatione gaudeant, & ex rebus
 imitando expressis cuiuscumodi tandem illae
 sint, voluptatem percipiant. Huic rei argu-
 mento esse puerulos, qui natura duce, imitari
 omnia gestiunt: & hoc vel maxime differre
 homines a ceteris animantibus, quod homines
 natura maxime facti sint ad imitandum; addit
 quae prima homines discunt, imitando disci;
 neque quemquam esse quin rebus imitando ex-
 pressis gaudeat, etiam ijs, quas veras nollet
 aspicere. Non igitur mirum esse, cum poesis
 imitatio sit, tantam ex ea ab omnibus percipi-

volu-

woluptatem. Haec, ut a veritatis amanti-
 simo philosopho tradita sunt, quin etiam ve-
 rissima sint dubitari non potest. Sed mihi ta-
 men interdum non parvam dubitationem attu-
 lerunt. Ita enim mecum cogitabam: quod
 oculo lux est, idem esse animo veritatem: &
 quemadmodum luce oculum gaudere, abhorre-
 re a tenebris: sic animos nostros ijs quae vera
 sunt gaudere, quae falsa sunt ea aspernari ac
 refugere. Et Euripides quidem iucundissi-
 mum esse ait, scire. Aristoteles autem
 discere. quorum utrius posito, nihil verae
 ac liquidae voluptatis e rebus falsis percipi po-
 test. falsa enim neque sciri, neque disci queunt.
 Et tamen falso gaudere homines, multis argu-
 menti mibi uidebar posse pervincere. Nam
 & poesi gaudent, & pictura, & omni de-
 niq; imitatione. Omnis autem imitatio ui-
 deri uult id quod non est: itaque quodam gene-
 re mendacium est. Neque uero tantum liben-
 ter ea uidemus expressa coloribus: quae uera
 delectant, ut nemorum pratorumque uiridita-
 tem, tellurem multiplici uariorum florum teg-
 mine opacatam, eximia pueros mulieresque for-
 ma, sed ea etiam quae uera uidere nollemus,
 mirabiliter nos picta delectant: Hercules li-
 queros interficiens, disperpens Pentheum ma-
 ter, rota uolutus Ixion, iecur uulturi praebens

Pro

Prometheus, ceteraque de poetarum menda-
 cijs pictorum quasi propagata mendacia.
 Quid eluiones, incendia, ruinas, domorum
 urbiumque direptiones loquar? quae uera sani
 omnes refugunt, picta, summa cum uolupta-
 te intruentur. Ac admirari quidem solemus,
 si quos uideamus nihilo maiorem esse fictis, quam
 e ueris, uoluptatem percipere: eosque rudes
 esse atque impolitos indicamus. cuiusmodi il-
 le Laco fuit, qui ceteris tabulam quandam ma-
 gisfacientibus, in qua pictus erat praepingui
 rusticus corpore, ad umbram arboris stratus,
 magna cum significatione languoris ac desi-
 diae, negauit eam sibi placere: quod talem ho-
 minem ne uiuam quidem in aedibus habere
 uellet. Et Anabarsis qui inuitatus ad au-
 diendum quendam, qui mirifice Lusciniae
 cantum imitabatur, aspernatus est: ueras sibi
 Luscinias saepe auditas esse dicens. Ac quis
 nostrum non talia omnia pluris faciat, imita-
 ta quam uera? Quae autem uera uacca
 tantopere unquam celebrata est, quantopere
 uacca Myronis? Nunquid igitur hominem
 falso gaudere dicemus? Immo uero naturae
 hominum amica pene ueritas est: neque
 aliud quidquam mendacio gratiam concipiat,
 quam imitatio ueritatis. Itaque cum ea di-
 cutur quae nullam prorsus habent ueritatis
 simi-

similitudinem, aut suapte ui, aut habita ratione eorum apud quos dicuntur, nulla ex talibus mendacijs existere uoluptas potest. At poetarum figmenta & ingeniose excogitata sunt, & accedunt plerumque ad aliquam similitudinem ueri: & ita exponuntur, ut in ipsa eorum expositione mirificum quoddam ingenij acumen perpetuo eluceat. Itaque quoniam uerum ingeniose imitatur, oblectant. Sequitur, ut ostendam quae commoda humano generi adferant poetae: & quas ad res utilis sit poematum lectio. Dico autem, quae duo ut doceret Achillem Phoenix, comitem se ei a patre datum esse profitetur, ad ea utraque poetas utilissimos esse. Nam & bene loqui docent, & ad honestas actiones animos legentium aut audientium impellunt. quod his uersibus exponit Horatius.

Os tenerum pueri balbumque poeta figurat,

Mox etiam pectus praeceptis ornat honestis,

Asperitatis & inuidiae corrector & irae. Ac de eloquentia quidem, quin ad eam plurimum conferant, ne dubitari quidem potest. Omnis enim granditas orationis, omnis peregrina, & ab uulgari abhorrens conformatio uerborum, omnes figurae insigniores non ab alio scriptorum

ptorum genere, quam a poetis petuntur. Numerose autem dicere, quo nullum maius elocutionis ornamentum est, nemo non poterit, nisi qui aures habeat in numeris poeticis diu multumque tritas & exercitatas. Illa maior & dubitationis plenior quaestio est, prosint ne moribus poetae, an eos inficiant ac deprauent. Plato enim cum innumerabilibus locis summam laudem tribuisset poetis, ac praecipue Homero, in libris de republica, multa ab eo peccata esse demonstrat, & ciuibus suis ab eo metuens, excludit eum ab illa quam instituit, ciuitate. Quem imitatus Cicero in Tusculanis, Vides ne, inquit, poetae quid mali adferant? Lamentantes inducunt fortissimos uiros: molliunt animos nostros; ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. Sic ad malam domesticam disciplinam, uitamque umbratilem & delicatam cum accesserunt etiam poetae, neruos omnes uirtutis elidunt. Recte igitur a Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum reip. statum exquireret. Nos uero, si ut Sirenum, ita poetarum cantus exitiosi sunt, obturemus adolescentium aures, neque ad eos ullum poeticae suauitatis gestum permanere patiamur. Sed

Sed si, adhibito iudicio, eorum lectio fructuosa est, caueamus ne faciamus idem quod Lycurgus Rex Thraciae.

Cetera desiderantur.

ORA

ORATIO
VNDECIMA

HABITA ROMAE III.
NON. NOVEMBR.

M D LXXX.

EQVE pars ulla studio-
rum humanitatis aut amoe-
nior est, aut fructuosior quā
historia: neque ullius gen-
tis historia est, quae cum hi-
storia populi R. aut magni-
tudine, aut pulchritudine,
aut omnis generis exemplorum copia & varie-
tate contendat: neque ex ingenti scriptorum,
qui res Romanas litterarum monumentis prodi-
derunt, numero quisquam est, quem merito quis
C. Cornelio Tacito anteponat. Nam si nihil
est hominis animo iucundius, quā discere:
& eo-

et eorum quae suapte vi ac natura iucunda sunt, tanto quidque iucundius, quanto laboris ac molestiae minus exhibet: dubitare de historiae suavitate nemo potest: cum scripti genus nullum sit, ex quo aut plura, aut citius & minore animi contentione discantur. Artium praecepta, dum traduntur, molesta sunt: mathematica non plures pulchritudine inuitant, quam difficultate deterrent: illa ipsa princeps & regina artium philosophia nunquam tam multos habuit studiosos sui, ut non plures obtrectatores habuerit: una historia est, quae omnium studia alliciat, aures teneat, animos mulceat: à qua si quis abhorre se dicat, parum absit, quin ipse se ne hominem quidem esse fateatur. Paruulos pueros, in quibus naturae vis maxime elucet, verissimeque perspicitur, nulla re magis quam narratiunculis duci videmus: qui etiam saepe, ut aliquem fabellas narrantem audiant, eas ipsas, quibus cum maxime operam dant, lusuunculas deserunt. Isti superbi ac diuites, librorum & litterarum omnium otores, qui sibi stolido ac supino pulcherrimarum rerum contemptu gloriam quaerunt, ut tamen sic quoque aliquod hominis simulacrum ac vestigium retineant, ab historia non penitus abhorrent. Itaque in illis ipsis quoque atrijs, cenationibus, cubiculis, unde aliae omnes litterarum omnisque honestas exulat, in mensa tamen ali-

qua,

qua, aut in abaco interdum uideas expositos una cum fritillo, & turricula ac tesseri ceteroque instrumento aleatorio etiā libros aut historiam aut aliquid historiae utcumque simile continētes. Ut enim mustum bibunt, qui uini ueteris acrimoniam ac austeritatem non ferunt: sic pueri, & uiri puerorū similes, quia serio scriptae historiae grauitatem seueritatemque non capiunt, inanius se fabulis propter quandam illarum cum historia similitudinem oblectant. Sed superuacuum est de uoluptate, quae ex historia percipitur, pluribus dicere: cum id de suo quisque sensu iudicare facile possit. Utilitas autem quanta ex historiae tractatione capiatur, quis non uidet? Mitto iam quod ille apud Platonē Aegyptius sacerdos Soloni dixisse fertur, semper pueros esse, qui uetustatis cognitione careant, illius quidem omnium humanarum rerum moderatricis prudentiae unde maior uis quam ex historia colligi potest? Non enim animum cantu, aut uolatu, non inspiciendis pecudum fibris, non interpretandis hariolorum cantibus futura praenoscuntur: quis cuiusque consilij aut incepti exitus esse soleat, qui diligenter notauerit, atque obseruauerit, is demum, quid ex quo euenturum sit optime ac certissime providebit. Quanquam enim non certa quadam & immutabili serie res humanae uoluntur, magnaue earum uarietas

I

& in.

& inconstantia est ut hoc ipsum, quemadmodum dicebat Agatho, uerisimile sit, multa praeter id quod uerisimile est euenire: plerumque, tamen e similibus similia existunt: neque ulla certior regula est iudicandi quo quaeque res euasura sit, quam inspicere, quem exitum similia in longinquitate temporis saepius ac frequentius habuerint. Quod si aut temporis hominibus ad uiuendum concessi breuitas aut ipsa vitae ratio pateretur, ut idem homo multa saecula, integra mente, integrisque sensibus uixisset: multas pronuncias obisset, ad intimas principum uirorum de grauissimis rebus consultationes frequenter adhibitus esset: omnium sententias audisset: rationum, quibus quisque niteretur, pondera ac momenta diligenter expendisset: obseruasset postea, & notasset diligenter, quid ex quo consecutum esset: quis non incredibilem quandam in eo uigere uim consilij crederet? quis non eius sententiam de rebus gerendis in oraculi propemodum loco ac numero habendam fateretur? At qui quod natura nobis denegat, praestiat historia, ut qui eam diu ac diligenter peruoluntarunt, omnibus aetatibus uixisse, omnes regiones perlustrare, omnibus publicis consilijs interfuisse, omnia quae unquam contigerunt, praesentes spectasse atque annotasse uideantur. Nam quod alicubi Aristoteles ait, maiorem quamdam esse poetices quam historiae

historiae cum philosophia coniunctionem: quod historia tantum quid factum sit, exponat, poetica quid fieri debuerit: id quale aut quomodo accipiendum sit, alias fortasse uidebimus: illud certe & extra omnem controuersiam est, & ab eodem philosopho alibi traditur, in grauibus & serijs deliberationibus cum maximus exemplorum usus sit, e poetis quidem petita exempla in uulgus interdum aliquid ualere: at apud graues & cordatos viros multo maiorem uim ea quae ex historijs ducta sunt, obtinere. Nam quod Horatius Homerum commendans dicere ausus est, quid honestum, quid turpe, quid utile, quid inutile sit, melius eum ac plenius, quam philosophos docere: id ego de historia longe uerius ac iustius dicere ausim. Etenim philosophi primas rerum causas inquirunt, in praeceptis communibus latissimeque patentibus occupantur: singula non fere considerant. Omnis autem actio, omnisque deliberatio singulis in rebus uersatur: neque quisquam unquam, num bellum gerendum foret: sed num huic populo aduersus illum hoc tempore gerendum foret, deliberauit. Ut igitur medicus qui multis aegrotis adsederit, multos curauerit, multis arteriam explorauerit, uenam secuerit, medicamenta miscuerit, quid ex quoque accidere soleat, notauerit, saepe ad mendum utilior est eo, qui maiorem quidem rerum

I 2 medi-

medicarum scientiam ex Hippocratis libris habuerit, sed illa cognitione contentus nunquam hominis aegroti lotium aspexerit: sic ad consultandum melior, qui multa eiusdem generis singularia in historijs adhibito iudicio notauerit, quam qui ex philosophorum scriptis communia quaedam viuendi praecepta cognouerit. Optandum quidem est, ut utrumque adsit: sed si alterutro carendum sit, malim experientem & exercitatum hominem sine vlla vniuersa cognitione totius generis, quam erudite & sublimiter de vniuerso genere disputandi peritum, vsus & exercitationis expertem. Hunc in schola libentius audias, illum vtilius in consilium adhibeas. Sed de utilitate historiae & dicta sunt a me alias multa, & dicentur: & cum quaecumque potero dixerò, semper tamen multa supererunt. Quanto autem populus Roma. ceteris gentibus imperij magnitudine praestitit, tanto historiae populi R. ceterarum gentium historijs antecellit. Nullius populi obscuriora et tenuiora principia: nullius admirabiliores progressus; nullius tanta maiestas, tanta in prosperis rebus moderatio, in aduersis animi magnitudo: nusquam & virtutum & vitiorum omnis generis aut plura exempla aut illustriora. Quod si nulla gens est usque eo immis ac barbara, quae non in rebus gestis Romanorum cognoscendis plurimum opere ac studij

studij collocet: quid nos facere oportet, qui Romae viuimus, qui e Romano caelo spiritum ducimus, qui post tot acceptas clades, tot calamitates, tot frages a bacchantibus barbaris, ut a petulantibus fernis niduae & effoetae iam dominae insultantibus, editas, tam multa tamen illius antiquae virtutis ac maiestatis monumenta quotidie intuemur? An cum tam multos ingeniosos & eruditos homines in remotissimis gentibus natos, tam longinqua itinera suscipere, tantos sumptus facere, tam multis se laboribus ac periculis exponere uideamus, ut Romam uideant: quod ita indicant se melius ac perfectius historiam Romanam intellecturos, si ipsum urbis scutum, ipsa moenia, ipsas ueterum arcuum, trophaeorum, templorum quamuis laceras et dissectas reliquias, illos tot olim nobilitatos uictorij colles uiderint: nos, quibus otiosis haec omnia in oculos assidue incurrunt, rerum Romanarum cognitionem negligemus? Quarum per se tanta pulchritudo est, ut etiam si scriptae essent horrido aliquo & inculto orationis genere, suapte tamen ui hominum studia excitarent: naeque autem sunt eiusmodi scriptores, qui, quamcumque sibi scribendi materiam sumpserint, dignissimi tamen studio propter ipsum scribendi genus fuissent. Non enim potest quisquam dicere, in scriptores rerum Romanarum intuens, cur haec tanta

ta ingenia se dignius aliquod scribendi argumen-
 tum non elegerunt? neque rursus illud, cur res
 tam clarae tamquam illustres non in aliquos ma-
 gnitudine sua dignos scriptores inciderunt? Ita
 rerum magnitudo praestantia ingenia euocauit:
 scriptorum praestantia rerum magnitudinem
 adaequauit. Quid enim, ut ceteros in praesens
 omitam, ipsos modo principes nominem, aut
 Sallustio grauius ac neruosius, aut Liiio gran-
 dius & uberius, aut Tacito praesius, prudentius,
 limatius omni ex parte perfectius fieri potest?
 Cuius annales quoniam hoc anno, quod Deus
 faustum ac felix esse uelit, uobiscum una com-
 muni studio euoluere, uiamque uobis ad eos fa-
 cilius intelligendos, ut potero, praerere decreui,
 pauca mihi quaedam de eo dicenda sunt: non ut
 eum laudem: nam cum ipse se satis tacitus lau-
 det, ego quoque praestantiam ipsius tacitus ad-
 mirari malo, quam & infantiam meam prode-
 re, & laudes ipsius, ingenij culpa deterrere:
 sed ut ijs respondeam, qui et Tacitum tanti a me
 fieri, et me tam diu, tanto studio, ut mihi
 eius publice interpretandi potestas fieret postu-
 lasse mirantur. Hodiernam autem orationem
 meam illi ipsi qui Tacito obtreant, breui-
 rem reddiderunt. Nam si Tacitus mihi lau-
 dandus fuisset, necesse habuisssem undique con-
 quirere ac colligere quaecumque ueteres a per-
 fecto

flecto historiae scriptore exigenda esse dixissent,
 ac prolatis exemplis ostendere ea omnia Tacitum
 cumulatissime praestitisse: quod & si uerissime
 fieri poterat, propter ipsam tamen multitudinem
 & uarietatem arduum ac difficile fuisset. Nunc
 Taciti quidem uirtutes melius ac commodius in
 progressu operis singulas notabimus: hodie nisi
 temporis excludamur angustijs, pauca tantum
 quaedam refutabimus ac refellemus, quae in eum
 temere ab imperitis conijci solent. In primis au-
 tem illud positum sit, quae summa scribentium
 laus est, eam Tacito ab omnibus uno ore tribui:
 nullum unquam scriptorem prudentiorem ac costi-
 deratiorem fuisse: siccam ac sobriam esse illius
 orationem, adstrictam uerbis, densam sententijs,
 nihil in ea notari posse diffluens, nihil inane nihil
 redundans: singulis saepe uerbis singulas senten-
 tias continere. Magna laus: & quae in quo
 sit, facile ei alias deesse patiaris. Nam ut in
 ijs quae possidentur, ea plurimi fiunt, quorum
 exigua moles est, pretium ingens: ut aurum, ut
 gemmae: ut in cibis ij maxime laudantur, qui mi-
 nimum retrimentorum habent, plurimum succi:
 ita maximi facienda oratio, quae paucissimis uer-
 bis plurimum sententiae amplectitur. Indicat
 enim, se in pectore non in ore nasci. Haec prae-
 cipua orationis uirtus quae ex omnibus scripto-
 ribus Latinis in Tacito praecipue cernitur, ef-
 fecit,

fecit, ut omnium aetatum sapientissimi quique,
qui non inani uerborum sono, sed bonitate &
gravitate sententiarum ducerentur, praecipuo in
honore Tacitum semper habuerint, eiusque assi-
duam & accuratam lectionem principibus uiris
omnium utilissimam iudicarint. Neque uero
ut id ita esse doceam, illo praecipuo argumento
nititur, quod M. Tacitus non Imperator tantum
sed prope singularis exempli Imperator, huius no-
stri imaginem in omnibus bibliothecis collocari,
libros, ne perirent, quotannis decies describi, &
in archiis ciuicis asseruari uoluit: cum se etiam
ab eo genus ducere gloriaretur. Vetera illa iam
& obsoleta: & exemplorum quae tantopere &
temporibus nostris remota sunt, minus magna
uis est ad permouendum: Paulus tertius P.
M. quo nullum sapientiosem senem nostra ui-
dit aetas, Tacitum saepe relegendo contriuerat
neque ullum profanum scriptorem aeque libenter
legebat. Cosmus Medices, qui primus Magnus
Etruriae Dux fuit, homo factus ad imperandum,
qui eam, quae uulgo fortuna dicitur, in consilio
& prudentia consistere docuit, Taciti libros in
deliciis habebat: eorumque lectione auidissime
fruebatur. Neque non hodie multi aut princi-
pum, aut eorum qui de summis rebus a princi-
pibus in consilium adhibentur, eundem studiosissi-
me legunt, & quasi pro magistro quodam prae-
dentiae

dentiae habent. Nuncquid igitur mouebimur stul-
tis quorundam uocibus, qui nisi quod ipsi didi-
cerunt, nihil discendum putant: & quoniam a
magistris suis nihil olim praeter bucolica Vir-
gilij, & paucas Ciceronis epistolas, et orationem
si forte, aliquam audierunt, ab ijs me discedere,
& uobis grauiora proponere, iniquo animo fe-
runt? An quisquam uestrum est, qui eo consilio
studia sequatur, ut in puluere scholastico conse-
nescat? Cur igitur ea potius confectemur, quae
tantum in scholasticis concertatiunculis inter
adolescentulos, aut senes adolescentulis stultiores
oblectamento, quam quae olim grauissimis in ne-
gotijs emolumento futura sint? Vos uero istos
nugatores contemnite, praesertim cum illa leuio-
ra aut iam didiceritis, aut, qui ea usque ad tae-
dium inculcent, in omnibus uicis ac triuijs obuios
quamlibet multos qui Tacitum interpretari aut
possint, aut uelint, non multos sitis habituri.
Nunc, quae in eo culpari a nonnullis soleant,
exponerem, ea quae omnia, uti pollicitus eram, re-
futarem ac refellerem: sed uideo me longius pro-
gressum esse dicendo, quam a principio existima-
ram. Fefellit me Taciti amor: cuius laudes cum
hodierno die tacitas praetermittere statuissem,
auferrī me postea passus sum: neque mihi potui
ne eas strictim & modice attingere, temperare.
Vereor autem si longius orationem producere
uoluerim.

voluero, ne & vobis molestiae sim, & ijs qui post me in hunc locum conscensuri sunt, impedimento. Quare quae supererant, in crastinum, si vobis quoque ita videtur, differam: neq; metuam, ne quis me hodie iusto breuiorem fuisse dicat. Nam & in his primis volitationibus nostris, iustique cursus ac certaminis quasi proluisionibus breuitas culpari non solet: & verum est, quod ait Varro, portam itineri esse longissimam. Equos ipsos, ubi diu quieverunt, qui longum iter ingressuri sunt, fatigare primo itineris die non so lent. Si tot praestantibus uiris, qui huc hodie conuenerunt, ut dicendo placerem, consequi fortasse non potui: at certe, breuiter dicendo, minus ut molestus sim, consequar. Sed utinam, auditores, utinam & breuis hodie visus sim, & quicumque me vnquam audient, breuem semper fuisse me doleant. Quanto suauius est, abentes dicere, cur hic tam cito desit? Quam abire cupientes, quando tandem hic desinet? Nimio satius est, quod cum fame relinquit, quam quod fatierate distendit.

O R A

O R A T I O
DVODECIMA

HABITA ROMAE PRID.
NON. NOVEMBRIS

M D LXXX.

VI me a Taciti interpretatione deterrere cupiebant, quinque praecipue quae illi obicerent, reperiebant.

Primum quod illorum temporum historiam contexuisset, quibus vetus illa S. P.

Q. R. maiestas & amplitudo conciderat, quibus illi paulo ante terrarum domini, acerbissimo taeterrimorum tyrannorum dominatu oppressi tenebantur. Non iam amplius Camillos,

Cu

Curios, Fabricios, Maximos, Laelios, Scipiones, aliaque virtutum non hominum nomina in historia repertum iri, sed degenerē & oblitum virtutis auitae populum, sed senatum ad feruilem adulationem proiectum, sed proposita vitij quae quondam virtutibus deferebantur praemia, sed vnius impuri hominis libidinem extincta legum auctoritate dominantem. Quod si vere dictum esset a summis philosophis, principum mores esse speculum ciuitatis, ceteraque multitudinis ad imperantium exempla componi: quem virtuti locum esse potuisse in ea urb. in qua, non homines, sed mensura & ex omni vitiorum faeculae ac colluione concreta regnant? Melius itaque consulturum esse me studij vestris, quando Romanam historiam tractare animus erat, si eorum vobis temporum historiam proponerem, quibus populus R. fors aduersus barbaras gentes, domi aduersus vitia perpetuum bellum gerebat, neque ceteros populos bellica magis virtute, quam innocentia & integritate superabat. Abire in mores, quae discuntur in scholis: & ea fere quemque imitando exprimerent, quibus legendis audiendisque puer assueuerit. Neque deerant, quod equidem valde miratus sum, qui non dubitarent mihi auctores esse, si res sub imperatoribus gestas persequi vellem, ut Suetonium potius, quam Tacitum sumere

rem:

rem: quem ipsi & meliorem Tacito Latinitatis auctorem & nitidiori ac floridiori generis orationis usum dicerent. Erant etiam, qui, quod maximum in historico vitium est, fidem quoque Taciti accusarent, quod multa mendacia historijs suis admiscuisset. Neque tamen, quamquam saepe a me orati ut id facerent, mendacium ipsius proferre vllum poterant: duorum tantum veterum scriptorum testimonio id pervincere nitebantur: quorum Vopiscus aliquando mentiturum in historia Tacitum diceret: Tertullianus eum mendaciorum loquacissimum vocaret. Addebant tertio loco, impium ac nefarium esse scriptorem, qui Christianae religioni aperte insensus & inimicus fuisset. Asperum praeterea & insuauem ac spinosum, & cum cuius difficultate ad eruendas sententias perpetuo luctandum foret. Postremo male latine locutum: idque non vulgus modo dicere, sed ipsos etiam praecipuos Taciti amatores confiteri. Cuius igitur libri & corruptissimorum temporum historiam, eamque ipsam neque satis fideliter scriptam, & melius ab alio traditam continerent, & auctoris sui manifestam impietatem proderent, & molesto atque odioso propter obscuritatem, & parum latino sermone constarent, causam esse nullam, cur, tot potioribus omissis, in eo potissimum conficere huius anni

clxx

curriculum vellem. Ad quae omnia responde-
re constitui, ne praeiudicata multorum opinio
cuiusquam vestrum aut animum auocet, aut re-
tardet industriam. Primum igitur consideran-
dum est, res publicas hodie per quam paucas esse:
nullam esse propemodum gentem, quae non ab
vnius nutu atque arbitrio pendeat, vni pareat,
ab vno regatur. Ergo hac saltem in parte pro-
pius accedit ad similitudinem temporum no-
strorum status ille rerum qui sub imperatoribus
quam qui imperante populo fuit. Quo autem
quaeque historia rerum nostrarum similior est,
eo plura sunt in ea quae discamus, quae ad usum
conferamus, quae ad vitam moresque referamus.
Quamquam autem Dei beneficio aetas nostra
Tiberios, Caligulas, Neronos non habet: pro-
dest tamen scire quomodo etiam sub illis viri
boni ac prudentes vixerint, quomodo & quate-
nus illorum vitia tulerint ac dissimulauerint:
quomodo neque intempestiua libertate utentes,
vitam suam sine vlla publica utilitate in peri-
culum obiecerint, neque tamen foeda ac probrosa
laudantes placere sibi ullam turpitudinem osten-
derint. Multa saepe sunt in principibus, quae
nir bonus laudare non potest, tegere & trans-
mittere silentio potest. Ad ea conuincere
qui nesciunt, & sibi periculum creant, & ip-
sos principes plerumque deteriores faciunt.

Multi

Multi enim qui vitia sua latere credunt, spon-
te ea palatim exiunt, ne detegantur: & dum se
bonos haberi putant, boni fiunt. Idem si tur-
pitudinem suam palam esse videant, iam famae
securi, quae palam dici vident, palam quoque fa-
ciunt: et famam dum bonam desperant, malam
negligunt. Melius autem feret minora & pau-
ciora principum vitia, qui quomodo olim viri bo-
ni ac fortes plura & grauiora pertulerint, co-
gnouerit. Quod si quis sub principibus corrup-
tissimis viros singulari virtute praeditos extitisse
non putat magno in errore versatur. Vixit
sub Tiberio, ut ceteros taceam, Germanicus,
cui ego omni genere laudis ne ex illis quidem ve-
teribus Romanis quemquam antepono. Vixit
sub Claudio Seneca, & Senecae quamquam for-
tasse par nemo, similes tamen multi. Neronis
aetas multos habuit quorum virtutem uix ip-
sius vitia aequarent. Omninoque ita est ut di-
cam. Ut palmam aiunt aduersus onera, sic vir-
tus aduersus vitium contumax surgit: & ut in
Aetnae montis cacumine, ubi maxime virescunt flā-
ma, herbam quoque finitimam maxime vivere
perhibent, quasi ipsa secum contendente natura,
& nolente fecunditatem soli vicinorum ignium
ardore superari: sic plerumque ubi maxima vi-
tia dominantur, maximae uirtutes erumpunt,
quae cum illis certamen suscipiant: & si supe-
riores

viores esse non possint, non tamen hostibus suis triumphum sine dimicatione concedant. Non igitur, si plerique Imperatores vitiosi fuerunt, idcirco bonis & utilibus exemplis temporum, quibus illi rerum potiti sunt, historia caritura est. sed & ipsa improba exempla nos interdum ad virtutem acuent: cautiores certe & consideratioribus efficiunt. Ex illa perpetua simulatione Tiberij, ex illo vultu ac sermone alia omnia quam quae cogitabat praesferente discimus, caute cum principibus agere, neque semper illorum vultui ac blanditijs fidere. Discimus, quae principes occulta esse uolunt, ea, etiam si sciamus, ne scire, neque altius, quam ipsi uelint, in eorum arcana penetrare. Iuuabit in Sciano uidere quam in lubrico sit eorum potentia, qui se malis artibus apud principes omnia posse rentur: quae saepe ubi diu in alios contumeliose debacchati sunt, & praecipites decidunt ipsi, & alios in idem exitium trahant. Sic ipsa quoque improba exempla proderunt. Sed de his satis. Istos autem satis mirari non possum, qui ubi de Tacito agitur, Suetonium nominare audent. Nihil equidem detrahendi studio dicam, longe enim id & ab ingenio & ab consuetudine abhorret mea: neque is scriptor est Tacitus, cui gloria ex aliorum uituperatione quaerenda sit: sed inter eum & Suetonij nimium quantum interest. In Suetonio nihil

nihil est ex quo eius aut prudentiam, aut eloquentiam, aut eruditionem ullam eximiam agnoscas. In Tacito quid horum emineat, ideo difficile dictu est, quia eminent omnia. Suetonium certe nemo unquam veterum aut inter eruditos aut inter disertos nominauit. At Tacitus habitus est aetatis suae sine controuersia eloquentissimus & quae virtus Demostheni maximam inter Graecos gloriam peperit, quam illi *deuotnra* appellant, eam, ut propriam & peculiarem Tacito tribuunt omnes. Eloquentissimum quidem illum vocat Plinius: & illud eximium in eo fuisse ait, ut *deuotnra* diceret. At Suetonium S. Hieronymus laudat. Magnam testimonium, si laudat. Non enim sanctitate tantum Hieronymus sed & eruditione & iudicio praestitit. Quomodo igitur laudat? Eadem libertate scripsisse eum ait Caesarum vitas, quae ipsi vixerunt. Non magna laus, si laus est: sed ego laudem esse non puto. Quid enim laudis habet, eum Caesares in summa licentia atque impudentia vixerint: orationis turpitudine, ipsorum flagitia aequasse, quaeque illi perpetuis tenebris operienda patrarant, ea nudis & praetextatis verbis in lucem & in aspectum hominum protulisse? Itaque nihil apud Suetonium frequentius legas, quam exoletos, & spintrias & cellarios, & nubentem Neronisporum, Doryphoro

Neronem: voces etiam, quas in illis flagitijs in-
serint: quasi haec scire, posteriorum interesset:
quorum commemoratione non scriptorem mor-
do, sed ipsas chartas erubescere oportebat: cum
haec interim ita subtiliter ac particularim perse-
quitur, ut docere voluisse uideatur. In Tacito
nihil simile reperias. Talia aut praeterit, aut
ita significat, ut odisse & abhorrere videas, non,
ut illum alterum, cupide in eis immorari. Inter
Vopiscos igitur & Spartianos, & Lampridios
& eiusmodi vitarum scriptores Suetonius emi-
neat, illa se iactet in aula: hoc ceteris melior,
quod aetatis beneficio, melius quam illi latine
loquitur: ad Taciti quidem gloriam aspirare,
aut se cum eo conferre si voluerit omnium erudi-
torum conuicio vapulabit. Equidem quod ad
me attinet, Suetonii lectionem, non minus quam
Catulli aut Martialis adolescentibus pernicio-
sam, etiam confirmatae aetatis viris periculosam
puto. At mendax est in historia Tacitus.

Mitto quod si hoc maxime constaret, eum hi-
storiarum more, aliquid interdum esse mentitum,
non tamen id valde nobis curandum esse arbitra-
rer. Non enim quae ab eo narrantur eiusmodi
sunt, ut piaculum sit, quidquam in eis, quod ve-
rum non sit pro vero credidisse. Sed tamen quis
eum mendacij accusat? Vopiscus. Quid iste Vo-
piscus, quid hominis est? Quidam Suetonii

Simius,

Simius, longe tamen ab eo distans: qui, cum se
aliquem uideri uellet, affirmavit, neminem scri-
ptorum, quantum ad historiam pertineret, non
aliquid esse mentitum: gloriatusque est, multa
se prodidisse, in quibus Linius, Sallustius, Cor-
nelius Tacitus, Trogus manifestis testibus con-
uincerentur. Magna huius, quisquis est Vopi-
sci felicitas: nemo unquam tam curiose in ip-
sius mendacia inquiret. Sed tamen quis hoc
praestare ausit, us quae hoc hominis somnium
in tam luculentis scriptoribus reprehenderet, ue-
riora esse ea, quae ipse cum suis testibus protulif-
set? Quis autem unquam historiae scriptor hanc
notam effugere potuit? Non tantum apud Theo-
pompum, & apud Herodotum historiae patrem
dicuntur esse innumerabiles fabulae: sed & ipse
Thucydides, qui ea scripsit, quibus interfuerat,
mendacij a nonnullis accusatur. Thucydides
quoque, ait Iosephus libro primo aduersus Apio-
nem, qui multa mentitus, a nonnullis accusari so-
let: qui tamen accuratissimam rerum temporibus
suis gestarum scripsisse historiam videtur.

Aur igitur ne hoc Tacito noceat, aut Thucydi-
di quoque, & Livio & omnibus denique histo-
riarum scriptoribus noceat. At Tertullianus,
non, ut Vopiscus, aliqua Tacitum mentitum es-
se dicit, sed eum mendaciorum loquacissimum
vocat. Hoc loco peto a uobis, ut me quam pote-

K 2 stis,

stis, attentissime audiat. Eadem enim opera
 & ad id quod ex Tertulliano adfertur responde-
 bo, & id, quod Tacito grauiſſimum obijcitur,
 diluam: eum religioni noſtræ inimicum atque
 inſuſum fuiſſe. Ea in vetuſtiſſimis illis ve-
 ræ ac ſalutaris religionis noſtræ pro ſeminato-
 ribus ac propagatoribus pietas fuit, quæ uti-
 nam etiam hodie in omnibus nobis eſſet, nihil ut
 ferrent, nihil auribus acciperent, quod Chriſtia-
 num non eſſet: quæ cum Chriſtiana pietate pu-
 gnarent, ea omnia reſpuerent, reijcerent, auer-
 ſarentur, exſecrarentur. Tertullianus igitur
 qui quædam apud Tacitum legiſſet aduerſus
 Chriſtum ipſum, Deum ac dominum noſtrum,
 & aduerſus Chriſtianos impie dicta, quaſdam
 etiã fabulas, quæ tũ de Sãctiſſimo viro Moſe,
 deque religione Iudæorum, vulgo inter imperi-
 tos & veritatis ignaros circumferebantur, ad ea
 reſpiciens, Tacitum mēdaciorem loquaciſſimum
 vocauit: eademque res magnam Tacito apud
 multos conſlauit infamiam. Sed nos ſi hoc
 tempore nihil legēdum putamus, niſi quod Chri-
 ſtiana religione conſentiat, omittamus ſane om-
 nes illos veteres Græcos Latinosque ſcriptores.
 Exulat a Chriſtianorum ſcholis Homerus, exul-
 let Hæſiodus, & vno verbo, omnes antiqui poe-
 tæ. Nemo eſt enim ex illis, qui non deorum in-
 finitam quandam multitudinem inducat.

Nemo

Nemo Platonem attingat: eius enim ſtudio de-
 prauatus eſt Origenes: & fortassis ex eodem fon-
 te fluxere Manichei. Nemo Ariſtotelem legat,
 qui quæ de mundi æternitate, quæ de hominis
 animo diſputat, eis nihil poteſt Chriſtiane reli-
 gioni magis eſſe contrarium. Repudientur Ci-
 ceronis cum pleraque alia, tum libri præcipue
 de fato, de diuinatione, de natura deorum. ma-
 niſteſta enim impietatis & aduerſos ſemina
 continent. At illi vixerunt antequam Chri-
 ſtus naſceretur: ideoque eis facilius ignoſci po-
 teſt. Primum, ſi opus ſit docere poſſim, hanc
 excuſationem non valde ad id quod agitur perti-
 nere. Non enim ſi antiquiores fuerunt, idcirco
 minus prauas opiniones inferere in animis legen-
 tium poſſunt. Sed demus hoc aliquid eſſe. Tol-
 latur igitur Suetonius. in Nerone enim de Chri-
 ſtianiſ contumelioſe & impie ſcripſit: Non le-
 gantur epistolæ Plinij, oſtendunt enim eum nõ
 tantum abhorruiſſe a religione noſtra, ſed etiam
 iudicia exercuiſſe aduerſus Chriſtianos, & eo-
 rum nonnullos adhibitis tormentis ad eiuſandam
 Chriſti militiam compuliſſe. Deleatur grauiſ-
 ſimus & viliſſimus ſcriptor Plutarchus. eaf-
 dem enim, quas Tacitus de Moſe & Iudæis fa-
 bulas habet. Quintilianum rhetoribus adima-
 mus. Contumelioſe ipſe quoque de Moſe loqui-
 tur. Iuriſconſultis Ulpianum. librum integrum

K 3

ſcripſit

scripsit de poenis quibus Christiani afficiendi forent. Philosophis Porphyrium, Simplicium, Auerroem. Quis non eorum se Christiani nominis hostem professus est? Medicis Galenum. Historiarum studiosis Ammianum Marcellinum, Eunapium, Zosimum. Omnes hi alieno a Christianis animo fuerunt: idque scriptis suis testatum ac consignatum reliquerunt. Quod si eos non tamen propterea reijcimus, quid in Tacitum iniquiores esse uolumus? An quisquam nostrum ita infirmus est, ut periculum sit, ne in fide Christiana titubare incipiat, si Tacitum Christianum non fuisse cognouerit. Doleamus potius illius uicem, et grati aduersus Deum simus, qui animos nostros maiori luce perfuderit. Restant duo ex ijs quae Tacito ab imperitis obijci solere dixi: quod obscurus & asper in scribendo sit & quod male latine loquatur. Equidem cum istos de obscuritate Taciti querentes audio, cogito quam libenter homines culpam suam in alios conferant, quantoque facilius omnia alia accusent, quam semetipsos. Simul mihi uenit in mentem senis cuiusdam, de quo urbane, Seneca narrat, eum, cum, aetatis uitio minus commode oculis uteretur, in quodcumque cubiculum ingressus esset, dicere solitum, illud parum luminoso esse: maiores fenestras fieri oportuisse. Habeo & ipse, utinamque diu habeam, amicum, hominem

minem in primis eruditum, ita senem, ut annos prope iam, quemadmodum ait Iuuenalis dextra computet. Is cum surdaster aetate factus sit, saepe mecum uero ac serio questus est, prauam consuetudinem inolescere: homines quotidie summissus, quam solebant, loqui. Idem hic quoque euenit. Qui ipsi tenebras in oculis circumferunt, obscuritatem Taciti accusant. At asper est, inquit alius: & Alciatus, amicum sibi hominem Iouium laudans, non est ueritus uocare historias Taciti senticeta. Eiusdem plane iudicij fuit laudare Iouium & Tacitum vituperare. Nihil tam dissimile quam inter se hi duo. Non displicere non poterat Tacitus, cui tanto opere Iouius probaretur. Quomodo autem potuit homo tam teneris pedibus tam multa spatia per Taciti uepreta conficere? Nos uero huic molli ac delicato culcitram substernamus & puluinos rosae ac uiolae plenos: eique a Deo precemur, ut quicquid calcauerit hic rosa fiat. Videre mihi videor meretricem Terentianam in cena pitissantem & dicentem. Asperum pater hoc est aliud lenius sodes uide. Ferat huc ocyus aliquis calicem mulsi, ut flere pupus hic desinat, & contractam ex Taciti asperitate molestiam leuet. Offeramus ei aliquid Iouij, qui se oblectet. Is enim mollis totus est, neque quicquam habet asperitatis illius, quae istum in Tacito offendit.

Non fluit modo, sed & diffluit. Sic erat olim qui Virgilij versus, & horridos ruficanosque culparent, magisq; probaret illa molliora & lenius cadentia Berecynthius Artis, Et raptum vitulo nostris cetera recitare enim piget, & ut isti ad asperitatem parent, sic ego ad ineptias nauseo. Infanti melimela. mihi autem misceatur crater ille $\pi\alpha\iota\sigma\iota\sigma\tau\epsilon\sigma$. Sed ista: satuar de Tacito conquestiones affecutum esse eum quod volebat, ostendunt. Imitandum enim sibi Thucydidem proposuerat, eiusque se in scribendo simillimum esse cupiebat. In Thucydide autem & obscuritas & asperitas notatur a Graecis, & utraque inter virtutes illius non inter vitia numeratur. Quamquam enim nuda & perspicua oratio delectat, interdum tamen inscribendo certi cuiusdam generis laudatur obscuritas, quae orationem a vulgari loquendi consuetudine abducens, ex ipsa peregrinitate dignitatem ei maiestatemque conciliat, & attentionem legentium continet. Hoc quasi velum est, quod profanis obtenditur, sic templa sublustria ingredientibus sacro quodam horrore perfundunt. Asperitas autem illa, idem plane est, quod in vino amarities, quae in quo est, id optime ferre vetustatem putatur. Eam Graeci ita esse in Thucydide perpetuam notarunt, ut cum ille in piaculi Cylonij, narratione aliquid ex ea de industria remississet, Leonem

rississe

rississe dicant. Sequitur postrema reprehensio eorum, qui cum Tacito cetera concedant, male eum latine locutum dolent: cuius calumniae Andreas Alciatus & Aemilius Ferrerus, quorum tamen uterque multum operae ad illustrandam Tacitum contulerat, primi auctores fuerunt. Qui si ipsi tam bene Latine scripsissent, quam sibi videbantur, non nihil fortasse nos illorum commoueret auctoritas. Nunc cum uterque eorum nonnulla quidem ita scripserit, ut eadem Venus, eadem Sazdela, quae in Bartoli libris sessitauerat, horum quoque labris insedisse videatur: in quibus autem cultiores ac comptiores esse voluerant, ostenderint, tamen ne quid grauius dicam, se aliarum rerum, quam deliciarum Latini sermonis, intelligentiores fuisse: Quid est tunc quisquam, eorum de re, in qua non multum studij posuerant, iudicium magnificat? Boni Jurisconsulti fuerint, nihil enim impedit. Latinitatis certe non admodam idonei existimatores fuerunt. $\epsilon\delta\alpha\pi\alpha\tau\alpha\sigma\iota\sigma$ $\epsilon\upsilon\tau\alpha\sigma\iota\sigma\tau\epsilon\sigma$ $\epsilon\pi\upsilon\sigma\iota\sigma\tau\epsilon\sigma$ $\delta\alpha\sigma\iota\sigma\tau\epsilon\sigma$ $\epsilon\upsilon\tau\alpha\sigma\iota\sigma\tau\epsilon\sigma$. Audacter dicet aliquis, de talibus viris iudicas. audacius ipsi de Tacito iudicarunt. Qui autem nos sumus, si omnes in unum conferamur, quicumque hac tempestate latine loqui videmur, ut de scriptore sapientissimo, nato ijs temporibus quibus adhuc Romana lingua florebat, plane enim floruit usque

ad

ad Hadrianum, habito disertissimo aetatis suae, sequius iudicare audeamus? At aliter loquitur, quam aut Cicero, aut Caesar. Credo. aliud enim dicendi genus adamarat. Ne Ciceronis quidem temporibus, omnes qui disertii habebantur, Ciceroniani erant. Multa in Cicerone Brutus, multa Calvus, multa Pollio, quaedam etiam Atticus, non probabant. At multis vocibus, multis loquendi generibus utitur, quibus vetustiores vsi non erant. Primum quae hac in re culpa est? Non Cicero & multa nouauit ipse, & alijs ut alia nouarent, auctor fuit? Cuius est illud praeclare dictum. Quod Catoni licuit, id cur non liceat Varroni? licet huc addas. Quod & illis & alijs licuit: cur non licuerit Tacito? Ego cur acquirere pauca, si possum, inuideor, ait Horatius, cum lingua Catonis & Enni sermonem patrium ditauerit, & noua rerum Nomina protulerit? Nobis odie minor eius rei licentia est, qui latinam linguam non aliunde quam e libris petere possumus. illi solutiores ac liberiores; quorum etiam nutrices latine loquebantur. Deinde quis hodie pro certo affirmare audeat cum tanta veterum scriptorum facta iditura sit, ea quae quibusdam apud Tacitum noua videntur, non apud veteres quoque in vsu fuisse? Si quis hodie in Germania aut in Polonia natus, qui Italiam nunquam vidisset, nunquam

homi-

hominem Italum loquentem audisset, paucos tantum quosdam libros Etrusco sermone scriptos legisset, eosque ut cumque intellexisset, & omnium vocularum, quae in eis legerentur, indicem confecisset, deinde incidere in aliquem Florentiae natum, & educatum, qui inter ciues suos disertissimus haberetur: & eum notare vellet, tamquam male loquentem, quod quaedam diceret, quae ipse in illis paucis libris & in illo suo praeclaro indice non haberet, quis nostrum in tali spectaculo risum tenere posset? Atqui nibilo minor nostra stultitia est, qui in tanta veterum scriptorum disperditiōe, tam longo temporum intervallo, tanta latini sermonis obliuione & ignoratione, optima notae scriptores damnare non veremur: quorum coqui & muliones multo melius, quam omnes nos, latine & intellegebant & loquebantur. Sed hunc sermonem nimis in longum duci video. Ego vobis hoc omni adseueratione confirmo, multa in Tacito noua istis videri, quae ex ultima antiquitate repetita sunt, quaeque apud Catonem, Varronem, Sallustium, quaedam etiam apud Ciceronem ipsum leguntur: quaedam fortassis nouata: sed ita ut elegantius non potuerint: quaedam parce ex Graeco fonte detorta, quibus oratio ipsius, tamquam modice asperso sale suauissime condidatur. Et hoc quoque habet simile Thucydidis in quo Graeci

Critici

Critici, quasdam voces antiquas, quasdam ab ipso cufas & nouatas notant. Executus sum omnia quae proposueram. Quod si docui, & Tacitum in pulcherrimo argumento esse versatum, & frustra fidem illius in dubium vocari: neque debere nos absterreri ab eo legendo, quod iniquus Christianis fuerit: & puerile esse quod quidam de obscuritate ipsius & asperitate conqueruntur, & desipere qui eum male latine locutum putant: quaeso obtestorq; vos ne oblatam vobis hoc tempore euoluendi praestantissimi scriptoris occasionem, frustra eam fortassis olim desideraturi amittatis.

ORA

ORATIO
XIII.

HABITA ROMAE III.
NON. NOVEMBR.

M. D. LXXXI.

VOTANNIS mihi enire consuevit, Auditores, ut cum post illam solemnem quatuor mensium vacationem, quae nobis ob aestiuos calores tribui solet, redeundum est ad munia, torpeat animus, titubet lingua: ut neque quid dicam, facile reperire possim: & cum quid reperiri, verba quibus id explicem, abdere quodammodo se ac refugere, non, ut prius, ultro se offerre, & sua-

& suapte sponte fluere ac decurrere uideantur.
 Id si mihi euenit, qui & quadraginta propemo-
 dum annos in hoc publico dicendi ac docendi mu-
 nere uersatus sum, & id ipsum tempus quod ad
 otium conceditur, ita consumo, uere ut dice-
 re liceat, nunquam me minus otiosum esse, quam
 cum maxime esse licet otioso: quid putatis eue-
 nire ijs, qui, ut alia maiora habeant, usum qui-
 dem certe tantum in dicendo non habent? Ne-
 que me fugit hac in re culpam uideri aliquam
 posse etiam ingrauescentis aetatis, quae decre-
 scente in dies naturali calore, spiritus quoque ipsos
 torpore quodam alligat, nec corpus modo, sed &
 ingenium segnius reddit. sed tamen, dum supe-
 rioris uitae cursum relego, recordor, quod nunc
 semi contingit, idem fere, iucundum cum aetas
 florida uer ageret, contigisse. Satius igitur
 et magis ingenui animi fuerit, culpam nusquam
 alio deriuare, sed, ut graeci dicunt, αἰτία οὐδὲν
 τοῦ ἀτίου, & fateri illud quicquid est incom-
 modi ac difficultatis, non aliunde, quam a nimis
 diuturna cessatione proficisci. Quid enim? non
 ne idē etiā adoleſcētibus euenit? Qui si aut pilae
 lusu, aut armorū tractatione, aut equitatione, aut
 alijs, quibus aetas illa ducitur, unum aut alte-
 rum mensem abstinnerint; ea cum repetunt, pri-
 mis illis diebus, neque corpus eadem, qua prius
 agilitate flectere ac mouere possunt. & quibus
 magi:

magistros antea prouocabant, ad ea rudes acce-
 dere, eaque tum primum discere ac meditari ui-
 dentur. Qui sermo ob eam causam a me hoc tem-
 pore susceptus atque institutus est, adolēscētes,
 uos ut commonesciam, quantum adſiduitas
 proſit, quantum intermissio noceat. Illa uires
 aluntur ac gliſcunt: hac carpuntur, ac deterun-
 tur. Illa te quotidie paulatim proficere ac pro-
 gredi ſentias: hac non paulatim, sed magno im-
 petu retro referri, & in peius ruere animaduer-
 tas. Non enim eadem celeritate diſcimus, qua
 obliuiſcimus. Ut qui ex alto aliquo puteo aquā
 haurit, ubi magno molimine ſitulā prope ad os
 putei euexit ſi paulum modo ſinem laxauerit, it
 ſitula, & deorſum concitatiſſimo lapſu prouol-
 uitur: ſic qui multis uigilijs, multisque ſudori-
 bus aliquam ſibi facultatem in hoc ſtudiorum ge-
 nere comparauit, ſi tantillum de ſolita contentio-
 ne remiſerit, peſſum it quicquid partum erat: lon-
 gique perit labor irritus anni. Neque enim ſub-
 ſiſtere ſaltem licet: quod, ut in malis, tolerabi-
 lius foret. Simul atque progredi deſieris, regre-
 diaris neceſſe eſt. Pecunia ſit otioſa iaceat, ut
 non creſcat, certē non imminuitur, neque quid-
 quam aliud domino perit quam quod lucri fie-
 ret, ea occupata. At in artium noſtrarum ſtu-
 dijs ſi quam temporis partem languori ac deſi-
 diae dederis, non id modo perdis, quod interea di-
 ſcere

scere potuisses: sed bona magnaue pars eorum
quae iam didiceras euolat. Agricola, ne con-
tinua satione emacient solum, tonsas, ut Poeta
loquitur, nouales alternis cessare patiuntur: agri-
que qui hoc modo interquieuerunt, uberores ex
se fruges esse ferre soliti sunt. Alia ingeniorum
ratio nihil ea magis lactificat, quam auidus &
inexpletus exactor. Cessatione sterile scunt.
Ergo ut in leuioris operae studio proditum est,
egregiam artificem nunquam solitum praeter-
mittere ullum diem, quin lineam duceret: sic elo-
quentiae laudem ambiendi praecipit. *M.* Fa-
bius, quotidie dicendum esse aliquid, &
quidem audientibus doctis. Sed relanguit
iam pridem hominum industria: restinctus est
vetus ille ad honestas artes ardor animorum: no-
biles illae exercitationes, quibus apud antiquos,
laudabili aemulatione, iuuenes inter se de conse-
quendo eruditionis ac sapientiae principatu con-
tendebant, ita ex usu & consuetudine sublatae
sunt, ut earum vix umbram ac vestigium reti-
neamus. Ut igitur Virgilius ait, minora in dies
produci hominum corpora, quam antiquis tem-
poribus fuerint: quod et tanto ante Homerus
dixerat: ita videmus eruditionem hominum quo-
tidie decrescere: ut illi hodie ordines ducant,
qui olim vix in gregarijs militibus locum obtri-
nere potuissent. Nam ut illos heroas omittam,
Plato-

Platonem, Xenophontem, Aristotelem, Theo-
phrastum, qui mihi videntur immensitate qua-
dam ingenij omnem rerum naturam complexi, no-
tantam supra aequales suos extitisse, sed etiam poste-
ris omnem consequendi sui spem sustulisse: quis post
Platarchum extitit, qui verae ac solidae eruditi-
onis copia & varietate ita cum eo comparari
queat, ut non longissimo interuallo a futuris ab
eo sit, quemcumque illi proximum esse uolueris?
Quem ille Poetam veterem, quem oratorem,
quem historiae scriptorem non ita triuerat, ut
edidicisse uideretur? Quam philosophiae par-
tem non ita tractauerat, ut nemo postea tantum
in una emanuerit, quantum ille in omnibus?
Nam quod quidam nuper magni in vulgus no-
minis, sed non magni pretij medicus in quodam
insulso ac ridiculo libro suo dicere ausus est, Pla-
tarchum grammaticum modo, non etiam philo-
sophum fuisse, usus est uidelicet ea libertate,
quae in sanis tribui solet, ut cum quilibet in
quemlibet dixerint, nemo laboret. Ostendit ce-
rebrum suum, si quod modo illi cerebrum erat,
medico eguisse, cum illa scriberet. Sed ut abeam
a Platarcho, quem sua magnitudo extra telorum
iacrum posuit: ut qui eum allatravit, canum lu-
nam allatrantium similes esse uideantur: eum igitur
ut omittam, et paulatim ad tempora nostra
propius accedam, quis post Claudium Galenum
L fuit,

fuit, qui ad illius aut admirabilem in omni genere doctrinam, aut singularem eloquentiam accesserit? Quis multis iam annis philosophus veterum Aristotelis hypophetarum Alexandri Ammonij, Themistij, Simplicij, & talium aut acumen ingenij aut doctrinae abundantiam, aut orationis dignitatem adaequavit? Qui cum de rebus in naturae obscuritate retrusis ac reconditis ita differerent, ut se a vulgo quam longissime abducerent, tam multis quasi gemmis multiplicis ac variae eruditionis distinguebant atque illuminabant disputationes suas, ut etiam qui a severitate philosophiae abhorrebant, ipso tamen dicendi genere caperentur. Themistij quidem orationes dum lego, nullum ei sophistarum, qui hoc unum agebant, ut compe ac polite dicerent, antepono. At hodie plerique eorum, qui se pro philosophis venditant, cum ea docent: quae cum didiceris, duplo stultior sis quam prius: tum in dicendo ita sunt hispidi atque agrestes, ut eos illud quicquid est pinguium litterarum, in culina non in schola, didicisse arbitreris. Adhuc de Graecis loquor: & fuit sane laus haec mundioris ac nitidioris doctrinae per diu Graecorum propria. Illic elegantiae sedes, litterarum domicilium, museum orbis, eruditionis emporium, Musarum ac Gratiarum omnium angustissimum quoddam sacrum fuit: usque eo dum misera gens, ultio-

ne

ne, ut opinor, diuina, quia se ab Ecclesiae Romanae obedientia, id est, a Christi iugo subduerat, ab impurissimo tyranno sub iugum taeterimae seruitutis redacta est. Ex illo tempore siluerunt illae luscinae quae caelum ac terras cantu suo mulcebant: conticuit vocalis ille Sirenium chorus: illi nitidissimi fontes, qui totum hominum genus elegantiore doctrina irrigabant, exaruerunt. Romani & serius attigerunt litteras, & si uerum amamus, alijs rebus, melioribus forsitan et praestantioribus, nibilenim impedio, sed certe alijs, occupati, minus operae ac studij ad philosophiam et ad totum hoc mansuetiorum artium genus contulerunt. Neque non tamen hi quoque habuerunt suos, qui planum facerent hominibus nostris ad Graeciam hac quoque in parte adaequandam, non tam ingenium quam uoluntatem defuisse. Et hac quidem quam dico eruditionis copia & varietate duo praecipue commendantur a veteribus. P. Nigidius Figulus, & M. Terentius Varro. De quibus, quanti fuerint, eo minus iudicare possumus, quod alterius prope omnia alterius plane omnia scripta perierunt. Tanta fuit in hominibus insequentis aetatis socordia, tanta caecitas peruersitasque iudicij, ut cum multa studiose ac diligenter conseruata sint, quae perire praestiterat, ea perierint, ex quibus plurimum utilitatis percipi poterat. Sed ex

L 2 49

is qui super sunt, dios praecipue admirari soleos philosophum Senecam, & naturalis historiae scriptorem Plinium. Quorum ille cum se Stoicorum sectae addixisset, non tamen ceteras philosophorum disciplinas neglexit, neque Zenone, Chrysippo, Cleanthe, Panaetio, ceterisque suis contentus fuit: nec illos modo maiorum gentium Democritum, Platonem, Aristoclem, Theophrastum, sed hos quoque minutos, & ut cauilator aliquis vocauerit, patellarios philosophos, Epicurum, Metrodorum, aliosque ex eadem popina, & ipsam hortis, ita uersauit, ut quicquid boni ex eorum unoquoque aut ad orationis ornatum, aut ad obscurarum & inuolutarum rerum intelligentiam, aut ad uitam moresque formandos exprimi poterat, id omne summa diligentia excerptum, libris suis aptissime & elegantissime insperserit. Cumque Stoicorum, qui ante eum fuerant, arida, strigosa, & impolita, & quasi dumis ac uepribus obsita haberetur oratio, ipse contra in ea comenti, peccandi, poliendi ita exquisitus & accuratus fuit, ut nimis in eo cultus atque luxuriosus reprehenderetur. Neque ulla magis alia res Quintilianum, grauem alioqui et sapientem scriptorem, alibi uisus uidetur, ut de Seneca minus honorificum iudicium faceret, quam quod iniquo animo ferebat, immodico illius amore, uel feres Oratores inuenturi excuti de manibus ipsorum sum.

sumque, quod ne Seneca quidem uolisset, plerisque iam praeter eo sordere Ciceronem. Nam illud alterum hominis somnium, siue Gellium eum siue Agellium uocari placet, qui uoluit ipse quoque attollere se, & nescio quid de Seneca loqui, nulla re magis quam contemptu ac silentio refutandum arbitror. Iniuriam facit Senecae, si quis pro eo tam infirmis oblectatoribus respondendum putat: Illam uero primum condum rerum omnium scitu dignarum, illud receptaculum ingenuarum artium, illum eruditionis Oceanum, C. Plinium, quis unquam satis pro dignitate uel admirari uel celebrare poterit? Quis nullum unquam librum uidit, quem non legerit: nihil cognitu dignum legit, quod non excerpserit: nihil excerpserit, quod non in litteras retulerit. Itaque unum ipsius opus, quod de plurimis extat, naturalis historiae, instar ingentis bibliothecae uideri potest. Sed quo admirabilior & praedicatione dignior illorum industriae est, eo magis accusanda nostra omnium ignauia: qui tot adminiculis sulti, tanta librorum copia instructi, tot tamque illustribus exemplis ad imitandum propositis, torpemus tamen, & in inerti atque inglorio confenescere otio malumus, quam per illorum uestigia gradientes, explere animos nostros illo suauissimo pastu cognitionis ac scientiae, & quanto homines ceteris animantibus

antecellunt, tanto supra vulgus hominum emi-
nerent. Non amamus litteras, auditores:
non amamus studia doctrinae: nihil altum,
nihil arduum, nihil gloriosum cogitamus: quod
si faceremus, iungeremus noctes diebus, nocti-
bus dies, & discendi cupiditate incensi, omnes
corporearum voluptatum illecebras, omnem la-
boris asperitatem prae doctrina contemneremus.
At mercatores opum parandarum gratia, tam
multas, tam longinquas, tam periculosas pere-
grinationes suscipiunt: domum, uxorem, pa-
rentes, liberos relinquunt: ventis, fluctibus, pi-
ratis ac praedonibus vitam suam committunt:
perpetuum prope sibi exilium indicunt: nos, si
ita sapientiam amaremus, ut illi opes amant, ul-
lum eius comparandae causa laborem refugerem-
us? Venatores in niue pernoctant, famem,
sivim, frigus, vigiliam ferunt: cum apris, cum
ursis, alijsque indomitae feritatis animalibus de
vita saepenumero decernunt ac dimicant: nos,
si quanto illi ad praedam, tanto ad eruditionem
ardore ferremur, ullam nobis, ne ad eam perue-
niremus, difficultatem ob stare pateremur? In-
sanum ac libidinosum adolescentem, cum ad puel-
lam quam amabat, aliter peruenire non posset,
singulis noctibus matre illud, quod Europam ab
Asia diuidit, natando transire solitum accepimus.
quod in eo stulta & inconsulta cupiditas potuit,
ut,

ut, dum potiretur amoribus suis, nihil tanti pu-
taret: cur idem in nobis amor virtutis ac scien-
tiae si eam vere & ex animo amaremus, non ef-
ficeret? Ita est profecto, ut dicam, auditores.
Nihil amori difficile, nihil arduum, nihil imper-
uium est. Neque illi poetae frustra alas addide-
runt. Volat si quo aliter perueniri non potest.
Sed amor sapientiae nullum uestrum ad ossa te-
tigit, nulli uestrum medullam animae facibus
suis perussit. Quid, quaeso, est? quid iste sibi
quorundam fremitus uult? Aequo animo acci-
pietis istam contumeliam, iuuenes, an mendacij
coarguere ac conuincere me conntemini? Vinam
uelitis, carissima mihi capita: posse enim scio.
Vinam uobis Deus istam mentem immittat,
ut quasi coitione quadam ac conspiratione facta,
mecum hoc anno contendere instituat, plus ne
ego laboris & operae ad docendum, an uos stu-
dij & alacritatis ad discendum conferatis. O in-
suauem mihi & iniucundam pugnam, si uicero:
acceptam & exoptatam, si uictus discessero. Ha-
bituri autem sumus huius certaminis nostri ago
nothetam Graegorium Pontificem modis omni-
bus maximu: qui, ut Achilles Homerichus prae-
mia & uictoribus ponit & uictis, ita ipse, pro
suo ergo honestas artes incredibili amore, & uo-
bis si uincetis, & mihi, si uincar, ampla prae-
mia constituturus est. Quamquam ego quidem,
L 4 dum

dum nos uictores uideam, nullū mihi aliud præmiū posco, plus enim iam pridem sum illius inexhausta liberalitate, quam quantum promerbar, consecutus. Tu uero Paule Foxi, uir & generis nobilitate, & splendore uitae, & dignitatis gradu, & uirtute atque doctrina Illustrissimē suscipe patrociniū nostrū. Confirmato sanctissimo seni, & floridissimam hanc iuuenem coronam, quam ex ore meo pendentem uides, tum ipsius uirtutis pulchritudine inuitatam, tum tuo ac tui similitum exemplo incitatam, flagrare studio earum artium, quarum ipse praecipuus fautor est: & me, quamquam aetate iam ad senium inclinata, & quietis aliquid, post confecta tam multa stipendia, postulante, moriturum potius, quam commissurum, ut tam proluxae ipsius ac beneficae erga me uoluntati per ignauitatem & fugam laboris parum respondisse uidear. Ite adulescentes: iam enim, ut dici tempus est, diutius detinendi non estis: curate animos: & crastina die hac ipsa hora ad persequendos mecum Taciti annales laeti atque alacres conuenite.

O R A

O R A T I O

X I I I I.

HABITA ROMAE PRID.
NON. NOVEMBRIS

M D LXXII.

U D E R E quibusdam fortassis, & deuexa iam in senium aetate, causam minuendi laboris querere uidebor, qui usq; ante hac in grauissimis praestantissimorum scriptorum libris, eorum qui ad me uentitabant, industriam exercere solitus, hoc anno Ciceronis epistolas ad Atticum mihi sumpserim interpretandas. Ita enim uulgo persuasum est, omnem epistolarū lectionem leue quiddam ac ludicrum esse, magisque ad pueriles animos aliquo litterarum gustu imbuendos, quam

quam ad retinenda grauiorum virorum studia accommodatum. De qua opinione, vera nec ne sit, quaeremus postea. Nunc hoc dico: si maxime fatear, quaesisse me rationem aliquam, qua, sine vlla utilitatis publicae deminutione, pars mihi laboris aliqua demeretur, qui tamē eo nomine me reprehendat, nimis eū agrestem atque inhumanum fore. Nam cum me populus R. hos prope iam viginti annos viderit ita perpetuo mandatum mihi munus obeuntem, nemo ut unquam, qui quidem hanc provinciam sustineret, aut plures, aut grauiores scriptores, aut maiori omnium aetatum, omniumque ordinum concursu interpretatus sit: quae inuidia fuerit, naturam grandiore, minusque in dies perferendis laboribus idoneum, mollioris ac remissioris operae aliquid sumere? Ut corporum sic & animorum non eadem exercitationes omnem aetatem decent. Cursus, lucta, iaculatio, discus, harpastum iuuenilibus viribus ac lacertis conueniunt, senibus apricatio, ambulatio, gestatio, magis congruit. Veterani olim, quamquam sub signis haberentur, grauiorum tamen laborum immunes erant. Roscius fabularum actor ita excellens, ut ex eo, quicumque artificio aliquo lōge praestabat ceteris, in suo genere esse Roscius diceretur, hic ergo Roscius cum ad senectutem peruenisset, incidisse numeros ac cantus, ipsasque

re-

remissiores fecisse dicitur tibi. Quod histroni licuit, cur honestissimarum artium doctore non liceat? His & eiusdem generis alijs argumentis uter, si quod huius factum est, mea causa factum esse profiterer. Sed longe alia mihi mens fuit, cum hoc consilium caepi. Iudicavi paucissimos libros posse reperiri, ad praestandum id quod a me exigitur quodque ego omni ope efficere molior, accommodatiores. Certe enim mandatum mihi publice est, ut vos quantum in me situm est, ad eloquentiam informem. Recte autem & vere dicebat Caesar, dilectum verborum esse originem eloquentiae. Idemque multo ante eum Aristoteles docuerat, qui cum elocutionis praecepta Graece traderet, primam illius virtutem esse dixerat *ἁπλῆς*, id est Graecae ita loqui, ut oratio nihil barbarum, nihil insolens, absolum peregrinum habeat, sed & singularum uocum elegantia & rarum structura ac collocatio, natam esse se in media Graecia ostendat. Qui ergo latina lingua eloquentes esse meditantur, his hoc primum elaborandum est, ut latine pure, & quam maxime ex ueterum Romanorum usue ac consuetudine loquantur. Nolite autem putare, laudem illam, quae quasi sanitate, & integritate, ac castimonia latini sermonis continetur, aut paruam aut facile parabilem esse. Cum post restitutas a Medicea potissimum familia litte-
ras,

ras, infinita quaedam uix extiterit hominum in
omni opere eruditorum: cumque & nostrae
& patrum memoria homines summi ingenij
praediti tam multam in latine loquendi studio
operam posuerint, ut id prope unum operis ha-
bere uiderentur: paucissimi tamen, quorum scri-
pta, non dico sermonis uitijs careant, nā hoc qui-
dem illorum nemini contigit, sed aliquam saltem
priscae illius & naturae latinitatis imaginē con-
tineant, extiterunt. Vt Graeci pro uerbo dicunt
multos esse qui thyrsum ferant, sed paucos Bac-
chos: ita multorum falsa quaedam latini sermo-
nis specie inducta & oblita oratio est: paucorum
latina. Duo in Italia summi uiri duces ceteris
ad hanc laudem capeffendam, & quasi antesigna-
ni fuerunt, Iacobus Sadoletus, & Petrus Bem-
bus: qui etiam propter eiusdem studij similitu-
dinem Christophorum Longolium Belgam in
delicijs prope atque in amoribus habuerunt.
Non ita multo post magno in pretio fuerunt duo
huius facultatis praecipui doctores, Patavij
quidem Lazarus Bonamicus, in hac autem Ur-
be Romulus Amasaeus: quorum in illo secundi-
tatem ingenij admirareris, diligentiam & accu-
rationem requireres: in hoc nihil admodum quod
ad boni & ex omni parte perfecti doctoris com-
mendationem pertineret, desiderares. Breui
igitur innumerabilis quaedam hominum multitu-
tudo

tudo per Italiam effloruit, qui illorum exemplo
incitati, horum disciplina ac praecipis excolti,
ad hanc bene latine loquendi ac scribendi laudem
incredibili studio incumbere: cum & Venetij
Louita Rapius & Patavij Benedictus Lam-
pidius & alij praestantes uiri sitienti iuentu-
ti fontes eloquentiae recluderent & a principi-
bus maximi honores ijs qui latinam linguā egre-
gias praeter ceteros callerent proponerentur.
Et tamen in tanto ardore animorum tanta inge-
niorum contentione atque accumulatione, tantis
propositis praemijs, nemo adhuc extitit, cui sine
pliciter & sine ulla exceptione ea laus tribui
posset, ut bene latine scripsisse dicatur. Proxi-
me quidem ueterum gloriam accesserunt & ij
quos modo nominavi, & alij satis multi: neque
immerito commendati sunt aut is qui pauca
quidem scripsit, sed in scribendo omnium poli-
tissimus maximeque liuatus idemque ab omni-
bus ineptijs remotissimus fuit Iohannes Cas-
sander uir in scribendis epistolis latini singulari le-
pore ac uenustate praeditus, Paulus Manutius.
Qui tamen quemadmodum illud consecuti sunt,
ut haec laus uere ac merito propria Italiae habe-
retur, eique ceterae omnes nationes scribendi ele-
gantia facile cederent: ita illud negari non po-
test, multos nazuos, multasque maculas, quod
bona omnium uenia dictum sit, illorum omnium
scriptis

scriptis aspersas esse, quae planum faciant, illos uidisse quidem qui optimum esset, & uiam quae ad illud ferret ingressos longe processisse: sed longe tamen ab eo quod intendebant, substituisse. Neque hoc eo dico ut de summorum uirorum gloria quidquam propterea detraham: quos & admiror ipse & ad eorum persequenda uestigia cohortari uos uolo, sed ut intelligatis, minime uulgarem esse eam laudem, quam tot ac tales uiri, tantis laboribus tantoque studio plenam tamen ac solidam consequi non potuerint. Nunc quod dicturus sum, nolim a quoque durius accipi, sed ita potius ut profectum ab optimo erga uos animo & a singulari quadam mea erga nomen Italicum uoluntate. Qui enim in Italia diutius aliquāto quam in Gallia, ubi natus sum, uixerim, & iam pridem in hac orbis terrarum nobilissima urbe sedes ac domicilium collocarim, facere neque possum, neque debeo, quin & Italiam totam, & praecipue urbem Romam pari ac patriam pietate ac studio colam. Doleo igitur & indignor, cum, quae laus nostra ac patrum memoria, propria, ut dixi, Italarum fuit ut soli ex omnibus Latina lingua perire ac scienter uterentur, eam nunc ita obsoleuisse ac propemodum euanuisse uideo, uix ut iam tota Italia pauci quidam senes, qui eam utcumque sustineant reperiantur. Interea exterae nationes, & ut

vulgo in Italia uocantur, barbarae hanc possessionem gloriae, tamquam a uobis pro derelicta habitam, occuparunt: iamque non obscure Latinae linguae usum & intelligentiam migrasse ad se, relicta Italia, gloriantur. Hanc uos tantum indignitatem feretis aequo animo, iuuenes, ac non potius omnes nervos ingenij contendetis ut stolidam illam agrestium hominum uobis insultantiū superbiam retūdatis? Expergiscimini expergiscimini adolescentes: & si quid in uobis Romani sanguinis, si quid uitae uirtutis est, incumbite ad eā gloriā quae uestri generis ac nominis, propria est, ex alienarum gentiū manibus extorquendam. Mibi credite. si semel penitus imbibatis id perficere, si socordia & ignauia ualere iussis, nauiter opus hoc urgere instituat, si frenum, ut dicitur mordeatis, breui futurum est, non modo ut nuper amissa ornamenta recuperetis, sed etiam ea magnis ac luculentis accessionibus locupletetis. Ego quidem, quoniam ad pure & emendate loquendum, quod huius consilij atque incepti fundamentum est, nullius omnino libri lectionem utilio rem, quam epistolarum ad Atticum iudico, quoniam eas Latinae linguae studiosis peruolutandas, manibus atque oculis conterendas, ad uerbum, si fieri possit ediscendas censeo, idcirco earum interpretationem suscepi, nihil ueritus eorum stultitiam, qui speciosa uti-

utilibus anteponebant, ita me, quasi quiddam
huius loci auctoritate inferius susceperim, crimi-
nantur, At idem me superioribus annis cum
Aristotelis libros de moribus, cum Platonis li-
bros de Republica, nuper etiam cum Tacitum
interpretarer, ita calumniabantur quasi omnis
ijs quae iuventuti utilia forent, ea quaererem ac
consecrarem, in quibus ostentare me, & vendita-
re populo possem. Quid istis caribus facias?
aut quomodo te aliter, quam contemptu, ab eo-
rum latratibus vindices? Praeclare Aristote-
les, cum idem ab alijs auarus, ab alijs prodigus
habetur, argumento id esse ait, eum liberalem esse.
Ista isti cum me nunc ut nimis sublimia peten-
tem, nunc ut me iusto inferius demittentem cul-
pae insitunt, ut mihi quidem tum demum me-
dium facere videar efficiunt. Magis me mo-
uent exempla eorum, qui memoria nostra pri-
mos ordines in litteris duxerunt: quorum ut
quisque doctissimus habitus est, ita plurimum
operae in his epistolis collocavit. Nunquam
me pigebit eis in libris exerceri in quibus duo
ingentia decora Italiae Petrus Victorius, & Pau-
lus Marutius, acutissimus Iurisconsultus An-
tonius Gonsanus, Sebastianus Corradus, Leo-
nardus Malaspina, lumen & ornamentum Gal-
liae Hadrianus Turnebus, alique quos enume-
rare longum est, ita desudarunt, ut praecipiant
sibi

sibi materiam gloriae ex eis emendandis & illu-
strandis quaesivisse videantur. Quos si duces
non sequerer, unum tamen opponerem, cuius
auctoritas frangere, debilitare, obterere omnes
contra sentientium rumusculos posset. Huius
enim concilii mei non approbatorem modo &
adstipulatorem, sed auctorem ac laudatorem ha-
beo illum uberrimum disciplinarum omnium fon-
tem Gulielmum Sirletum Cardinalem, cuius au-
thoritati dum paream, nunquam magnopere,
quid alii de me iudicaturi sint, laborabo. Sequi-
tur nunc, ut ijs obtrektoribus respondeam, qui
omnem epistolarum lectionem leve quiddam ac
prope nugatorium esse aiunt: quo tanquam la-
cte pueruli, non, ut solido cibo, etiam grandio-
res ali debeant. In quibus hoc primum est quod
admirer: cum sermonis usum unum de praeci-
pui a Deo in hominem collatis muneribus esse
fateantur quomodo de descriptione epistolarum a-
liter sentire possint. Ut enim sermone inter
praesentes, ita epistolis inter absentes animi sen-
sa communicantur. Per epistolas mercatura
exercetur, qua si careremus, innumerabilibus
commodis careremus: per epistolas pater cum
liberis, vir cum uxore, fratres ac propinqui in-
ter se, tum quoque cum multi inter eos montes
multaque maria interiecta sunt, ita colloquuntur
ut una omnes domi esse videantur: per epistolas

& indicuntur & geruntur bella paces componuntur, inter remotissimas nationes constituntur societates, federa feriuntur: amicitia, quae condimentum vitae est quo sublato vita quiduis potius quam vita fuerit, nullo magis adminiculo quam mutuis epistolis continetur. Itaque si epistolarum usus tolleretur, commercium quoque & naturalis illa hominum inter ipsos societas tolleretur. Sunt ista: dicit aliquis. sed tamen epistolis sua quisque negotia committit: graues & arduae disputationes, & ad quas percipiendas doctore opus sit, epistolis mandari non solent. Hoc si quis de toto epistolarum genere dicere audeat, ablegabo eum ad Platonis, Isocratis, Senecae & talium epistolas: quaeramque nunquid illas quoque de rebus uulgaribus & cuilibet sine doctoris opera perspicuis scriptas putet: iubebo inspiciat illam quae à Cicerone ad Q. Fratrem in Asiam missa est; qua uir non eloquentissimus tantum, sed etiam tractandae reip. peritissimus omnia complexus est, quae praestari debent ab ijs, qui magnis provincijs summo cum imperio praesunt. Nam illo quidem argumento uix in tam leui causa utendum puto: quod praecipua religionis nostrae mysteria a sanctissimis illis aeternae ueritatis doctoribus, qui nobis ad aspiciendam uiam, qua iretur in caelum, facem praetulerunt, epi-

sto-

stolis inclusa sunt. Quisquam ne ita impie temerarius est, ut cum illorum procerum, Basilei, Nazianzeni, Cypriani, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Gregorij & similibus epistolas si minus legerit extare tamen audierit, totum epistolarum genus contemnere audeat? At in his Ciceronianis nihil simile. scriptae enim sunt de rebus fere domesticis ac familiaribus simplicibus & sponte fuso dicendi genere, ad hominem usque domestico & intima familiaritate coniunctum. Hoc si faterer, tamen eas dignas quae diligenter & accurate legerentur, esse contenderem. Vere enim hoc sapientissimus scriptor Xenophon, principio eius libelli, qui conuiuium inscribitur, scriptum reliquit, magnorum uirorum non seria tantum, sed & ioca cognoscere operae pretium esse: quod ex his quoque utilissima ad vitam exempla capiuntur. Narrat alicubi Horatius Scipionem & Laelium interdum distinctos, dum olus decoqueretur, ludere & nugari: Cicerone etiam legendis ad Lucrinum Conchis & Umbilicis animum relaxare solitos. Quis nostrum non quolibet pretio emat, ut interesse talibus ludis queat & eas fabellas audire, quibus tales uiri inter se iocabantur? Praeclare Plutarchus in Alexandro, Non, inquit, ut quaeque maxime illustris actio est, ita maxime ingenium hominis patefacit: imò uero interdum exiguum

M 2 aliquod

aliquod factum dictum ue, aut iocus aliquis mi-
 gis detegit hominis mores, quam orbium expu-
 gnationes, & pugnae in quibus multa hominum
 millia ceciderunt. An cum principes viri publi-
 cis se negotijs subduxerunt, & exclusis admis-
 sionibus, paucos quosdam deligunt, quibuscum-
 libere ac familiariter iocentur: inuidemus ijs,
 qui admittuntur ad interiores illorum sermones,
 eosque beatos esse, ac caelum digito contingere
 putamus: nos si ad Ciceronis & Attici arcana
 penetrare, eosque nunc iocantes, nunc inter se
 qua publicis, qua domesticis de rebus colloquen-
 tes audire liceat, parui id esse dicemus? sed lon-
 ge aberrant a vero, si qui res tantum domesti-
 cas, & familiares iocos his epistolis contineri
 putant. Historia illorum temporum, quibus
 imperium orbis terrarum immutatum est, &
 vel eversa, vel certe conuersa ea resp. quae ita
 bonis legibus atque institutis fundata erat, ut in-
 perpetuum duratura uideretur, non aliunde me-
 lius quam ex his libris percipi potest. Tum
 praeterea Ciceronis admirabilis prudentia, &
 scientia reip. tractandae nusquam se magis quam
 in his epistolis prodit. Quod ne quis me tem-
 poris causa consingere arbitretur: praestantis
 viri & illorum temporum aequalis Cornelij Ne-
 potis uerba ipsa recitabo, quibus suum de illis in-
 dicium posteritati contestatum ac consignatum
 reli-

uoliquit. Qui in Attici uita cum inter Cicero-
 nem & Atticum summam coniunctione animo-
 rum fuisse dixisset: Ei, inquit, rei sunt indici-
 o, praeter eos libros, in quibus de eo facit
 mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexde-
 cim uolumina epistolarum ab consulatu eius
 usque ad extremum tempus ad Atticum mis-
 sarum: quae qui legat, non multum deside-
 ret historiam contextam eorum temporum.
 Sic enim omnia de studijs principum, uitijs
 ducum aemulationibus in Repub. perscripta
 sunt, ut nihil in ijs non appareat: & faci-
 le existimari possit, prudentiam quodammo-
 do esse diuinationem. Non enim Cicero ea
 solum quae uiuo se acciderunt, futura prae-
 dixit, sed etiam quae nunc usu ueniunt, ce-
 cinit ut uates. Haec Nepos cuius non uanam
 esse praedicationem, res ipsa quotidie osten-
 det. Ad eas causas, quas attuli, cur in his
 epistolis mecum peruolutandis, cupide ver-
 sari debeatis, accedit haec quoque, quam
 dubitavi equidem num adferre deberem: ne
 uincta mea, ut aiunt caedere, & de ea ipsa
 facultate, cuius opinio, falsa fortasse: ne-
 que enim impedio: sed opinio tamen, ad ali-
 quam me prouexit hominum famam, quip-
 piam detrabere uiderer. Sed uincat ueritas;
 quae alijs omnibus rebus praeponderare debet:
 M 3 prae-

praesertim cum de commodis uestris agatur. Hodie adolescentes, si uerum amamus, omnis prope usus eloquentiae, praeterquam in scribendis epistolis, ita de medio sublatus est, ut nec uola nec uestigium appareat. Dominabatur olim in iudicijs: regnabat in consultationibus: uincebat fere ea causa, quae eloquentiorem patronum nata erat. Sed haec prius fuerunt: nunc recondita, ut de phaeolo ait Catullus, senet quiete. Iudicia, Romae saltem, ita exercentur, ut in eis nullus plane locus eloquentiae sit. In deliberationibus de magnis & serijs rebus, quid quisque dicat, non quam ornate dicat, attenditur. Recte omnino. neque enim negari potest. Sed tamen isto modo magna disertis hominibus subtrahitur materia est. Eloquentia, quasi aetatis beneficio immunitatem consecuta, iussa est oblectare se in his nostris scholasticis ac puluerulentis disputationibus: in sacris concionibus, quae ad populum habentur: & interdum in gratulationibus quae fiunt ad principes, aut in eorum funeribus exornandis. Ita ex illis tribus Aristoteleis dicendi generibus solum epideicticon, quod olim minimi pretij habebatur in usu relictum est. Mansit tamen illud, ut qui bene, id est, tum diserte, tum prudenter, & ad res, ad per-
sonas

sonas, ad tempora accommodate epistolam scribunt, facillime ad intimam principum familiaritatem perueniant, & ad maximarum rerum tractationem adhibeantur, maximis plerumque honoribus augeantur. Hac facultate cum alij, tum Iacobus Sadoletus, & Petrus Bembus uiam sibi ad dignitatem summae proximam munierunt. Nolo de uentibus dicere: ne aut adulari videar, aut aliter eos laudem, quam ipsi fortasse laudari se uolunt. Vos adolescentes, uestra enim res agitur: & satis iam uerborum factum est: adiunate attentione uestra industriam meam: & mihi hoc creditur, integritatem Latinae linguae, cognitionem antiquitatis, prudentiam in rebus gerendis, ex nullo Ciceronis libro posse a uobis melius aut facilius, quam ex his epistolis comparari. Cuperem Paule Foxi uir non tantum in primis illustris, sed ad illustrandum hoc saeculum nate, nouo quodam & minime vulgari modo, tibi, quem nihil obsoletum, nihil uulgare delectat, gratias agere, quod talis tantusque uir, omisis negotijs, quibus assidue distineris, honoris mei causa, hodie, multum deprecante me ne id faceres, huc tamen venire uolueris. Sed cum animum in uarias partes uersau, nihil quod te dignum
M 4 sit

sic excogitare possum. Tacebo igitur, & hoc toto genere gratiarum actionis supersedebō. Nisi forte hoc ipsum novum quoddam gratias agendi genus est, cum is; qui beneficium accepit, magnitudinem illius verbis a se coaequari non posse confitens, condesciscit.

ORATIO

ORATIO
XV.

HABITA ROMAE PRID.
NON. NOVEMBR.

M D LXXXIII.

DIVINUM quidem Deum
immortalem veneror, audi-
tores, ut si has viginti an-
nos, quibus huic muneri
praesui, pro singulari erga
me Pop. Rom. caritate ac be-
nevolentia, proque maxi-
mis in me cum aliorum Pontificum, tum praeci-
pue Gregorij XIII. Principis immortalitate
dignissimi beneficijs, eo semper animo fui, ut
de utilitate vestra non minus saepe quam de mea
cogi-

cogitauerim, vt nunquam rationes meas vestris anteposuerim, vt semper eam docendi rationem tenere studuerim, non quae aut minus laboris aut plus ostentationis habitura, sed quae vobis plus verae ac solidae eruditionis paritura videretur: ita me, quod reliquum est aetatis, in eiusdem muneris procuratione placide ac tranquille exigere patiatur: deinde autem vt vobis omnibus inspiret amorem erga honesta studia, & cupiditatis ea in isto aetatis flore discendi, quae vobis aliquando tum priuatim, tum publice & utilitatis & dignitatis plurimum allatura sint. Quod cum peto non tantum vestra, sed etiam mea causa peto. Nam cum quietis ac tranquillitatis meae cuius & semper natura amans fui, & hac ingrauescenti aetate quotidie magis indigeo, magna pars in eo posita sit, vt a vobis attente ac libenter audiar: non dubito, quin id facile impetraturus sim ab ijs omnibus, qui ipsi prius a se, vt se, ament, neque vnquam per ludibrium & pernicitiam animi & suis & alienis commodis obstare cupiant, impetrarint. Quam spem cum de vobis huius annui curriculae nostri principio, vt si vnquam alias, aut potius maiorem quam vnquam alias, animo praeceperim, obsecro obtestorque vos auditores, vt vel mea causa vel vestra, vel etiam tot virorum dignitate praestantium, quos hodierno die huc conuenisse & indu-

striae

striae meae indices atq; arbitros et modestiae ne striae testes ac spectatores futuros videtis, eam unius horae attentione ac silentio comprobetis. Etenim qui pulcherrimos et a me semper in prima commendatione habitos libros Aristotelis de moribus ad Nicomachum quos vicesimo ab hinc anno ex hoc ipso loco interpretari coepi, nunc denuo, quod Deo volente ac propitio fiat, interpretari constituerim, cum sciam hoc consilium meum non prius quam externo die plerisque vestrum notum esse potuisse: ideoque multos esse qui non modo meditati ac parati vt par est, huc venire sed vix libros sibi prospicere potuerint: deueni hodie quae illorum librorum propria sunt non attingere: sed vniverse ac communiter de tota studiorum nostrorum ratione differere, et quae vere vera ne an falsa sint ea, quae plerique putant de causis cur hodie neque tam docti neque tam disertis homines, quam olim fuerunt, reperiantur. Saepe enim intersui querelis eruditorum & ingeniosorum hominum, qui de temporum nostrorum infelicitate querebantur; quodcumque & ingenia nihilo quam antiquitus deteriora sint: & alijs maioribus & magis arduo ac difficiliore in loco positis virtutibus, aetas nostra facile vetustatis gloriam aequauerit: siquidem & rei militaris duellandorumque exercituum & reip. in pace atque otio tractandae scientia, satis multi memoria-

nostra

nostra, qui nulli veterum cederent extiterunt: hac molliore, ut uideatur, et parabiliore eloquentia & eruditionis laude nemo prorsus exoritur qui antiquitati controuersiam facere audeat: sed praecclare secum actum esse ducant si qui hoc tempore multo sudore multisq; uigilijs hoc consecuti sunt, ut a veterum praestantia non longissime abesse uideantur. Atq; illud quidem facile conueniebat inter omnes, non eandem esse diligentiam in hominibus nostris, quae in ueteribus illis, quos admiraremur, fuisset: merito abesse nos ab illorum gloria quorum non imitemur industriam: labor uenalia esse praecclara omnia: iniquum facere qui industriorum praemia peterent otiosi: neque esse quod quisquam nostrum sibi blandiretur: aut cuiusquam e nostris studium & diligentiam cum illa ueterum pertinaci & indomita discendi cupiditate contenderet. Illos incensos & inflammatos amore doctrinae, omnibus sibi alijs uoluptatibus interdixisse, rei familiaris curam abiicisse, cibo, potu, somno saepissime abstinuiss; omne sibi tempus perire ratos quod non in studio poneretur, non modo ualitudinis dispendio sed ipsius uitae periculo bene emi putantes, quod tam feruenter adamassent. Nos quod somno, quod uoluptatibus, quod auaritia, quod ambitioni temporis superest collocamus in literis: & cum quid uis potius agamus, miramur, impares esse

esse nos ijs, qui hoc unum agebant. Memoriae proditum est cum populus Atheniensis decreto cauisset, ut capite lueret, si quis Megarensis pedem in Aestu intulisset, Euclidem qui indidem erat, Socratemq; ante id decretum audire coeperat, cum sermonibus illius carere nollet, quotidie cum aduersperasceret tunica longa muliebri indutum & uersicolore pallio amictum, capite atq; ore uelato, Megharis Athenas ad Socratem conmeare, & sub lucem eodem ornatu ad suos redire solitum. Tanti putabat studiosissimus adulescens aliqua saltem noctis parte Socratem audire, ut ea de causa & singulis noctibus amplius quadraginta millia passuum conscire, & uitam suam in apertum discrimen exponere non uereretur. Mirum non est tanto nos eis inferiores esse doctrina, quanto doctrinae amore inferiores sumus. Sed de neglectu bonarum artium & de illo quasi torpore ac uetero, qui iam pridem iuuenum nostrorum animos occupauit, et dixi saepe alias, & dicturus sum: si forte dicendo eum excutere & aliquos eorum qui me audient excitare ad uigilantiam possim. Alteram causam esse dicebant quae profectus nostros impediret, quod multo diuor ac difficilior esset nostra, quam ueterum, condicio. Illi enim eum sermonem quo in discendis tractandisq; bonis artibus usuri essent, ac nutritibus cum lacte duebant, a populo condiscabant neque

neque aut Atheniensibus ut Attice, aut Romanis ut Romane loquerentur sudandum: neque aut consulendi magistris aut libri peruolutandi erant: a poetis, quorum lectione puerilis aetas oblectari & ad humanitatem infirmari solebat, & in quibus interpretandis nullum fere aliud Grammaticorum munus erat quam ut fabulas explicarent, & aliquas si forte peregrinas voces, quas illi glossas vocabant, & interdum genera quaedam dicendi obstrusiora, & a vulgari loquendi consuetudine remotiora indicarent, ab eis igitur prout cuiusque ingenium aut voluntas ferebat, aut ad politicos sine rhetores deducebantur: aut imbuti prius mathematicis disciplinis ad dialecticos & ad physicos sese applicabant: & verborum cura liberi ac soluti, ad res modo ipsas intelligendas ac peruidendas omnem industriam ac diligentiam conferebant. Qui eloquentiam adamarant, ijs theatra, ijs forum, ijs curia pro schola: qui causas diserte agebant, qui ad populum verba faciebant, qui sententiam de publicis negotiis dicebant, pro magistris erant: unum aliquem ex eis deligebant quem colerent, quem sectarentur, cuius ad exemplum se conformarent, cuius consuetudine & disertiores fieret, & sapientiores. Nos non unam sed duas peregrinas linguas discere cogimur, neque peregrinas modo sed iam pridem extinctas quodammodo ac

do ac sepultas. Nam si aliqua urbs, aut aliqua gens esset, in qua vulgo homines Graecae Latine loquerentur: mitteremus eo pueros nostros, ut, cum a teneris unguiculis sermonis usum combibissent, grandiusculi de rebus modo ipsis cogitarent. Nunc nobis diutius luctandum ac sudandum est circa principia, & in ipsis, ut ita dicam, carceribus, quam priscis illis ut a carceribus ad metam peruenirent. Nobis antequam Latine aut Graece balbutire possimus, multa cura, multis vigiliis, multis magistris opus est, et ijs plerumque magistris meliorum inopia, utendum, qui ad id quod se docere profitentur, alijs ipsi magistris indigerent. Ita quam illi facultatem ac copiam sine ullo labore a matribus & a nutricibus, & a populo hauriebant: eius nos ut umbram aliquam consequamur, meliorem aetatis partem in eo consumere cogimur. Itaque grauis illa conquestio qua nobilis olim poeta usus est in deploranda bellorum civilium calamitate, Heu quantum terrae potuit pelagique parari, Hoc quem ciuiles hauserunt sanguine dextrae, ad nostra quoque studia non inconcinne accommodari potest. Sic enim & nos dicamus licet. Heu quantum rerum ac sapientiae parari potuit eo labore qui necessario nobis ad intelligentiam usumque linguarum capendus fuit. Haec una ratio tantum apud nonnullos potuit

dos dicerem : sed tamen aequiore animo ferrem ,
 si quis Graeco sermone accuratius discedo super-
 sedere vellet . Nunc cum domi nata & vernacu-
 cula omnia tanto iaceant infra illorum dignita-
 tem quanto imae maximeq; depressae conualles
 infra editissimorū, caeloq; , vt poetae loquuntur
 minantium montium cacumina : quis iste tam
 mollis ac delicatus, quis tam ab omni vera pul-
 chritudine auersus est, qui laborem non maximū
 neq; fortasse tantum quantus vulgo putatur ad
 illos maximos viros intelligendos capiendum ne-
 get? Quod & ipsum de vetere Latina lingua di-
 ctum accipi volo. Nam ita me ille amet omnium
 praepotens Deus, auditores, vt ego vobis de meo
 sensu libere atq; ingenue loquar. Si ex latinis scri-
 ptoribus neminem haberemus praeter Ciceronē,
 Virgilium, Senecam, Liuium, Plinium, Tacitum,
 & constat multos esse alios, qui in idem album
 referri queant : sed si eos solos haberemus, iusta
 tamen mihi causa videretur, cur ad eos intelli-
 gendos linguam latinā auide discerremus . Nunc
 accedit alia longe grauissima, quae nos incende-
 re utriusque studio debeat. Nam cum earum lin-
 guarū, quarum vsus eruditus cum vulgo commu-
 nis est, vnaquaeq; et certis & angustis limitibus
 circumscripta teneatur, harum de quibus agimus
 vsus toto propemodum terrarum orbe diffusus
 est. Italice loquentem soli Itali intelligent : qui

tan-

tantum Hispanice loquatur, inter Germanos pro-
 muto habebitur: Germanus inter Italos nutu ac
 manibus pro lingua vt cogetur: qui Gallico ser-
 mone peritissime ac scientissime vtatur, vbi è
 Gallia exierit saepe vltro irridebitur: qui Graece
 Latineq; sciat, is quocumq; terrarum venerit, nō
 intelligetur tantū sed apud plerosq; admirationi
 erit . Atque haec causa vel maxima est, cur
 Graece aut Latine potius quam Italice aut Gal-
 lice scribere, quicumq; id egregie praestare pos-
 sunt, debeant. Nam qui scribunt, aut vtilitatem
 publicam, aut gloriam suam sequuntur . Si vti-
 litatem publicam, certe multo pluribus prode-
 runt, si ea lingua scribant, quae apud omnes gen-
 tes, quibuscum modo aliquid nobis vsus aut
 commercij est, intelligatur . Gloriam quoque
 suam longius, latiusq; diffundent, si ea scribant
 quorum pulchritudo ab omnibus populis ac gen-
 tibus percipi queat . Ut igitur peregrinantibus
 optabile esset reperire genus aliquod nummorū,
 cuius eadē apud omnes aestimatio esset: multoq;
 libentius vterentur ijs quam illis qui tertio aut
 quarto quoq; die, cum detrimento & cum mole-
 stia mutandi sunt, cum ibi tantum vtilis sint
 vbi imperat is princeps cuius in ditione cudun-
 tur : ita nemo non videt quanto commodius sit,
 vti ea lingua quae in omni gente ac natione repe-
 rit aliquos, & quidem non ex faece vulgi, sed

N 2 ex

ex quaque honoratissimos quosque a quibus sine interprete intelligatur quam ijs quae simul atque pedem ex hac aut illa prouincia extiteris alios atque alios interpretes requirunt. Quomodo ex hac florētissima & nobilissima in urbe in omnes terrarum partes, quomodo ex omnibus terrarum partibus in hanc urbem legationes mitterentur, si aliam linguam, quam eam cuius apud suos publicos usus est, nemo didi-isset? Quomodo in illo augusto ac sacrosancto Cardinalium collegio de grauissimis rebus, & quas saepe ijs solis notas esse expedit, qui sententiae dicendae ius habent, deliberaretur, si quot ex nationibus confusus ille constat, totidem interpretes adhibendi forent? Qua in re maiorem Latinae quam Graecae linguae utilitatem esse fateor, intelligitur enim a pluribus. Itaque ad usum latina patior est, ad doctrinae copiam Graeca. Argumenta quibus nituntur, qui contrariam sententiam tuentur, infirma prorsus & imbecilla sunt. Aiunt ueteres illos qui tanta in admiratione sunt suam quemque lingua philosophatos. Ego autem ita respondeo. Si illis quoque temporibus lingua aliqua fuisset, communis omnium, qui ubicumque essent eruditorum, ignota ceteris, quales hoc tempore Graecam & Latinam esse constat, non est dubium quin ea potius cogitationes suas explicaturi fuerint, quam ea quae uulgo quoque communis esset.

esset. Nam ut Poetae uulgo sibi inuisum esse profitentur: ita ipsi quoque ad mysteria philosophiae turbam admittendam non putabant: ideoque obscurabant ea de industria, alij numeris, alij allegorijs, alij tenebroso quodam dicendi genere, ut ostenderent se sapientiae tantum studiosis scribere: quae causa fuit Aristoteli, cur libros quosdam suos & editos esse, & non editos diceret. Aiunt Graecam Latinamque linguam iam pridem mortuas esse. Ego uero eas nunc demum non tantum uiuere & uigere contendo, sed, si in translatione perstandum est, firma ualitudine uti, postquam esse in potestate plebis defuerunt. Quandiu enim populari imperio regebantur: id est quamdiu penes populum erat; ut ait Horatius, arbitrium et ius & norma loquendi, assidue agitabantur, fluctuabant, nihil habebant certum, nihil stabile, unum saeculum eodem uultu durare non poterant: nunc ex quo ad optimates, ut ita dicam, redactae sunt, & certis a scriptoribus petuntur, certis regulis ac praeceptionibus continentur, multis iam saeculis fixae atque immutabiles permanent. Si in vulgi potestate mansissent hodie Ciceronem non intelligeremus: quemadmodum ne Ciceronis quidem temporibus intelligebantur ea quae regnan-

N 3 to

te Romulo aut Numa scripta erant, immo vero ipsis xij tabularum leges pauci qui intelligerent reperiebantur. Et videmus quae vulgari lingua abhinc quadringentos aut quingentos annos scripta sunt, hodie non intelligi ut syluae folijs, ait Horatius, pronos mutantur in annos Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas: Et iuuenum ritu florent modo nata, vigentque. Illae igitur linguae quotidie moriuntur, quotidie nascuntur quae pendent ex libidine imperitiae multitudinis: quas autem ex populi seruitute eruditorum usus vindicauit, illae non viuunt tantum, sed immortalitatem quodammodo & immutabilitatem adeptae sunt, At quod temporis in linguis descendis consumitur, melius rebus ipsis cognoscendis impenderetur. Hoc argumentum ita demum aliquid valeret, si ab alijs scriptoribus verborum elegantia, ab alijs rerum cognitio peteretur. Nunc ita nobis a Deo consultum ac prospectum est, ut qui Graece Latineque politissime scripserunt, ijdem etiam sapientissime scripserint: ut non ab alijs verba, ab alijs rerum cognitionem petere oporteat: sed utraque ex ijsdem fontibus eodem tempore haurire liceat. At omnia aut e Graeco sermone in Latinum aut etiam ex utroque in eum qui lanijis quoq; & salsamentarijs no-

tus est, conuersa sunt: ita ut aut neutro illorum opus sit, aut certe altero tantum. Fleu miserum. Cur non huius loci consuetudo fert, ut possim, quantum cuperem arbitrato meo dicere. Quomodo ego istos acciperem, qui interpretibus fidunt. Sed quando id facere temporis angustiae prohibent, polliceor vobis, me, quae dabitur dicendi occasio, in hoc argumento uersaturum esse, & ostensurum, quam necesse sit in crassissima rerum ignoratione perpetuo uersari eos qui praesidio interpretum freti Graecae ac Latinae linguae studia negligunt: simulque indicaturum quibus in rebus a plerisque in studiorum causa peccetur: quaeque uerae causae sint, cur aetas nostra tantopere ueteribus cedat. Vos auditores efficite, ne uobis prior illa causa, quam dixi torporis ac negligentiae noceat. Afferte huc amorem doctrinae: afferte diligentiam & attentionem: ego, ut quotidianae uobis res attentione dignae affatim suppetant, providebo. Idq; eo magis, quod in his Ethicorum libris tantum usque a puero studij posui, ut nisi aliquid expectatione uestra dignum praestitero, recusare non debeam, quin huius loci amplitudine parum dignus habear. Vos uero ornatissimi uiri ignoscite si quod a uobis tam benigne auditus sim, ne gratias qui-

dem uobis agendas putem. Nam siue oratio mea uobis molesta fuit, eo molestior erit quo eam longius protraxero: siue quod magis cupio, quam spero, iucunda: uideor iam uobis gratiam aliqua ex parte retulisse.

Faint, mostly illegible text from the reverse side of the page, appearing as bleed-through.

ORA

ORATIO

XVI.

HABITA ROMAE XIII.

KAL. QVINT.

M D LXXVI.

GRATUS quidem ac iucundus tibi esse debet, Beatissime Pater, eorum omnium Legatorum aduentus, qui huc à Christianis Principibus mittuntur: tum ut tibi summum in terris honorem gratulentur: tum multo magis, ut se Christo, ac tibi, ut par est, obediunt, manere in officio, perstare in fide, & vires & copias suas ad Apostolicæ sedis defensionem semper promptas ac paratas esse & fore profiteantur. Nam & ex illa ipsa diuinitus tibi delata

dignis

dignitate, maiorem a te capi incunditatis fructum necesse est, cum ea ceteros quoque laetari perspicias: neque tibi, qui communis Christianorum omnium pater es, vlla ex re verius ac solidius gaudium obſci potest, quam cum filios dignitatis tuae studiosos, auctoritati tuae deditos, praeceptis ac monitis tuis obtemperandi cupidos vides. Sed tamen omnibus saeculis ea Gallorum Regum in Pont. Max. asperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, ut multis nominibus eorum & studium atque obsequium, praecipua quadam caritate completendum, & legati aequissimis animis audiendi, & dicta factaque omnia singulari quadam paternae voluntatis propensione in optimam partem accipienda videantur. Quoties enim in hoc amplissimo nobilissimoque confessu Reges Galliae nominantur, toties in omnium animis memoria renouatur, & officiorum, quae illi longe plurima longeque maxima in hanc sanctam sedem contulerunt: & honorum quos ab ea vicissim eximios pro sua in eam eximia pietate retulerunt. Si quis autem Rex unquam fuit, qui propter virtutis ac rerum gestarum magnitudinem exquisitissimis honoribus afficiendus esset: eum se iam nunc in ipso adolescentiae flore **HENRICVS III.** Galliae & Poloniae Rex praebuit, nihil ut de eo tam honorifice dici possit, quin

quin id iam pridem uirtus ipsius superarit. Quo te libentius accepturum esse confidimus eam fidem, uenerationem, oboedientiam, quam talis tantusque Rex hodierno die per Clarissimum & omni laude cumulatissimum virum Ludouicum Castanaeum Rupipozaeum, Equitem ordinis Regij, Oratorem ad te suum, tibi Beatissime Pater, & Sedi Apostolicae praestat. Cuius. n. Regis nomen a summo Ecclesiae pastore & gubernatore, audiri libentius debet, quam eius, qui cum hereditario iure principem inter Christianos Reges locum maiorum suorum uirtute partum obtineat, ita per eorum uestigia graditur, ut quantum ab eis omnibus splendoris accepit, tantumdem ipse unus facile afferat uniuersis? qui cum adhuc adolescentulus ac prope puer esset, ita saepe, ita fortiter, ita feliciter aduersus hostes Ecclesiae dimicauit, ut eorum astus consilio eluserit, temeritatem uirtute domuerit, pertinaciam constantia fregit. Quam saepe eo sibi per hostiles cuneos omnia ferro peruia faciente, ex hostium ipsorum tantae tamque praematurae uirtutis admiratione, defixorum manibus tela irrita ceciderunt? Quam saepe cominus ab eis petitus, ita mirabiliter seruatus est, ut Deus ipse sua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac tormentis in eum nocendi adimere uideretur? At ille laudis

dis & gloriae cupidus, uitae ac sanguinis prodigus, Dei memor, immemor sui, in victoria salutem in virtute victoriam, in uita ob talem causam in omne discrimen exponenda virtutem positam indicabat. Itaque cum generosissimi adolescentis non iam proelia, sed victoriae ac triumpho numerarentur, iamq; totum terrarum orbem tā inusitatae, tamq; inauditae virtutis firma peragrasset: fortissima ac bellicosissima Polonorum gens eum sibi Regem concordibus suffragijs adoptauit. Quo ille nuntio abstractus ab ingentibus, ac penē ad exitum perductis, liberandae ac purgandae Galliae coeptis in Regnum virtuti suae ultro delatum proficiscens, quacūq; iter fecit, omnes & Principes & populos sui amore & admiratione compleuit. Vix dum noui & a se expetiti Regis suauitatem Polonia gustauerat, cum secuta Caroli IX Regis acerba & perpetuis lacrimis prosequenda mors, res in Gallia componi coeptas, maioribus denuo procellis inuoluens, totius Regni statum in ultimum discrimen adduxit. Celeriter igitur e Polonia periclitantis & Regem suum implorantis Patriae voce reuocatus, cum easdem illas dissensiones, quae Galliae Regnum prope subuerterant, non modo non sedatas, aut mitigatas, sed auctas etiam ac corroboratas offendisset: corruptos ac deprauatos ob bellorum longitudinem

gitudinē mores: multorū animos, et ex ijs qui se Catholicos esse profitebatur, studio partiu infestos: plena omnia licētia, plena rapinarū, plena scelerū, plena hostiū, et externorū et domesticorū eadem tamen qua semper fuerat animi praesentia ac magnitudine: tuo etiam, Beatissime Pater, & consilio & auxilio fretus, bellum repetijt, ac redintegrauit: diuque uiris equisque, ut dicitur, tentauit efficere, ut vi & armis perdomita contumacium & Regni perturbatorum superbia, pax & quies tandem aliquando fessas tot calamitatibus Galliae redderetur. Sed ut animaduertit, nihil ea ratione quam tamdiu tenuerant profici, ac potius et Regno et Religioni uehementer offendi, quae iam multis in Gallia locis labasceret a plerisq; et penitus exularet: interea uir ac uastari agros: oppida diripi: omnia itinera latronū ac p̄datorū cohortibus obsideri: Regni uires quotidianis caedibus ac stragibus eneruari: opes immēsis sumptibus exhauriri: innumerabile uim teterrimorum facinorum in utroque exercitu quotidie perpetrari: extremam cladem ac perniciem imminere, nisi maturae subueniretur: aliud sibi consilium necessario capiendum indicauit. Optimus ac mitis Princeps, qui sanare uellet suos, non perdere, idem fecit quod prudentes medici solent: qui cum uisionibus, sectionibus, inedia, detractione sanguinis, nō morbum sed

sed aegrotum ipsum confici ac profligari uident; ad aliam curandi rationem confugiunt: & fomentis ac remedijs mollioribus & uictu paulo copiosiore indulgentes, malunt aegrotum cum aliqua parte morbi alere, quam uirumque simul e medio tollere. Maluit igitur & ipse in tanto tamque manifesto interitus periculo, ei parti suorum quae adhuc superesset ignoscere, quam committere ut breui ne superessent quidem quibus ignosceret. Cumq; cogitaret, illum ipsum rerum omnium praepotentem Deum multa tolerare quae non probet: ipse quoque in tantis angustijs multa a quibus animo & uoluntate longissime abhorret, interea tamen sibi toleranda esse statuit, dum aliquid, melius eueniret. Certe enim, Beatissime Pater, fretus ea spe quam in Deo primum, deinde ex omnibus mortalibus in te potissimum collocauit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quae ferro nunquam confici possunt. Saepe quos seueritas frangi non potuerat, clementia inflexit. Equi aduersus fraenum contumaces, interdum fessore habenas remittente consistunt. Multi qui terrore & malo domari non possunt, indulgentia & facilitate mitescunt. Pugnabitur aduersus eos qui a nobis disident precibus assiduis & priuatum & publice ad Deum suis: Piorum & eruditum

torum concionatorum uox praecipuum instrumentum Dei ad inserendam in animis hominum fidem, quae in plerisque Galliae partibus armis oppressa conticuerat, libere iam toto regno audietur. Licebit impia & pestifera dogmata rationibus & argumentis confutare ac redarguere: uera ac salutaria confirmare & constituere. Catholicae Religionis usus & exercitatio, quae multis ex locis indignissime sublata & expulsa erat, restituetur ac renouabitur. Dabitur a nostris opera; ut vitae ac morum suorum exemplo ad bonas partes alliciant, & ad sanitatem perducant eos, quos armorum uis magis ac magis usque adhuc efferauit. Rex ipse uia cum fratre, forti ac strenuo, ac Catholicae Religionis studiosissimo Principe, concordibus ac consociatis animis enixe omnia facient, quae ad errores ex animis suorum euellendos accommodata esse arbitrantur. CATHARINA Regum mater, summa prudentia & consilio praedita mulier, & liberorum amans ultra consuetum matribus modum cuius e sinu pax haec prodijt, cuius praecipue opera & laboribus conflata & conciliata est, omne ingenium, quo plurimum ualet, omnemque auctoritatem suam conferet ad filios in fraterna concordia perpetuo continendos, & ad populos eiusdem Religionis communionem deuinciendos. Rex quidem

dem ipse, quod maximi momenti est, non tam nomine, quam re & animo & tota viuendi ratione Christianissimus, vitam sibi potius eripi patietur, quam fidem: neque vnquam degenerabit a maiorum suorum nota testataque virtute: & quam tibi, Beatissime Pater, ac sedi Apostolicae, vere atque ex animo oboedientiam praestat, eam se constantissime praestitutum usque ad extremum spiritum pollicetur.

O R A T I O

O R A T I O
X V I I .

HABITA IN SACELLO
PONTIFICIO VI. KAL. IAN.

M D I X X X I I .

TRIBVS de causis ab Ecclesia diuinitus institutum arbitror, Beatissime Pater, usque Patres amplissimi, vt quo die cuiusque sanctorum memoria recolitur, eodem die de vita ac laudibus ipsius aliquid publice disseratur. Primum, vt eis honos debitus non pro ipsorum dignitate, sed pro virium nostrarum tenuitate tribuatur: deinde vt omnes nos ad perseguenda,

O pro

pro suo quisque modulo, eorum vestigia incite-
 mar: postremo, ut, cum eos & generis nostri
 amantissimos, & apud Deum cum quo regnant,
 gratiosissimos esse intelligamus, opem ipsorum
 ad conciliandam nobis Dei gratiam postulemus.
 Hodie igitur, cum mihi, licet immerenti, mini-
 meque ad tantum munus sustinendum idoneo,
 mandatum sit, ut in hoc maiestatis & venera-
 tionis plenissimo loco, de illius, quem Christus
 eximie praeter ceteros amavit, S. Iohannis Apo-
 stoli et Euangelistae laudibus breuiter disseram:
 tria illa, quae dixi, quantum in me erit, praesta-
 re conabor, sperans fore, ut, non propter me: neque
 enim dignus sum, qui hic audiar: Sed propter
 eum de quo dicturus sum, mea benigne ac pla-
 cide excipiat oratio. Quid igitur primum in
 hoc sanctissimo planeque diuino viro laudabimus?
 quid primū proponemus, quod imitemur? Quid
 prius, quam, quod Christo se vocanti ne tantu-
 lum, quidem reluctatus, facilem se illi statim
 ac morigerum praebuit? Nulla ille adhuc eum
 admirabilia opera edentem viderat: non regio
 cultu atque apparatu nitentem, non ingenti sa-
 tellitum turba stipatum videbat: neque tamen
 ita respondit. Quis tu es, qui tam pro imperio,
 ut te relictis omnibus sequar, iubes? Quam
 mihi spem, si id fecero, vitae melioris ac niti-
 dioris ostentas? Nihil tale. sed illo diuinæ uo-
 cis,

cis oraculo, tamquam penetrabili quodam iacu-
 lo, usque ad ipsam animae medullam transfixus
 ac transfuerberatus, desertis parentibus, abiecto
 omni instrumento artis, qua usque ad eum diem
 victitabat, nulla interposita mora, totus ad Chri-
 stum & corpore & animo transit. Nimirum
 ut exsiccata materia ignem facile comprehen-
 dit: sic animus ille ab omni improba cupiditate
 purus ac siccus ad coniectam unicam ignis diui-
 ni scintillam totus exarsit. Felix piscatio: Fe-
 lix iactus: felicia retia: quibus piscator ipse-
 met captus, eum vicissim a quo captus est cepit.
 At nos miseri, in medio Ecclesiae gremio nati
 atque educati, tot testimonijs, tot miraculis, tot
 sacramentis confirmati, quam saepe vocanti nos
 Christo resistimus? quam saepe pulsanti cor-
 dis nostri fores aperire nolumus? quam saepe
 nos sub alas suas congregare cupientem refugi-
 mus? Iam vero cum se ad optimum magistrum
 optimus discipulus contulisset, ita se ad illius
 voluntatem conformare, ita sermones illius audi-
 de haurire, ita ex nutu illius pendere coepit, ut
 nunquam ab eius latere discederet, nihil sibi prae-
 ter eum dulce, nihil amabile, nihil expetendum
 duceret: omnem spem, omnem suauitatem, vi-
 tam denique ipsam in eo videndo atque audiendo
 positam crederet. Itaque tanta sibi eum cari-
 tate deuinxit, ut ab eo, quem amor erga homi-
 nes

nes hominem fecerat, ipse tamen eximie ac singulariter prae ceteris omnibus sectatoribus ac discipulis amaretur. Cuius praecipui amoris causam quamuis magni ac probati scriptores ad perpetuam & animi & corporis castimoniam referunt, ego tamen, ut hoc non nego, ita non dubito, etiam alia fuisse, quae tantam illi apud Christum gratiam conciliauerint. Omni ex parte amore dignissimus fuerit oportet, quem optimus iudex amore dignissimum indicauit. Et quando in diuinis litteris ne propria quidem plerumque singulorum nomine mysterio carent: vere hic ac merito Iohannes vocatus est: quo in nomine Hebraicae linguae periti diuinae gratiae significationem inesse aiunt. Neque uero facile dixerim, utrum maius ac praestabilius sit, plus ceteris amare Christum, an plus ceteris a Christo amari: quorum illud Petro, hoc Iohanni scripturarum litterarum auctoritate tribuitur. Nouit hoc, qui nouit omnia. Nobis certum exploratumque sit, et summe amari, qui summe amet: & summe amare, qui summe ametur. Et tamen ille Coryphaeus apostolorum & a domino aliquoties acriter & seuerè abiurgatus legitur: & illum diuissima illa ac pauoris plenissima nocte ter abnegauit: hic purissimus domini amor nequam ab eo confitendo deterritus est, & eum usque ad ipsam crucem secutus esse perhibetur.

Ter

Ter & amplius beata copula, quae Deum & hominem cum homine Dei simillimo, indissolubili amoris nodo colligauit. Propter hanc igitur nullis humanis uerbis enarrabilem caritatem, testis perpetuus adhibitus est a Domino illis omnibus, operibus quibus ipse diuinitatem suam quam maxime patefacere quasique contestari uolebat. Uidit eum non modo morbos fugantem, immundos spiritus eicientem, caecos uidere, surdos audire, mutos loqui iubentem, mortuos excitantem, uentis & fluctibus imperantem: quod alij quoque uiderunt: sed cum Dominus admirabilem illam diuinitatis suae gloriam quibusdam ex apostolorum numero, mortali adhuc corpore conclusis, aliqua ex parte spectandam exhibere stantisset, eiusque rei causa in montem Thabor conscendisset: ad hoc gloriosissimum spectaculum Iohannem cum alijs duobus adsumpsit. Ea quoque nocte, qua futurum erat, ut in manus inimicorum traderetur: cum, ut qui uerus homo esset, cogitatione imminentium contumeliarum et appropinquantis saeuissimae mortis angeretur: ob idque Patrem oraturus, a multitudine secederet, eosdem sibi tres illos comites, quibuscum animi sui maerorem familiarius communicaret, abduxit. At haec, quanquam magna sunt, ei tamen cum alijs communia sunt: quae subiungam, huius propria ac peculiaris.

O 3 Quis

Cuius enim amoris videtur, quod in illa mysteriorum plenissima coena, quam Dominus cum suis, antequam morte sua mortem nostram deleteret, exegit, qui in illo sacrosancto sinu recumberet, hic potissimum electus est? Tunc videlicet, illius beatissimi pectoris pressu, in quo pater omnes scientiae ac sapientiae thesauros condiderat, in morem eius aquilae, sub cuius figura eum tanto ante Ezechiel uiderat, non usque ad tertium modo coelum, ut Paulus, sed longe supra omnes caelestes orbis euectus, & ipse caelum quodammodo effectus, ea non tantum didicit, sed vidit ac spectauit, quae cum postea exponeret, theologi nomen proprie effecit suum. Inde illa fluxerunt, quae cum immortalis uoce intonaret, cura Domino tonitruum filius uocatus esset, ostendit. Vidimus, vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre. Et rursus. Quod fuit ab initio, quod audiimus, quod uidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostrae contrectauerunt de verbo vitae, testamur & annuntiamus uobis. Neque non illud singulare quod Dominus in cruce iam pendens, id quod carissimum habebat in terris, nitidissimum illud domicilium Spiritus Sancti, illam omnis maculae expertem matrem suam Iohanni commendauit, eumque illi filium esse iussit. Beatissima uirgo, quid tibi tunc animi fuit, cum alterum tibi ena-

enatum filium audires? Certe unum pepereras, unigenam ut Dei, sic tuum. Sed ueri amoris ea vis est, ut ex pluribus unum efficiat. Ita uere dicere poteras, hoc quoque filio accepto, unicum tamen tibi filium esse. Tu uero Beatissime Apostole quantam tunc amoris praerogatiuam consecutus es? quantum tibi a Domino supra ceteros coheredes praelegatum est? Quantam consolationem sensisti acerbissimi doloris, quem ex Domini morte capiebas, cum talem thesaurum apud te ab eo deponi, cum te ipse uoce in suum locum substitui uideres? Iam minus miror, quod subiectus amoris alis ad sepulcrum ipse ea celeritate properasti, ut etiam Petro praecurreris: quod cum in vitam, superata morte redisset, stantem in littore primus agnoueris. Obuersabatur ille tibi perpetuo ante oculos: neque poterat ulla res interuenire tanta, quae memoriam ipsius ex animo tuo oblitteraret. Longus sim, si cetera singillatim persequi uelim: ut ferta illa et opima Asiae arua diuini uerbi semine obseuerit: ut mortiferum poculum innocuus obduxerit: ut in feruentis olei dolium iniectus, illaeso corpore exierit: tamquam nefas ducente flamma eos artus violare, quos nulla unquam libidinis flamma uiolasset: ut relegatus in Pathmon, diuinum illum libellum apocalypseos conscripserit, quo quae postea contigerunt, ita com-

O 4 plexus

plexus est, ut non ea euentura uidisse, sed eorum cum iam euenissent, historiam contexuisse uideatur: ut rogatu fratrum, ad retundendam Cheriathi, Ebionis, Marcionis rabiem, Euangelium, iam centum, ut S. Chrysostomus auctor est, natus annos litteris consignauerit: ut cum prae senectute, ad plura uerba non sufficeret, cygneam illam cantionem, **FILIO LI DILIGITE INTER VOS**, saepe in Ecclesia iterauerit: cum hoc praecepto omnia diceret contineri: ut denique, cum Ephesi, in summa tranquillitate usque ad centesimū & uicesimum aetatis annum aduentum Domini expectasset, ita ut Dominus fore praedixerat, excessu placidi soporis simillimo ad eum euolarit. O te sanctissimē Iohannes, supra quam a nobis aut dici aut cogitari potest, beatum: qui uirgineo nitore, apostolica dignitate, euangelistae gloria martyrii, citra uolentiam mortem, laurea, prophetico spiritu unus ex omni caelicolarum numero insignis, quae singula ceteros ornant, consecutus es uersa. Tum tu igitur Beatissime, suscipe causam nostram: pone nos apud eum in gratia, apud quem tu semper in maxima gratia fuisti: commenda nos ei, quae tibi commendata est: ut ei qui tibi illam commendauit, utriusque precibus commendemur: tu, cui uenenum nocere non potuit, effice ne cuiquam nostrum haereticorum

venena

venena noceant: tu, quem oleum fernens non laesit, impetra nobis, ne unquam prauarum cupiditatum feruore laedamur: procurato Christianis principibus illam, quam tu tantopere commendabas pacem & animorum coniunctionem: in primis autem Gregorio XIII. Clementissimo Patri ac Domino nostro obtine à Christo placidissimam & tuae simillimam senectutem: ut, cum Ecclesiae pacem fundauerit: cum oues, quae aberrarunt, in Christi ouile reduxerit: cum quod facere tam feliciter exorsus est, ut nomen IESU omnium gentium linguis celebratur, effecerit: uigil, prudens, fidelis dispensator inuentus, super omnia bona constitutatur illius, qui cum Patre & Spiritu Sancto unus Deus uinit & regnat ultra omnem aeternitatem. Amen.

ORATIO

ORATIO
XVIII.

HABITA IN SACELLO
PONTIFICIO KAL. IAN.

M D LXXIV.

QUOD felix faustumque sit
tibi Beatissime Pater, vobis
Patres Amplissimi, nobisq;
omnibus & vniuersa reip.
Christiana, exhorientis anni
primus hic nobis illuxit die-
es. Quo die optare ac precari
mutuo solebant ueteres, ut sibi annare perennare
feliciter liceret; seduloque operam dabant, ut di-
ra, & tristia, & feralia ne nominarent quidem:
sed bona tantum verba dicerent, iurgijs utique
omnibus abstinerent: laeta inter se omnia & a-
mica loquerentur. Quo nos aequius est, coniunctis
& voci-

& vocibus & animis tibi Beatissime Pater, cuius
vita tanto opere bonis omnibus optabilis est,
cuius salute, magna ex parte, tranquillitas or-
bis terrarum continetur, cuius ex hilaritate, pu-
blica hilaritas pendet, non hunc modo, sed secutu-
ros etiam annos faustos ac felices precari, & o-
mni ope conari, ut ea tantum loquamur, quibus
Christianas mentes hilarari par est: dira autem
& tristia, id est, ea quae Deo displicere noui-
mus, neque loquamur, neq; cogitemus. Ac mihi
quidem huius anni principio, plura etiam solito
concurrere videntur, propter quae nobis hic die-
es augustior & religionis ac Sanctimoniae ple-
nior esse debeat. Idem primus anni dies est,
& dies Dominicus, id est, primus omnium
dierum: natalis caeli, terrae, angelorum: na-
talis ipsius temporis: quo die populus Israeliti-
cus maris rubri transitu a Pharaonis serui-
tute liberatus, nostrae a seruitute peccati per
baptismum liberationis typus fuit: quo die
primum mannae caelo defluxit: quo die verum
manna natus est Christus: quo die in vitam
effractis mortis repagulis redijt: quos spiritus
Sanctus caelo demissus beatissimum illum coe-
tum diuina luce collustrauit, inflammavit, cor-
roborauit. Agedum igitur peccati prius eum-
dem illum Spiritum, ut & mihi dicenti, & vo-
bis audientibus adesse dignetur de misterio cir-
cunci-

circumcisionis dominicae, quae nobis ex euangelio paulo ante recitata est, pauca quidem, sed Deo dante animis profutura meditemur. Tribus autem capitibus mea concludetur oratio. Primum enim dicam de institutione circumcisionis. Secundo cur Christus voluerit circumcidi. Postremo quid nobis attulerit circumcisio Christi: et quem ex ea fructum capere debeamus. Omnes ritus externi, quos populo Hebraeo, quae prae ceteris diligebat, obseruandos Deus ipse praescripserat, eorum quae adueniente Christo expleta sunt, figuram quandam ac praesignificationem continebant. Quoniam enim populus ille durae ac rigidae cervicis erat: neque facile capiebat nisi ea quae corporeis oculis videret, quaeque contrectaret: idcirco ei Deus proponebat crassa quaedam & corporalia, ut eum facilius ad spiritualia intelligenda quasi manu duceret. Huius generis fuit & circumcisio: quam Abrahamo, foedus cum ea statuens & in ipsius semine omnes gentes benedictum iri pollicitus, in carne fieri imperauit Deus, ut illi iam tunc eminens ostenderet futuram, cum ille desideratus gentibus aduenisset, perfectam animorum ac mentium circumcissionem. Cuius perfectionem ut symbolice exprimeret, octauum illi diem praescripsit: quo numero in scripturis diuinis absolutio ac perfectio significari solet. Lapideum etiam cultrum ad eam adhiberi

beri voluit: ut ostenderet, perfectam circumcissionem fore in lapide, in illo inquam, lapide angulari, qui summis ima connectit, qui facit utraq; unum: in illa petra ad quam, beati sunt qui allidunt paruulos suos: ex qua fluit mel, quo saturatur populus Dei: ex qua perpetuo erumpunt aquae salientes in uitam aeternam. Carnis igitur circumcisio, ut praecclare scribit Ambrosius, mysticum quoddam praecceptum fuit castitiae & coercendarum ac refranandarum cupiditatum. Ideoque in ea corporis parte iussa est fieri, in qua praecipue libidinis impuritas effusere uidetur. Sed non est inusitatum, ex parte totum intelligi: ut cum caput pro homine dicimus, ut cum ex oculorum aut genarum pulchritudine totius corporis pulchritudinem intelligi nolumus. Sic igitur & Deus unam modo corporis partem circumcidi iussit: cum tamen uellet, inania omnia & superuacanea & immoderata refecari. Et hoc est, quod Abrahamo imperauit, ut circumcideret non se modo & filium, sed & uernas, & eos quos pretio comparasset. Vernae sunt sensus nostri: uernae sunt facultates animi: uernae sunt affectiones quaedam omnibus nobis ingentae. domi enim nasci uidentur. Haec igitur omnia circumcidenda sunt. Circumcidit oculos suos, qui auertit eos, ne uideant uanitatem. Circumcidit os suum, qui diligenter cauet ne in eo inue-

inueniatur dolus. Circumcidit aures suas, qui
saepit eas spinis, ne voces improborum audiat.
Circumcidit ingenium suum qui sapit ad sobrie-
tatem refugitque ita scrutari maiestatem, ut op-
primatur a gloria. Circumcidit memoriam
suam, qui bona fide obliuiscitur iniuriarum.
Circumciderat pater Abraham naturalem erga
liberos caritatem, cum filium sibi carissimum im-
molare mandante Deo, parabat. Circumcidit
amorem vitae, qui odit animam suam in hoc
mundo, ut eam in futuro lucretur. Sed & pre-
tio empta, id est, labore & studio parta, opes,
honores, potentiam, eruditionis ac doctrinae co-
piam, talia omnia, qui non circumciderit, eius ani-
ma morietur. Dixi breuiter de institutione cir-
cuncisionis. Sequitur, ut dicam, cur Christus
circumcidi voluerit: quem constat & supra le-
gem fuisse, & circumcissione nihil eguisse.
Aperi nobis Christe causas eorum quae causa
nostra pertulisti. Venerat Christus non ut euer-
teret legem, sed ut impleret, factus erat sub le-
ge, ut eos qui sub lege erant liberaret. Sua igitur
voluntate subditus legi, ea quae legis erant
implere omnia voluit. Voluit etiam, ut qui om-
nia prouideret ac prospiceret, iam tunc confuta-
re errorem illorum, qui negaturi erant, corpus ip-
sius vere corpus fuisse. Certe enim circumci-
di & sanguinem fundere, nisi verum corpus non
pote-

poterat. Cupidus igitur salutis nostrae, purissi-
mi illius sanguinis, quem pro nobis in cruce fu-
surus venerat, iam tunc tener puerulus guttas
aliquot sparsit. Sic cum e mortuis surrexisset,
palpandum se ac contrectandum Thomae dedit:
ne cui unquam locum ullum relinqueret de cor-
poris sui veritate dubitandi. Sed & nos exem-
plo suo oboedientiam & submissionem animi
docere voluit: ut cum eum, qui legibus omnibus
superior erat, legi tamen paruisset uideremus: ta-
nto promptius ac libentius colla suauissimo ipsius
iugo submitteremus. Sic ab Iohanne citra ullam
necessitatem in aqua baptizari voluit, ut nos in
aqua & Spiritu Sancto baptizaremur. Sic bea-
tissimam Virginem matrem suam, purificari,
qua tamen nihil unquam purius fuit. Sic agno-
pascuali & azymis cum apostolis uesci, ut nos ip-
so, qui uerus agnus, uerus panis azymus est,
uesceremur. Expleuit denique legitima omnia,
ut nos esplendorum illorum necessitate soluti ac
liberati, quae uetustus patribus in figura obtige-
rant, eorum ueritate fruermur. Quamuis igitur
Petrus, quo facilius Iudaeos ad Christi fidem al-
liceret circumcissionem tolerauit ad tempus: quam-
uis Paulus, qui omnia factus est omnibus, ut om-
nes Christo lucrifaceret, eadem de causa Timo-
theum circumcidisse legitur: quod lacte ali oportebat
eos, qui solidi cibi nondum capaces erant: nos
tamen

tamen hodie ueritate patefacta ac definita, carnis quidem circuncisionem non tantum ut mortuam omittamus, sed ut mortiferam refugiamus: ne impletam a Christo legem negare, & alibi quam in ipso spem salutis collocare uideamur: sed pro illa uetere figura ueram mentium & animorum circuncisionem amplectamur: omnem inanitatem, omnem fastum, omnem libidinem, omnia denique uitia a nobis circuncidamus, resecemus, amputemus. Vere de carnis circuncisione ab Apostolo dictum est: si circuncidamini, Christus uobis non prodest quidquam. Vere hoc quoque de circuncisione cordis dici potest: nisi circuncidamur, Christum nobis nihil profuturum. Christe Iesu, qui hodierno die causa nostra circuncisus es, fac ut nos quoque tua causa circuncidamur: euelle ex cordibus nostris omnes radices uitiorum: elide fibras omnes cupiditatum: extingue omnia nequitiae semina: perfecta gladio uerbi tui quicquid in nobis redundat: ure igne Spiritus Sancti spinas illas, quae in nobis perpetuo succrescentes tui seminis profectum impediunt: ut expediti pondere inutilium sarcinarum, tua uestigia facilius & alacrius persequamur. Tu uero Beatissime Pater, quem merito alterum Abraham uocare possumus, pater multarum gentium, pater Neophytorum, quos tam multos te Pontifice Christo renascētes uide-

videmus, pater Graecorum, qui reiectis erroribus gentis suae in spem reliquorum conuertendorum tua liberalitate educantur, pater Germanorum, pater Britannorum, quibus miseris, pro fide Christi uexatis, patria pro carcere ac carnificina, Roma pro patria ac domicilio est, pater pupillorum, pater uiduarum, pater omnium Christo haerere cupientium, qui nuper in ista uiridi ac uegeta senectutate, tot repente fuis purpureis floribus, uer media hyeme renouasti, & ad coronam qua sacrosanctum caput tuum cingitur, tot longe lateque lucentes gemmas addidisti: ingredi ut facis bonae spei plenus feliciter in hunc annum: multiplicentur uies tui: reflorescat caro tua: renouetur, ut aquilae iuuentus tua: ut cum una nobiscum tu nouus Abraham, tot annos, quot uetus ille uixit, exegeris, ab illo qui hodie circuncisus est Abrahami secundum carnem filio in regnum promissionis filijs ab aeterno praeparatum euebaris. Amen, Amen domine Iesu, qui cum patre & Spiritu Sancto unus Deus uiuis & regnas per innumerabiles myriadas saeculorum.

ORATIO
XIX.

HABITA ROMAE IN AEDE
S. LVDOVICI IV. KAL. IVN.
M D LXX XIV.

In funere Pauli Foxij Archiepiscopi Tolosani.

S ut opum ac potentiae, sic
eruditionis ac sapientiae he-
redes a magnis ac praeclaris
uiris institui possent, is de-
mum Paulo Foxio idoneus
laudator reperiretur, quem-
cunque ipse sibi earum uirtu-
tum successorem esse uoluisset. Nam nec in quo
amplior & uberior omnium laudandarum artium
seges effloruerit, nec in quo uis & copia dicendi
maior, quam in eo extiterit, ex omni memoria
nostra

nostra deligi quisquam potest. Quo mihi ma-
ius ac difficilius onus impositum esse video, in hac
ornatissimo confesso de laudibus ipsius uerba fa-
ciendi: quod neque unquam subire ausus essem,
nisi & mea me multis ab hinc annis suscepta
aduersus eum obseruantia, ut id facerem, addu-
xisset, & eorum, quorum imperium detrectare
non poteram, auctoritas coegisset: neque nunc ei
me ferendo parem fore considerem, nisi mihi, quod
vix dictu credibile est, ipsa leuamento ac solatio
esset difficultas. Nam si quemquam alium de
Paulo Foxio pro ipsius dignitate dicere posse exi-
stimassem, valde me pueret in eum locum con-
scendisse, unde nihil aliud uiderer praestitisse,
quam ut summi uiri laudes inopia dicendi dete-
rerem. nunc cum satis intelligam, quod mihi euen-
turum est, ut oratio mea longe multumque in-
fra ipsius dignitatem iaceat, idem cuilibet qui im-
libet copioso & exercitato homini euenturum
fuisse, facile patior delectum potissimum esse, ne-
cuius praedicatione quasiq; praecoito, admi-
rabiliu ipsius in omni genere uirtutum, ad eas,
quibus illae forte minus notae fuissent, qualiscu-
que cognitio perueniret: Sed quoniam & mul-
ta mihi ac praeclara dicenda, & in unius semib-
rae curriculum omnia concludenda sunt, ad res
ipsas ueniam, neque committam, ut ex tam bre-
ui tempore pars a me ulla in rebus non necessa-

rijs consumpta uideatur. Primum igitur si generis nobilitas quidquam ad commendationem pertinet, uere hoc affirmare possumus, non multas gentes in uniuerso terrarum orbe reperiri, quae cum gente Foxia uel antiquitate uel rerum gestarum gloria comparari queant. Quae cum ipsa per se nobilissima est, tum hoc nobilior, quod cum potentissimis regibus & imperatoribus multiplici se iam pridem affinitate deuinxit. Nam ut uetustiora taceam, neque illa repetam, quae quingentos fere ab hinc annos a comitibus Foxijs gesta, & nobilium scriptorum consignata monumentis, nulla unquam oblitterabit aetas, his certe centum proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes reginae extiterunt. Earum prima est Anna, Iohannis Foxij Candalae comitis filia, quae Ladislao Bohemiae & Ungariae regi in matrimonium collocata, filiam ex eo sibi cognominem sustulit, uxorem postea Imperatoris Ferdinandi, matrem Imperatoris Maximiliani, auiam eius qui nunc feliciter imperat Rodolphi Secundo loco nominabo Catharinam, Gastonis quinti filiam, Reginam Nauarrae, quae ad regnum, in quod Francisco Phoebro fratri suo successerat, dotale ad Iohannem Albretium detulit: quo ex matrimonio natus est Henricus Rex, auus Henrici, a quo hodieq; idem regnum hereditario iure obtinetur. Sed & illius inuicti

inuicti Gastonis, Duci Nemorensis, qui dum uixit, terror hostium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hostiles turmas disicere, qui quacunque incedebat, uictoriam in manibus gestare uidebatur, qui semper vincere assuetus, postremo ad Rauennam, dum pro Ludouico XII. auunculo suo fortissime dimicat, etiam moriens uicit, eius igitur Gastonis sororem, Germanam nomine, Ferdinandi Castellae regis matrimonium tenuisse, notissimum est. Neque hoc loco reticenda est Margarita Foxia Gastonis quarti filia, quae Francisco Duci Britanniae nupta, Annam ex eo suscepit, Caroli octaui primum deinde etiam Ludouici duodecimi uxorem, ex qua nata est Claudia uxor Francisci primi, mater Henrici secundi, auia eius, qui hodie regnat, & ut speramus ac cupimus, diutissime ac felicissime regnabit, Henrici. Sed aut haec satis sunt ad ostendendam summam nobilitatem gentis Foxiae, aut non video, quid satis esse possit. Ex hac tam illustri gente natus est Paulus Foxius anno Christi 1528. patre Iohanne Carmanij comite, matre Magdalena Caupenia, nobilissimus quidem utraque stirpe, sed ingentem uirtute sua cumulum ad ueterem suorum gloriae additurus. Natus autem est ea non oris modo ac uultus, sed totius corporis pulchritudine, ut ex ipso aspectu imago quaedam ingenitae uirtutis atque honestatis

ne statis emicaret. Vidi equidem illum & adole-
 scens adolescentulum, & vir uirum, & senex
 senem: mea enim, quam illius, biennio fere gran-
 dior erat aetas: neque quenquam unquam vide-
 re memini, in quem verius conueniret id quod
 Graeci de Alcibiade praedicant, in omnibus aeta-
 tis partibus aeq; gratam ac iucundam ipsius for-
 ma fuisse. Ingenium ad omnes honestas discipli-
 nas docile, & ad eas percipiendas ita factum,
 ut quae discobat, non tam accipere a magistris,
 quam ipse ex se parere, & eorum reminisci quo-
 dammodo ac recordari, ex illa uetere Platonis
 sententia, videretur. Mores & iam tum in il-
 la aetatis teneritate graues, seueri, compositi,
 & humanitatis tamen ac facilitatis condimento
 temperati: ut eos quibuscum una erat, &
 & incredibili quadam incunctitate conciliaret
 sibi, & exemplo suo, ab omni improbitate re-
 uocaret. Denique ut in herbescenti segetum ui-
 riditate certa prope spes futurae messis apparet,
 sic nemo tunc erat, qui non eum a puero, qua-
 lis postea fuit, talem facile auguraretur fore: ut-
 stum, integrum, continentem, abstinentem,
 amantem pacis ac concordiae, ueracem, apertum,
 simplicem, ad omnium potius peccata, quam ad
 sua, coniuentem. Litterarum studia ita pue-
 rulus adamauit, itaque in eo postea constanter
 perstitit, ut id unum a publicis negotijs diuertit-
 culum

culum perpetuo habuerit, ut quicquid ab eis da-
 batur otij, semper in litteris omne consumpsit.
 Graecis igitur & Latinis litteris Lutetiae dili-
 genter excultus, ibidemque in philosophiae stu-
 dio magna cum cura exercitatus, Tolosam se ad
 percipiendam iuris prudentiam contulit, quo in
 studio tantos breui tempore progressus fecit, ut
 adhuc adolescens publice de utroq; iure magna cum
 omnium admiratione responderit, eosque hono-
 res consecutus, qui amplissimi confecto studio-
 rum curriculo decerni solent, incredibili hominum
 concursu ius civile docuerit: cum ad eum inusi-
 tata quadam dicendi facultate, de obscuris di-
 lucide, de confusis ac perturbatis ordinatim ac
 disposite, de dubijs enucleate differentem, etiam
 ij qui diu magna cum laude docuerant, discendi
 causa quotidie conuenirent. Inde cum in aulam
 Regiam uenisset, ita statim Henrico Secundo Re-
 gi, acri ac perspicaci ingeniorum existimatori,
 ita ceteris principibus uiris carus atq; acceptus
 fuit, uix ut quisquam unus uni carior foret,
 quam unus hic uniuersis. Ipse uero & of-
 ficia obibat diligentissime, neque ullum diem
 abire patiebatur, quo non & regem & ce-
 teros principes salutaret, & cum eis sermo-
 nem consereret, & eos quo opus erat deduceret
 ac reduceret; neque tamen, quod plerique omnes
 aulici faciunt, reliquum tempus otiose & inuti-
 liter

liter absumebat: sed repetitis de integro studijs, Platonis praecipue & Aristotelis & Xenophon tis ac Plutarchi & ceterorum eiusdem notae li- bros ad formandam vitam & ad rationem gu- bernandae Reip. pertinentes ita studiose peruo- lutabat, ut eos in succum ac sanguinem suū con- uerteret, omniaque eorum praecepta in numerato haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, sed ad danda capiendaque de rebus maximis cōsilia tempestiue uteretur. Historiae quoque mul- tum operae ac studij dedit, gnarus illustria prae- cepta nulla re magis, quam exemplis illustribus confirmari. Itaque tum sacram tum profanam, tum veterem tum nouam, tum domesticam tum externam ita pertractauerat, ut, quacumque de re dicere ingressus esset, optimis & accommo- datissimis exemplis ad confirmandum id quod uolebat, nunquam non abundaret. Quid de tem- porum ratione, quid de terrarum situ, quid de populorum institutis, ingenijs, moribus, foederibus, quid de quarundam gentium inter se aut naturali consensione, aut odio uetere & ingenito loquar? quarum ille omnium rerum tantam noti- tiam habuit, ut id unum tota uita egisse uideretur. His omnibus artibus instructus, cum iam ad obeundas legationes esset aptissimus, antequā tamen ullam earum susciperet, ex usu suo fore raturus est, si in amplissimo Senatu Parisiensi per-

tem-

tempus aliquod uersaretur, ibique disceptandis, quotidie maximi momenti negotijs, firmitiora & solidiora sapientiae fundamenta iaceret, seque il- li praestantium uirorum coetui quasi recoquen- dum & expoliendum daret. Qua ipsius uolun- tate cognita, confestim Rex Henricus eum in consiliariorum numerum adlegit: in quo hic etiam praecipuus honos habitus est, quod cum in eo Senatu plura sint inter se distincta audito- ria, quorum ad supremum non nisi gradatim peruenitur. Paulo Foxio ius inter primos assi- dendi, dicendaeque sententiae statim a principio tributum est. Ibi uero partam sibi antea iuris intelligētiam assiduo tractandorum negotiorum usu ita perfecit, ac perpollit, ut breui tempore principem inter Iuriconsultos locum obtinuerit cum eos quidem qui in libris consenuerant, seq; uni cognitioni dediderant, usu & exercitatione rerum forensium: eos autem qui se magis ad usum forenses applicuerant, eruditionis copia & magnitudine: aut potius, si aperte id quod res est, extincta iam inuidia, profiteri uolumus, utrosque utraque laude superaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit, sub id tempus, quo Ma- ria Regina Scotiae, mortuo Francisco II. uiro suo in regnum suum reuerterat. Ubi Foxius ea fundamenta iecit & tuendi regni & conser- uandae religionis, in quibus si postea pari fide

ac

ac consilio aedificatum esset: fortassis hodie neque regina miserabiliter captiua teneretur, neque status religionis laboraret. Illinc cum redisset, anno 1561. legatus in Angliam missus est, ubi quadriennium integrum, tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perspicacitate ac sollertia in munere suo versatus est, ut magnis interea in Gallia motibus excitatis, nihil Angliae Regina struere, nihil moliri, nihil machinari potuerit ad conatus eorum qui a Deo & a Rege rebellauerant adiuanandos, quod non ipse detexerit, ac patefecerit, regique indicauerit, eique uiam ac rationem ostenderit, qua pernicio-sa Iezabelae consilia mature praeueniret & occuparet. Foxij praecipue consilio, occultisque monitis, inita est a rege ratio extorquendi ex Anglorum manibus celeberrimi ac munitissimi portus Gratiarum, quo illi sibi haereticorum opera tradito Galliam ab ea parte obsessam tenebat: Foxij consilio repertum est, quomodo Rex ea pactione quam Henricus Secundus fecerat de restituendo Anglis intra certum tempus Calitio solueretur: utque obsides eo nomine dati, dimidio eius pecuniae qua Rex depeciscendi facultatem dederat, redimerentur. Illud vero commemoratione dignissimum, quod, quandiu in Anglia fuit, nullum unquam diem intermisit, quin, quamlibet fremente Regina: sacrosanctum Mis-sae sa-

saе sacrificium domi suae celebrari iusserit: ad quod clam auide conueniebat ac concurrebat, magna & Anglorum & exterorum catholicorum multitudo, quos ille fouebat, consolabatur, protegebat, quorum omnium arx, portus, praesidium, perfugium erat: a quibus non tantum mala multa imminetia depulit, sed effecit etiam, ut multa damna, quae eis data erant, restituerentur. Ob quae merita, ubi primum ex Anglia reuertit, in sanctius atque interius Regis consilium allectus est. Secuta legatio Veneta: in qua non tantum regi cumulatisime satis fecit, sed etiam illis sapientissimis patribus, uniuersaeque Venetae ciuitati iucundissimam virtutum suarum memoriam reliquit. Cuius legationis expleto tempore, cum in aulam redisset, inter togatos regis consiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, unus semper e principibus fuit: cum & doctrina, & usu rerum, & prudentia excelleret: neque sibi quidquam, praeter sincerum Dei cultum, dignitatem & utilitatem regiam, alienationem vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda sententia propositum haberet. Inde sub finem anni 1573. legatus de rebus grauissimis & ad Summum Pontificem, & ad plerosque Italiae principes quae sibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate transiit. Interea, cum Gallici tumultus utcumque compositi videren-

tur, missus est a Rege ad Henricum Regem Narrae, qui tunc in Aquitania erat, ut eum auctoritate ac praesentia sua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno post nouae turbae concitarentur, tantum tamen Pauli Foxij virtute perfectum est, ut, cum, quibuscunque alijs in locis haereticorum factio potentior erat, diuini cultus ne vestigia quidem relinquerentur, euerterentur templa sacerdotes crudelissime contrucidarentur: Aginini, quae vrbs, secundum Burdigalam, Aquitaniae principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus diuinis libere opera daretur. staret sarta et teta tepla, sacerdotes ab omni contumelia & iniuria tuti forent: sacrae ac catholicae conciones nunquam intermitterentur: cum & publice & priuatim Foxius catholicis animos faceret eosque ad bene sperandum excitaretur: ita ut eorum protector, conseruator, parens vno omnium consensu haberetur. Scripsit ea de re clerus Aginensis ad virum summa dignitate praeditum Carolum Rambolietum Cardinalem, petens ab eo, ut haec omnia summo Pontifici diligenter exponeret, ei que omni adseueratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid sacerdotum ceterorumque diuino cultui mancipatorum hominum in ea prouincia maneret, id omne secundum Deum, vnius Pauli Foxij virtuti auctoritati que deberi. Saepe

Saepe igitur in magnum uitae discrimen adductus est, cum iniquo animo ferrent milites a templis depraedandis cupiditatem, a sacerdotibus maclandis crudelitatem suam vnius hominis auctoritate prohiberi. Multa praeterea memoratu dignissima: sed mihi non tam orationis conquirenda copia est, quam uestra satietas refugienda. Decernitur ei a Rege legatio ad summum Pontificem: ita tamen, ut, priusquam in eam proficisceretur, vna cum Catharina Regis matris Aquitaniam, Galliam Narbonensem, Prouinciam, Allobroges obire, in singulis oppidis consistere, ac conuentus agere, resque perturbatas, quantum temporum ratio ferret, optime ac commodissime componere iuberetur. Quid ego nunc dicam, quam salutare iter illud fuerit, aut quantum afflictis rebus leuationem attulerit? Catholica religio multis in locis, a quibus exulabat, restituta: Bona sua, & exercendorum munerum suorum facultas ecclesiae ministris reddita. multorum animi, qui nutabant, confirmati. multa munita loca in Regis potestatem redacta. auditae populi querimoniae, adhibita remedia multis malis quae superiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum Laus Deo primum, deinde Pauli Foxij prudentiae magna ex parte tribuenda est. Regina Regis matre Lugdunum vsque deducta, Romam iter cepit:

cepit: ubi ita se moresq; suos, totaq; antea vitam Pontifici probavit, ut ab eo decoratus sit Archiepiscopatu Tolosano, ad quem ipse multis ante annis miro bonorum studio efflagitabatur. Neq; dici potest in obeundo legati munere quantopere & Pontifici, & Regi, & omnibus summis pariter ac infimis gratus acceptusque fuerit, integritate vitae, summa vultus ac sermonis comitate, promptissimo ad opem ferendam animo, siue quis auxilio, siue consilio indigeret, Quamquam autem nulla ei pars aetatis a magnis memorabilibusque rebus vacauerat, exigua tamen omnia videri poterant, praeut ea erant, quae agitabat animo, si quando in Galliam redire, & ecclesiam sibi creditam praesens gubernare potuisset. Imbiberat enim penitus in mandata sibi provincia ad Tridentini consilij praescriptum omnia reuocare & exigere, omnem munerum ecclesiasticorum nundinationem, faedaq; illas sed nimis vsitatae eorum fiduciarias mancipationes funditus tollere, dissolutos ac diffuentes ecclesiasticorum mores srueris legibus coercere ac constringere, clericorum seminaria instituire, templa euersa erigere, ruinosam fulcire, redditus ecclesiasticos iniustis possessoribus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum praecipuam curam suscipere, & perficere ut eorum qui illa fundassent, atque instituissent, mens ac voluntas diligentet

ac religiose obseruaretur, omnia denique summo studio facere quae ad boni & inculpati praesulis officium pertinerent. Sed o spes hominum fragiles, o fallacia consilia. Haec eum cum maxime meditantem, et ea una in cogitatione noctes diesque defixum, morbus grauis & mortifer occupauit. Cuius primam impressionem expertus est adstans, ad aram, cum solemnibus diebus, quamquam principium quoddam leuiter commotae valetudinis sentiens, abstinere tamen a re diuina facienda noluisse. quem cum & medicorum cura, & singulari uictus temperantia depulisse iam uideretur, haud ita multo post, cum ad hominis Galli de magna re sua periclitantis causam adiuuandam, ut erat in omnes officiosissimus, iniquo & alieno tempore accurrisset, domum ut redijt lassus, denuo decubuit: nec alius ei postea morbi quam uitae finis fuit. Quo autem ille animo morbum facientem, quo mortem certam iam & imminentem tulit? quot quantasque moribundus animi uere Christiani significationes dedit? Qua summisione animi peccata sua confessus, eorum sibi veniam a Deo & a Pontifice dari petijt? Qua ueneratione sacrosanctum Christi corpus excepit? Quam placide ac patienter sacro oleo perunctus ac delibutus est? Quibus omnibus sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantum quamdiu sui compos erat, sed etiam

etiam cum propter vim morbi in capite grassantem aliquo mentis errore afficeretur, sic quoque tamen nihil aliud quam Christum, Christum Deum suum, in ore perpetuo habuisset, ad eum quem spirabat unum, quo fidebat uno, ut quidem speramus ac cupimus, euolauit. Hem Paule Foxi, quantam quamque iustam multis macerandi occasionem morte tua obtulisti, Etsi tua quidem causa, nihil est quod lugeamus. Tu praeclarae ac laudabiliter vitae cursum cōfecisti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es, ut te semper homines maioribus dignum iudicarent. Tu ausam laceffere te inuidiam virtute constantiaque superasti. Tu quod ij, qui olim habiti sunt sapientissimi, in aliqua felicitatis parte posuerūt, in ipso senectutis limine ereptus, impendentia deterioris aetatis incommoda morte vitasti. Is cuius tu iudicium maximi faciebas Gregorius Pont. Max. & vitam tuam summe probauit, & mortem non modo honorificentissimis verbis, sed etiam lacrimis prosecutus est. Omnium erga te ordinum caritatem satis haec ipsa principum virorum, quae ad cohonestandum funus tuum conuenit, multitudo declarat. At Tolosae dolendum, quae similem tui pastorem nunquam fortassis habitura; prius te spoliata est, quam vigilantiae tuae fructum vllum percipere posset. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus,

ribus, tanta fide, tanta prudentia praeditum consiliarium amiserit. Dolendum ecclesiae, quae labantibus in Gallia rebus suis magnam auxilij spem in auctoritate tua collocarat. Sed omnibus in rebus diuinae voluntati acquiescendum est. Nos, quod unum tibi praestare possumus, & colemus memoriam tui, & te fusis ex animo precibus adiuuare conabimur, sperantes fore, ut ipsi vicissim tuis precibus adiuuemur.

ORA

ORATIO
XX.

HABITA ROMÆ IN FVNERE

Iohannis Episcopij magni magistri

Militiae Melitenfis.

RAECLARE à vobis
& ex dignitate nestri ordi-
nis factum est, nobilissimi
& fortissimi milites, quod
optimo principi Iohāni Epi-
scopio Magno sodalitatfs ve-
strae Magistro, funus qui-
buscunque potuistis rebus ornatissimum, am-
plissimumque duxistis. quodque & pietatis in-
eum vestrae, & doloris quem vobis mors ipstus
obiecit plurimas maximeque luculentas signifi-
cationes

cationes dedistis. Quamquam enim ille, & ea-
tum manu tum consilio gesserat, & ad eos ho-
nores virtute peruenerat, & abunde ad glariam
vixisse videretur: & eo progressus erat aetatis
vt a vita tamquam ex arbore, non per vim euul-
sus, sed suo tempore ipsa maturitate collapsas
esse videatur, quorum tamen vita, quo diutur-
nior & publice vtilior visa est, eorum mors nun-
quam non acerba & immatura videri potest.
sed quando parens ac procreator rerum omnium
Deus, vniuersum hominum genus eadem mor-
talitatis lege deuinxit; ostensaque si per ipsius
praecepta gradiamur, certa spe melioris vitae,
commorandi nobis hic, dinerforium non habitan-
di dedit: grates ei potius agere debetis, quod tā-
lem vobis ducem ac rectorem dederit, quodque
vos illius virtute, ac bonitate tam diu frui vo-
luerit, quam iniquiore animo ferre, quod eum
quamquam viridi & cruda senectute, consump-
tis tamen corporis viribus, tot laboribus, pe-
riculisque iactatum, ex hoc inquieto ac turbu-
lento salo, in illum, vt quidem spes est, placi-
dissimum portum perpetuae quietis ac tranquil-
latis eduxerit. Nemo eo animo nauigat, ut sem-
per nauiget. nemo militare discit, ut nunquam
militare desinat; nemo ea mente laborem susci-
pit, vt alios ex alijs labores perpetuo excipiat,
sed & qui nauigat portum, & qui militat victo-
riam,

riam; & qui laborat quietem, atque otium spectat, quo qui pervenere; gratulari eis amici, non dolere illorum vicem solent. Vita haec iactationis ac periculi plena navigatio est; militia omni aerumnarum ac laborum genere exercita in exhausta molestiarum undique succrescentium seges; quam ut quisque optime novit, ita minimi facit, quam is demum tutissime possidet, qui de ea cum Deus voluerit ponenda saepissime cogitat. quae neque stultis unquam longa est, neque sapientibus brevis. Non ut in ea diu maneamus, sed, ut ex ea feliciter exeamus optandum est. Nunquam uiueremus, si hic perpetuo uiueremus; & tamen non tantum uenia tribuenda est illis lacrimis, quas obitus maiorum uirtute praestantium, ex illorum, qui cum eis coniuncte, amanterque uixerunt oculis elicit, sed etiam laudanda ac depraedicanda eorum pietas, quam quacumque ratione possunt, funera ipsorum ornare & cohonestare conantur. Nam & se quibus artibus illi floruerunt, earundem studio flagrare declarant, & ceterorum animos ad cupiditatem eiusdem gloriae inflammant; quae cum a uobis abunde & cumulate Iohanni Episcopo praestita sint, nondum tamen uestrae in eum pietati satisfactum esse duxistis, nisi existeret aliquis, qui hodierno die publice uerborum aliquid faceret; ne quid omnino, quod ad exornan-

dama

dam ac celebrandam ipsius memoriam a uobis praetermissum diceretur; id munus quoniam a me potissimum obiri uolueritis, parebo uoluntati uestrae, & summa tantum capita stricte ac modice attingam, laudes ipsius breui ac perspicua oratione complectar. Primum igitur ex sodalitatibus uestrae legibus, atque institutis, certissimum ac firmissimum argumentum capere posse uideor, quo eum, et antiquo ac nobili ortum genere, & eximia quadam, minimeque uulgari uirtute praeditum fuisse confirmemus. Nam cum legibus uestris cautum sit, ne quis in ordinem uestrum admittatur, quin prius eum et eque ab atanis & paterna & materna stirpe nobilem esse liquido constiterit; quis est, qui cuius in pectore aut in humero caedidam illam crucem, uelamentum atque insigne ordinis Hierosolymitani uideat, quemque suffragij ius habere in comitijs uestris sciat, de illius nobilitate dubitare amplius possit? eodemque modo de uirtute argumentari licet. Nam cum in mandandis honoribus in eoque praesertim deligendo qui uobis summo cum imperio praesit, nullius rei praeter quam cognitae spectataeque uirtutis rationem habere soleatis; dubitari de Magni Magistri uirtute non potest; quin eadem opera de uestra in ferendis suffragijs: si de ac religione dubitetur, sed haec quidem, quamquam magna sunt, huic

L 3 tamen

tamen multis alijs communia sunt. Illa propria, quod septemdecim annos natus, quae ipsa aetas Romanis olim moribus ad auspicandam militiam constituta erat, cum immanissimus hostis Rhodum ita obsessam teneret, vix ut illius seruandae spes iam amplius ulla superesset, generosus adolescens, cui virtus et pietas tenerum pectus acerbis stimulis perpetuo foderent; relicta patriâ relicta suis, iter ingressus est, eo animo, ut cum Rhodum uenisset, aut opis aliquid pro uirili parte afferret obsessis, aut cum eis aduersus barbaros dimicans, iuuenili sanguine Christo humanae salutis auctori litaret. Quo in itinere Messanam aduectus, cum conscensa triremi aduersis usus tempestatibus, cursum tenere nequisset, uenit interea in Siciliam, amissa Rhodo, uir aeterna memoria dignissimus Liladanius uestrae socialitatis illo tempore magister, qui adolescentuli uirtutem efferentem se, et foras emicantem admiratus; adactum sacramento et cruce candida ornatum ritu uestro inaugurauit, posteaque cum Romam, cum in Galliam, cum in Hispaniam, cum in Melitam proficisceretur nunquam a latere suo discedere passus est. Quid uirtutis, quid constantiae, quid militaris disciplinae ex assiduo ac diuturno talis uiri contubernio audissimum per se omnis honestatis iuuenem hausisse credendum est? Mortuo Liladamo alumnus il-

lius

lius disciplinae Episcopus totos sexaginta annos ita in coetu uestro uersatus est, nulla ut interea aduersus hostes Christiani nominis expeditio suscepta sit, cui ipse non interfuerit, in qua egregiam operam Reip. non nauauerit, in qua non ita se gesserit, ut semper inter paucos singularis ipsius uirtus emereret. Testatur illius uirtutem Peloponnesus; testatur Africa, quae illum altera in Methones, Conones, Naupacti altera in Tunetis et Turris Regiae expugnatione, et in illo calamitose Cirtensi praelio spargentem in hostes funera nec illorum, nec suo sanguini parcentem uiderunt. sed et postea cum in Gallia esset et Melitam obsideri audisset, tanta celeritate ut euolasse eum, non iter fecisse diceres per mediam hostium classem cum aliquot militibus quibus ipse praeerat in insulam magno cum periculo sed maiori etiam hostium admiratione penetrauit. Multa properanti praetermittenda sunt, quae uel singula nisi copia obstareret satis amplam ad dicendum materiam suppeditare possent. Dandis igitur assiduis industriae uirtutisque documentis et multis maximi momenti publicis muneribus, fortiter, prudenter, feliciter, obeundis, ita sibi conciliauit omnium animos, ut qui maximus honos suffragijs uestris deferri potest, anno post salutem hominibus restitutam 1572. pridie Kalend. Februarij sine

24 nullo

nello ambitu absens communi consensu delectus sit, qui summam potestatem in uniuersam sollicitatem obtineret. Quo ex tempore potentiorum campum exercendae uirtutis suae nactus, ita impleuit omnes boni principis numeros, ut uestram in eligendo sapientiam, ipsius in regendo sapientia comprobavit. Nam ut a cultu diuini Numinis principium ducam, quod fundamentum omnis uirtutis est, nunquam illum uolum diem obire passus est, quo non rei diuinae interesset, quo non ipse manibus suis cibum tredecim egenis hominibus porrigeret ac ministraret. Templum etiam pecunia sua amplissimum & ornatissimum extruxit, sacerdotibusque qui rem diuinam quotidie in eo templo facerent, mille ducentos aureos nummos annuos adtribuit, ibidemque in monumento pulcherrimo eorum qui ante se in eodem magistratu fuerant corpora condidit ac collocauit. Et pietas igitur ipsius, & magnificentia cum ex eis quae dixi tum e multis eiusdem generis alijs percipi potest. Quid ego nunc comitatem, affabilitatem, humanitatem praedicem, qua tanta erat, ut neminem aut aspectu aut colloquio suo arceret, omnium postulata libenter cognosceret, nihil iusta petentibus denegaret: si quid negare cogebatur, ea tamen utebatur lenitate sermonis, ut eos quoque quibus negabat aequos a se placatosque dimit-

dimitteret, liberalitatem autem ipsius multis et priuatim, & publice salutarem fuisse constat, nam, & suis opibus multorum inopiam subleuauit, & uiduarum, ac pupillorum, quasi communis parens fuit, & multas uirgines, multasque mulieres honesto loco natas, quae propter paupertatem, condicionem reperire non poterant, dote de suo data collocauit. Quin etiam cum intelligeret a multis inhonestis mulieribus filias ali, quas, cum adoleuissent, in eandem turpitudinem sibi substituerent, occurrendum manifesto periculo ratus, puellas tota insula conuerti ac comprehendit iussit, & in extructum a se eius rei causa coenobium includi, ut illic sancte ac pudice educatae, suo tempore, aut perpetuam uirginitatem Deo uouerent, aut nuptum, si ita mallet, traderentur. Quid iam Xenodochea, nosocomia, orphanotrophea ab illo uel instituta uel reditibus aucta commemorem? Vox me citius, aut dies, quam materia deficiat si singula persequi uellem. In annonae uero difficultate, saepe magnam uim pecuniae egentibus tradidit, saepe cum magnam frumenti copiam e remotis locis comportandam curasset, eodem illud pretio distribuit, quo ibi unde adductum erat, uendebatur. Iniuriam uero neque facere ipse, neque eos qui facerent perpeti poterat. Iudex insonribus optabilis, is, qui uel per errorem, uel metu

aliquo ac calore animi deliquissent, placabilis, in eos qui certa & obstinata malitia ac prauitate peccassent, plane inexorabilis. Qua seueritate simulque alijs quibusdam, quae silentio inuolueri satius duco, neque enim ita eum laudare institui, ut cuiusquam errata detegam, cum in senonnullorum odia concitasset, effectum est, ut propter quasdam suspiciones exacta iam aetate, Romam a summo Pontifice vocaretur, sed ut ex oriente sole nebulas dissipari, & euanescere uideremus, sic ipso aduentante, omnes illae nubeculae suspicionum euanuerunt. In urbem igitur ingressus est eo concursu omnium ordinum ea pompa & celebritate, cum ipse etiam Pontifex eum quam honorificentissime excipi iussit, ut non ad dicendam causam venire, sed iam tum pulcherrimum de obrectatoribus suis triumphum agere uideretur. Diuertit ad illud decus, & ornamentum amplissimi ordinis Aloysium Cardinalem Estensem, qui, ut sanguine regio editus, ita animo plane regio praeditus, eo cultu atque apparatu dignitatis, ac uenerationis plenissimum senem apud se habuit, ut admiratio etiam eos caperet, qui, quae in alijs admirabilia uidentur, ea Cardinali Estensi usitata, & quotidiana esse nouerunt. Itaque interdum auditis est optimus senex, cum iocans, ut securam innocentia est, dicere magnam se gratiam debere

debere obrectatoribus suis: illorum enim opera sibi eos honores Romae habitos, quos ipse nunquam optare ausus esset, plus multo eos sibi profuisse odio, quam obsequio prodesse potuissent. Ergo cum eum tota ciuitas in sinu atque oculis ferret, cum quacumque inceserat, quasi exemplum quoddam antiquae virtutis ac probitatis spectaculo esset, cum eum Pontifex libenter audiret, libenter uideret, eximia quadam caritate complecteretur, dolore lateris correptus & intra paucos dies absumptus est, tam placide ac leniter, tanta cum testificatione pietatis Christianae, ut magnam spem omnibus fecerit, non tantum illum mortem, quam migrationem ex mortalitate ad immortalitatem fuisse. Quem enim paulo ante ihs, a quibus grauius laesus erat, agnito errore ueniam petentibus, tam facile ignouisse meminimus; eius quoque peccatis facile a diuina bonitate ignotum esse confidimus. Quod si quid, ut humana fragilitas fert in ipso uitae exitu expiandum adhuc eluendumque supersuit certo speramus fore ut tam multis Ecclesiae precibus tam multis elemosynis tam multis oblationibus & tempus poenae contrahatur, & ardor mitigetur. Nunc vos milites fortissimi, qui & uinum tantopere amastis, & erectum tam multis honoribus prosecuti estis, unum etiam quiddam illius nomini ac memoriae tribuite,

buite, idque non me, sed ipsum uiuum adhuc & spirantem a uobis petere existimate. Fuit antiquitus apud multos consuetudo, quae quisque uiuus maxime amauerat, ea cum illo mortuo, aut cremandi, aut sepeliendi. Vos contra facite. Quae magnus hic non sodalitatis modo uestrae sed uirtutis & officij magister, carissima dum uixit habuit, ea, ut perpetuo conseruetis operam date. A quibus autem illum toto animo abhorruisse scitis, eorum reliquias omnes eodem quo ille tegitur tumulto, condite, eorum fibras elidite, semina extinguite. Amavit ille cum alia honesta omnia, tum concordiam in primis, & animorum consensionem, intestina autem odia, & discordias ac dissensiones semper capitales Reip. pestes iudicauit. Agite igitur uiri fortissimi, flores ex omni Christiana nobilitate delecti, columina uirtutis, terrores Turcarum, firmamenta ac propugnacula Christianorum, deponite omne studium contentionis, delete omnem memoriã offensionum, consentientibus ac conspirantibus animis ad defensionem Christianae religionis incumbite, omnem iram, omne odium, omnem ulciscendi cupiditatem in hostes illius effundite. quae tam multis hodie tamque saeuis tempestatibus agitata, in uestra uirtute, si concordēs sitis, non minimum sibi esse praesi-

praesidium putat. Sepelire cum illo mortuo ea quae ut in perpetuum sepelirentur, sepeliri iam pridem ipse uoluisset. Dissensionibus etiam maxima imperia labefactantur ac corruunt. mutuae caritatis uinculo etiam quae per se parum firma sunt continentur.

ORATIO

XXI.

HABITA IN AEDĒ
S. PETRI XI. KAL. MAII.

M D LXXXV.

Ad Cardinales conclauē ingressuros.

*M*AGNUM vobis hoc tempore negotium impositū est, Patres amplissimi, & tantopere ad salutem ac tranquillitatem vniuersae Christianae Reip. pertinens, ut haud scio an illum sit eorum omnium, quorum pro summa dignitate, quam in Ecclesia obtinetis, vestra procuratio est, quod singulari quadam & extraordinaria praepotentis Dei ope magis indigere videatur.

De-

Declarandum enim vobis ac decernendum quodammodo est, quis Ecclesiae in terris summo cum imperio praesidere ac praesidere, quis in puppi sedens, clauum tenere & periculosissimae nauigationis cursum regere ac moderari, quis pastores ipsos pascere debeat: cuius, ut supra vulgarem hominum condicionem elati, responsa pro oraculis, nutus pro ratione iussa pro legibus futura sint. Quamquam igitur ea sapientia estis, vix ut quicquam vobis subijci possit, quod non ipsi animo prius conceptum meditatūque teneatis: non iniquo tamen animo ferre debetis, vos, ex veteri consuetudine, quid in eligendo pontifice vobis sequendum sit, etiam ab infimis hominibus admoneri. Nam & nemo ita sapiens est, quin audiendo sapientior fiat: & ea est Dei benignitas, ut saepe rudibus & imperitis ea dicenda suggerat, quae audita etiam sapientibus proficiat. Dicturus igitur tanta de re, obtestor vos, per eum in cuius nomine huc conuenistis, ut mihi exigui temporis attentionem ne denegetis. Atque ut hinc potissimum ordiar, ut arduum ac difficile Episcopi munus est, ita ardua quaedam in Episcopo & inuentu difficilia requiruntur. Oportet, ait Sanctus Paulus, Episcopum talem esse, ut in eo nullus pateat reprehensioni locus. Quod si in alijs Episcopis requiritur, quanto magis in eo, qui, quanto Episcopo

po sacerdotibus, tanto ipse ceteris episcopis antecellit? Quando autem quisquam reperietur dignus qui in illum honoris ac dignitatis gradum euehatur, si omnes in quibus aliquid culpa poterit, repudientur? Sed hoc non ita rigide ac praefraete accipiendum, etiam vetusti patres monent. Nostra enim omnium qui viuimus, ex bono maloque permixta natura est: & aut angeli essemus, si nulla nos improbitatis macula contaminaret: aut & Deo & hominibus intolerabiles, si nulla vitiorum nostrorum sordes admixta bonitas temperaret. Non igitur quaerendus, qui simpliciter omni virtutis genere excellat, nullo ne leuissimo quidem vitio aspersus: quem ab omni nota ac reprehensione integritas vitae nullis unquam violata maculis vindicet: nunquam enim res ad exitum perduceretur: sed qui & praecipuis virtutibus inter aequales emineat, & vitis, ut non omnibus, atque ijs certe careat, quae in priuatis hominibus singulas familias, in principibus maxima plerumque imperia euertunt. Apud Xenophontem barbarus quidam adolescens cum equum eximiae bonitatis quem habebat, libenter, libenter se alicui spectatae virtutis viro, donaturum esse dixisset, idque apud Cyrum professus esset: Ego vero, ait Cyrus, ostendam tibi quomodo etiam si clausis oculis ieceris, aberrare a tali viro non possis.

sis. Simulque eum glebam humo sublatam in confertissimum agmen amicorum, quos assidue circum se habebat, iacere iussit: & Quicumque inquit, ex eis contigeris, illi equum tuum dono dato. neque metus ullus sit, ne aberraueris. omnium eadem est virtus, eadem temperantia, eadem multis spectata documentis fortitudo. Si de vobis, Patres amplissimi, idem dici posset, ut e vestro nobilissimo honoratissimoque confes- su, nec aetate, nec usu atque experientia rerum, nec auctoritate alius alio magis idoneus esset ad huius muneris grauitatem sustinendam: non magna deliberatione opus foret: neque ullam in partem, quis ei ex vobis praesciceretur, admodum interesset. Sin verius est, ut in stellis alia aliam nitore & claritate vincit, sic e vobis alium alio esse ijs bonis & ornamentis quae Pontifici conueniunt, instructiorem ac superiorem: & orandus summis precibus Deus, ut iudicia vestra dirigat: & vobis intendenda omni studio mentis acies, ut ex omni numero vestro eum potissime, qui aptissimus et publice utilissimus futurus videtur, deligatis. Ignoscite, quae so, si quid paulo liberius dixerim. Non enim ea nunc res agitur, ut auribus seruiendum sit. Dicenda quae urgent, quae tempus, quae rei magnitudo postulat. Omnis cogitatio cognationis, amicitiae, utilitatis priuatae, ab hac deliberatione procul

abesse debet: ne, si quis ita eligitur, & ipse dum erigitur, corruat, & alios secum in idem exitium praecipites trahat. Si navigaturi de gubernatore navis eligendo consultarent, nemo reperiretur usque eo improvidus, ut eum qui sibi aut amicissimus, aut sanguine coniunctissimus, ac non eum potius qui intelligentissimus & exercitatus esset, ei muneri praefici vellet: & desiperet, si quis in communi naufragio, quaesticulum aliquem suum sibi saluum ac proprium fore putaret. Vna navis, qua omnes vehimur, ecclesia est: quae quantis hoc tempore procellis ac tempestatibus agitetur, nemo non videt. Et erit quisquam ita non imprudens modo, sed inhumanus & impius, qui in tantis periculis, publicae salutis ac tranquillitatis quidquam anteverendum putet? Exulent a vestris omnium animis talia omnia, Patres amplissimi: & alijs omnibus circumcisis atque amputatis, ea tantum in futuro Pontifice, quae bono Pontifici necessaria sunt, requirantur. Videntur autem quinque praecipua esse, quae in eo spectari oporteat. Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Caritas, quae, ut verissime dixit Apostolus, perfectionis vinculum est, & Auctoritas, de quibus singulis ubi quam brevis sime fieri poterit, dixerō, finem dicendi faciam. Primum igitur requiritur sanctitas morum, nam quo ore audebit

aliena

aliena vitia reprehendere, qui ipse proprijs mactat? Quare si quem avarum, si ambitiosum, si crudelem ac sanguinarium, si libidini ac voluptati mancipatum, vixisse constaret, eius ne habenda quidem ratio in his sacrosanctis comitijs esset. Avarus civitates exhauriret, noua quotidie populis onera imponeret, sacra ac profana omnia venalia haberet, omnem turpitudinem, congerendae ac coaceruandae pecuniae causa, susciperet, nihil amplum aut magnificum agitare animo non de gloria Dei aut utilitate publica, sed de arcis ac saccis suis implendis perpetuo cogitaret. Non est, Patres amplissimi, non est eiusdem ingenij pecuniae seruire, & hominibus imperare. Duos impuros homines Stratoclem & Dromoclidem aiunt olim tractationem reip. messim auream vocare solitos. Non est credibile quemquam ex vobis ita animatum esse: sed tamen procul absit a gubernaculis ecclesiae, si quis Pontificatum messim sibi ac suis fore auream putat. Ambitiosus omnia perturbaret, nihil usquam quietum esse pateretur, bellis orbem terrarum concuteret: dum suorum titulos, ditionem dignitatem auget, Sedis Apostolicae dignitatem in quodlibet discrimen adduceret. Quid crudelem & recenti semper cruore gaudentem, ultionis cupidum, ignoscendi nescium, cui pro virtute ira sit, pro consilio furor, pro ra-

R 2 tione

zatione impetus: quomodo blandissimo illi ac lenissimo patris nomini responsum esse censeatis? Quid, si quis se voluptatibus vincendum ac constringendum dedit, earumque turpissimo famulatu nexus & irretitus, in earum coeno, tanquam sus, perpetuo volutatur, quid ab eo boni sperari, aut quid mali potius non metui potest? Libere, vobis audientibus, de vitis loquor. Nusquam enim tutius est accusare vitia, quam cum ex ijs qui audiunt nemo est, qui ea quae dicuntur, suspicari possit ad se pertinere. Si quis igitur est, quales plerosque omnes ex vestro amplissimo splendidissimoque Collegio esse compertum est: sed tamen fieri nullo modo potest, ut non & e vobis aliqui excellant: qui tota vita nullam significationem auaritia dederit, qui sine in magnis opibus natus, sine e tenuibus ac modicis ad ampliores copiosioresque perductus, omnem pecuniae fructum in subleuandis egentibus positum duxerit: qui arcam suam nunquam turpiter auferentibus, honeste petentibus semper apertam habuerit: qui ad gloriam suam nihil, ad Dei gloriam omnia perpetuo retulerit: qui ex fuga atque abstinentia voluptatum maximam sibi voluptatem captauerit: qui veram animi magnitudinem in ignoscendis, non in ulciscendis iniuriis consistere iudicauerit: eius demum mores aptissimi sunt ad personam illius, qui & harum & omnium

nium

nium virtutum exemplar perfectissimum fuit, in terris sustinendam. Secundo loco dixi requiri prudentiam, quam vere Aristoteles ait esse propriam virtutem imperantium. Eam aeterna illa veritas, Christus dominus ac Deus noster cum morum integritate ac sinceritate coniunxit, his verbis. Estote simplices sicut columbae, & prudentes sicut serpentes. Sed videndum est, ut, quid prudentia sit, recte intelligamus: neque ita eam accipiamus, ut vulgus solet. Vulgus enim eum prudentem vocat, qui multa simulare ac dissimulare nouit, multa mentiri, eos quibuscum agit, commodi sui causa fallere ac circumuenire: & quod sibi proposuit, multas vias reperire, quibus id quoquomodo adipiscatur. Illa vero prudentia non est, sed calliditas, versutia, malitia; aut, si prudentia est, carnis prudentia est: quam se perditurum minatur Deus: quam mortem esse Paulus affirmat. Vera prudentia est, & cognoscere quid petendum fugiendumque sit: & quibus vijs tum ipse eo peruenire, tum alios eodem perducere commodissime possit: nihil temere atque inconsiderate agere, sed vnaquaque in re, quid rerum, personarum, locorum, temporum varietas postulet, diiudicare. Miserum qui alium fallit, si se idcirco eo quem fallit, prudentiorem putat. Fallit ipse se, & induit multo perniciosiorem in laqueum, quam quo impli-

care alium parat. Quanto prudentior, qui neminem fallit. Deo enim similior est, qui neque fallere, neque falli potest. Dixi praeterea in Pontifice requiri caritatem: quam apostolus & martyrio & fidei montes transferenti anteponebat. Sine qua nihil Deo acceptum est: Deus enim ipse caritas est. Pontifex autem, cum communis pater, & sit, & vocetur, hoc ipso nomine admoneri debet; paterna se caritate erga omne hominum genus esse oportere. Addidi doctrinam & eruditionem: quam qui Pontifici necessariam non putant, magno in errore versantur. Iubetur Aaron in veteri lege gestare supra pectus suam doctrinam et veritatem iubetur nunquam in sanctuarium ingredi sine sonitu: quo significatur voluntatem Dei ab eo debere populis praedicari. Labia Sacerdotis, ait Malachias, custodiunt scientiam. Paulus ad Thimotheum episcopum esse oportere ait aptum ad alios docendos. Haec, sicut quidam, Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit. Isto modo poterit etiam bonus Lyricen esse, qui per alium canat: & bonus medicus, qui aegrotos per alium curet. Sed satis sit breuiter enim de auctoritate dicendum, quam ultimo loco posui: quaeque ex ijs, de quibus antedictum est, efflorescit. Auctoritatem autem voco potentiam apud principes & apud populos
fir-

firma & diuturna virtutis & doctrinae opinione quaesitam. Ea Pontifici hoc praecipue tempore necessaria est, propter eas gentes quae a fide & obedientia S. R. Ecclesiae descuerunt, quae reuocari ad sanitatem vix poterunt, nisi eius, qui praeerit, auctoritate moueantur. Agite igitur Patres amplissimi, proponite vobis ante oculos communem nostrum omnium parentem Ecclesiam, ex vestro nutu pendentem, & quid a vobis statuatur, summa cum cura ac sollicitudine expectantem. Illa vos Christo genuit, illa educavit, illa ad summo proximum honoris gradum prouexit: nulla vobis maior cognatio, quam cum Ecclesia: omnes omnium caritates una illa complexa est: quae nunc dilacerata, distracta, diuisa, obsecrat vos, ut aliarum omnium rerum obliti, de sua tantum tranquillitate, qua vestra quoque continetur, cogitetis. Deus omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inspiret, ut non caeco & temerario & inuitos etiam, ut interdum fit, ac quid agatur nescios rapiente paucorum motu, sed certo maturatoque iudicio, eiusmodi Pontificem concordibus suffragijs quam primum deligatis, qui dispersa colligat, lapsa erigat, deprauata corrigat, infirma corroboret, turbulenta componat, efficiatque ut neque
Pij V. admirabilem illam sanctimoniam vitae

264 M. ANT. MVR. ORAT. XXI.
 & excellentiam animi, aut Gregorij XIII.
 inexplebile propagandae religionis studium &
 effusam atque incredibilem, & omnibus
 saeculis depraedicandam in omnes
 gentes caritatem ac benefi-
 centiam desideremus.

FRANCISCI
 BENCII, E SO-
 CIETATE IESV

O R A T I O

In funere M. Antonii Mureti,

RISTE sane atque acer-
 bum, sed solemne tamen ac
 iustum, Cardinales Illustris-
 simi, insigni pro vestra pie-
 tate, atque egregia erga eum
 voluntate, qui vos vivens
 perpetuo observavit, offi-
 cium soluitis **M. ANTONIO MV-**
RET O mortuo: cuius vel ipso commemo-
 rato nomine singularis quaedam species omnis
 erudi-

eruditionis, atque eloquentiae animis audientium occurrit. Nihil videlicet praetermittitis, quod pertineat ad viri illius mortem celebrandam, qui cum viueret, summorum virorum funera laudationibus per saepe amplissimis honestauit. Quo in officio, & si sapienter illud etiam cogitastis, ut quemadmodum homines plerumque quibus viui florebant maxime, ijs mortui honoribus afficiuntur; sic etiam princeps ille oratorum non caveret cultu aliquo orationis, & qui dicendo tam multa tractauit argumenta, fieret ipse dicenti argumentum: Ego tamen qui & vestra auctoritate, & superiorum meorum permissu, & mea etiam nonnulla, ingenue ut fatear, inclinatione voluntatis, atque ut ipse interpretor, erga magistrum meum pietate, hoc dicendi onus non postulauit quidem, sed oblatum non recusauit, vereor ne & praeter expectationem vestram, & contra voluntatem meam, mea apud vos infantia, mortui desiderium non minuam, sed augeam: neque illud tantum dicendo confirmem, quod vos vel nemine dicente intelligitis, ad *MVRETVM* laudandum, eo ipso qui laudatur, laudatore opus fuisse, sed admoneam etiam eloquentiam ipsam decessisse cum homine eloquentissimo. Sed quoniam aequissimum est, ut qui plurimum debet, etiam si reddere non possit quantum debet, velit reddere quantum potest,

test, illud in hoc praestando, futurum mihi persuadeo, ut si minus eloquens ac prudens, at certe beneuolus habear, & pius: cum ostendam illud vnum, quod sciunt permulti, huius vocis, qualis seumque tandem est, fructum, ei potissimum deberi, qui illam aliquandiu hortatu praeceptisque conformauit. Incitant praeterea currentem diuersis stimulis, & amor, & dolor, qui mihi non tantum a vobis veniam impetrabunt, sed per se etiam afferent, ut spero, opem. Nam si amor, ut est in veteri prouerbio, musicam docet, docebit fortasse & lamentationem; & si doloris magnitudini vis quaedam dicendi proportione respondet, patefaciet ille se quidem in oratione maximum, ut debet: ac simul aperiet non elegantis quendam dictionis ornatum, quem aspernatur, ac respuit, sed gratum dicentis animum, atque eximiam voluntatem. Amor porro erga *MVRETVM* meus is est, quem per ipsos duos & viginti annos spectata amplissimi viri virtus, & erga me beneuolentia excitauit; dolor vero ex eius desiderio tantus, ut cum emineat, è vultu atque extet, nihil opus sit, cur id faciam, quod olim histrio Polus, qui ad verum dolorem imitandum, in scenam, filij ossa & urnam dicitur intulisse: cum praecipue sanctissimum hoc templum, in quo condi testamento voluit, ipsum mihi videatur ante oculos ac prope in conspectu con-

268 ORATIO IN FVNERE

constituere. Dicam igitur, quando ita res tulit,
paucas quasdam è plurimis *MARC I
ANTONII MURETI* laudibus: ne-
que enim possunt tam breui tempore numerari
omnes: atque ad eius formam & praescripta me
fingens, ea utar ratione dicendi, quam ille si prae-
sens esset corpore, quem animo intueor, probaturus
videretur. Vos autem, Auditores, quibus
pleraque nota sunt omnia, totos enim annos
quinque & viginti, vir omni honore ac laude di-
gnissimus in hac urbe vixit, id est in hac luce in-
geniorum, in hoc clarissimo orbis terrarum thea-
tro, & quidem cum esset primarum partium:
nolite quaeso ex his rebus potius quae à me di-
cuntur: quam ex his, quae sciuntur à uobis, eius
laudes ponderare, qui fuit ingenio, doctrina, elo-
quentia, ratione vitae mirabili ad laudem, ac prope
singulari. Sed hoc agite. Quaecumque à
me non ponentur in oratione mea, ea vos taciti
mentibus vestris subiicite: & quarum rerum
quasi capita breuiter attingam, ac si in formula
& carmine praecirem voce, eas excipientes, reli-
quas assensu & cogitatione prosequimini. Unde
igitur in te ornando & laudando, quominus tam
multis praesentibus reprehendar ipse, *MU-
RETE*, incipiam? an à patria, & genere,
& parentibus haec certe talia sunt, ut cum ipsa
magnam tibi attulerint laudem, tum vero etiam

à te

M. ANT. MURETI. 269

à te acceperint non minorem. Natus est enim,
Auditores, *MARCVS ANTONIVS*
anno post Christum natum *M D XXVI.*
mense Aprili in Gallia in pago suburbano Le-
mouici, cui *MURETO* nomen, loco hone-
stissimo patre iuriconsulto, genere perantiquo
& nobili: quippe quod & pagum illum anti-
quitus possederit, unde etiam familiae nomen:
& quadringentis ab hinc annis tulerit *Stepha-
num Grandmontensium* ordinis auctorem, vi-
rum sanctissimum, atque hominem in corporis
afflictatione singularem; cuius dies festus in
Idus Februarias incurrit. Sed non nititur
maiorum meritis *Muretus*; talis enim fuit, ac
tantis ut etiam si praeclari generis ornamenta
defuissent, summum ipse generi ornamentum es-
se posset: & suarum splendore virtutum afferret
lucem maioribus, etiam obscurissimis. At si hoc
omittimus, dicemus ne, quod est proximum,
de bonis corporis, & quadam oris dignitate?
At turpe, dicebat quidam è Romanis Impera-
toribus, cum animum habeat homo, laudem ca-
ptare ex corpore. Itaque haec etiam praetermit-
tantur; non quidem, quod non praestanti specie
ac decora forma fuerit ipse, talis nempe, qualem
eum plerique vidistis; ut videretur pulcherrima
eius anima aptissimum sibi diuersorium, in quo
habitaret, vel optasse, vel sanctis; sed quod mul-

to

270 ORATIO IN FVNERE

to maior atque excellentior animi pulchritudo rapiat atque absorbeat orationem meam, quae etiam ut haec minora relinquam, hortatur. At in praestantissimis eius animi virtutibus, quas potissimum delibabo, ut magis praedicandas; quas etiam in hisce angustijs temporis minore iactura praeteribo? Nimirum hoc illud est, quod ante audiueram, aequae magnum esse ac difficile, eum laudare, in quo maximae sunt laudes, atque eum, in quo nullae: quod in altero res ipsae desint orationi, in altero, rebus ipsa desit oratio. Perstringamne paucis ipsius initia discendi; atque educationem puerilem? Sed vereor, ne si dicā id quod res est, videar multa quidem veritati tribuere, sed plura benevolentiae. quod tamen nemo existimare debet. Ego ne hoc suscepto vitae instituto, in hoc templo, in tam nobili confesso, in tam ampla materia atque vberi, ea sciens dicam, quae sciam posse vel tacentium iudicio refelli? Velimne tam multos viros primarios esse cupiditati meae ac mendacio conscios? quam multi è vobis verum esse illud sciunt, quod vix verisimile alijs fortasse videatur, ab ipsa pueritia **MVRETVM** nostrum tam admirabili fuisse ingenij magnitudine, vix ut ullam desiderauerit disciplinam? ut poene prius discipulos habere coeperit, quam magistros? Nam ut primum imbutus est litteris, quibus informari ad humanitatem

M. ANT. MVRETI. 271

tatem aetas puerilis solet, in patria sua, Lemo-
nici primum, deinde vero Aginni, quae est vrbs
in Aquitania paene princeps, ea docere incepit
cum esset adolescentulus, aut potius puer, quae
nunc quidem communi more atque vsitato, ea
aetate si quis disceret, in summa laude poneremus
quippe ut ingenio doctrinam, sic etiam vsu prac-
currebat aetatem. Aginni uero eodem tempore
usus est suorum duce & adiutorem studiorum
IVLIO CAESARE SCALIGERO,
uiro in omni eruditionis atque humanitatis ge-
nere perfecto ac perpolitato. Hunc ille ut paren-
tem colebat, a quo etiam ut filius diligebatur:
admirabatur enim uir omnino admirabilis excel-
lentissimum ingenium adolescentis: eique volens
ac libens rectam ac breuem, quae ad rerum scien-
tiam ferret, viam monstrabat: quo sua eum natu-
ra ducebat. In qua tamen bonitate naturae, at-
que ingenij abundantia (rem admirabilem) tan-
ta utebatur contentione animi atque industria,
quanta utendum est homini, qui quominus inge-
nio potest, subsidio sibi comparat diligentiam, ut
et ingeniosos diligentia vinceret, et ingenio diligē-
tes: & totum illud sibi tempus perire crederet,
in quo non aut doceret aliquid, aut disceret. Cum
igitur aliquandiu Aginni fuisset, eiusque doctri-
na atque ingenium omnium fama & oratione ce-
lebraretur, ad illud domicilium doctinarum, &
ut

ut ita dicam orbis terrae Musaeum Lutetiam profectus est: ubi cum itidem explicaret diuitias illas ingenij, nec latere possit in tanto urbis splendore, tam illustre lumen eloquentiae, non magno negotio omnium ad se studia atque ora conuertit. Nouus uidebatur exortus Demosthenes Christianis Athenis: ita docente **MVRETO**, & quidem adhuc praesolente, concursus audiendi causa ex tota urbe fiebat, magna hominum frequentia gymnasium celebrabatur, loci ipsi in gymnasio occupabantur, aditus complebantur, ne pes quidem relinquebatur praemaxima auditorum multitudine, ubi pedem doctor ipse ponere possit: ita, per illorum humeros quasi per undas gradiebatur ad suggestum: & quo & si magno ab omnibus audiebatur studio ac silentio, nihil magis timentibus, quam ne cito faceret dicendi finem, ubi tamen fecerat finem, mirifico omnium clamore & plausu excipiebatur. Quid plura: nihil ferme aliud erat Lutetiae magis eo tempore in hominum sermonibus, quam **MVRETUS**: quem ipse etiam rex aliquando & regina, at bone **DEVS**, qui rex, & quae regina? ut quod fama & auditione acceperant, re ipsa ex perirentur, audire uoluerunt. Onerasset profecto alium tam mirabilis omnium expectatio & sermo: at **M. ANTONIUS**, quasi iam non cum alijs, sed

sed secum ipse certaret, quotidie sese admirabilior fiebat, & melior. Ut quanta ad diligentiam & doctrinam, tanta ad famam eius & gloriam, fieret accessio. Nulta mihi necessario Auditores praetermittenda sunt, ut seruem certum aliquem & laudandi, & dicendi modum: quamquam difficile est admodum seruare modum dicendo in ijs laudibus, quae modum re ipsa superauerunt: cum & qui eas cognitae habeat, alia potius quam ea quae dicuntur, dici potuisset qui incognitas, ne ea quidem debuisset, quae maiora sint hominum opinione ac fide arbitrentur: ut & ex horum sententia affecta nonnulla, & ex illorum, detracta non pauca uideantur. Vestram hic ego **Pictauenses**, **Burdigalenses**, **Auscitani**, **Tolosani**: nam **Tolosae** ille iuris civilis docendi primum quidem facultatem, deinde uero etiam potestatem accepit: sed tamen uestram ego, omnes quos dixi, uniuersae Galliae populi nobilissimi, imploro & auctoritatem & fidem: nonne cum inuentem excellentem, omnique laude cumulatam uidebatis, cum eius uoce ac doctrina fruebamini, **Mercurij** uobis filium, ut nonnulli e uestris, ex ipsius literis nominis apte traiciendis, sciteq; connectendis quasi omen conijcentes ingenij, dixerunt, aut ipsum potius **Mercurium**, ut dicebant alij uideri, & audire uidebamini? Et fuerunt fortasse qui adolescentis gloriae, quae ita se extollebat,

ut aliquorum luminibus officeret, uel detraberent occulte, uel inuiderent aperte. Semper enim nascentis gloriae comes fuit inuidia, ut solis umbra. Quae tamen gloria progressionem usa admirabili, & cursu pene incredibili, ut sol cum est in altissimo coeli uertice, umbram, sic ipsa cum peruenisset ad summum, inuidiam plane omnem extinxit, ut quoniam cum sole uirum clarissimum comparauit, consequens illud fuerit, ut posteaquam omnem prope Galliam illuminaret, suam illam lucem diffunderet in Italiam. Itaque Venetias, id est, ad illam urbem, quae ueterem huius urbis splendorem ac speciem aemulatur, cum annum ageret duodecesimum, uenit: neque uero hic latuit diutius: statim enim praeclara eius eloquentia, ut Phidiae statua, & perspecta, & probata est: quae etiam habita est in aliorum comparatione praeclarior. Venetis uero apud Lauredanos, Bembo, Contarenos, Sorianos, Manutios, ac ceteros clarissimos uiros, tanto in honore ac pretio fuit, ut dulcis quaedam inter eos contentio nasceretur, qui maxime amarent *MVRETVM*, aut admirarentur: incerti omnes, utrumue ipsi admirarentur magis, an amarent: adiuratio enim est uirtutibus nascebatur, ex admiratione amor: ut est Thaumante Irim ex Iri amorem nasci poetae uoluerunt. Paulo post concessit Patanium: in optimam illam &

uetu-

ueterissimam in Italia officinam ingenuarum disciplinarum & artium. Neque hic etiam diuersatus est: Anno enim aetatis circiter quarto & tricesimo honestissimis conditionibus inuitatus, ad summum illum doctorum Maecenatem *HIPPOLYTVM* Cardinalem Estensem se contulit: in cuius comitatu & cohortem cum redisset in Galliam mox etiam in Italiam, Romae tandem, anno *M D LXIII*. ipsius Cardinalis suasu, atque eorum rogatu, quorum consilijs litterarum studia regebantur, Aristotelis Ethicam docere publice incepit; tanta, ut memini, hominum uoluptate ac frequentia, ut Aristoteles quidem ipse Romae docere, sed nostra lingua, & lux quaedam huic urbi reddita uideretur ueteris eloquentiae. Non licet Auditores, sed ne decet quidem, cum Romae loquamur, de his rebus agere, quae Romae per hosce annos unum & viginti, tot enim annos Romae docuit uir praestanti sapientiae, agebantur à *MVRETO*. Quid docuerit, breuiter ego strictimque perstringam: quo enim modo docuerit, uobiscum ipsi recordamini. Docuit uidelicet annos quattuor libros Aristotelis de moribus, totidem ius ciuile, nec vulgari sane uia, spinosas illas iurisconsultorum concertationes cum sermonis nitore coniungens: reliquos postremo annos, usque ad annum aetatis unde sexagesimum,

S a num,

num, qui fuit annus superior, GREGORII XIII. cuius mortui gloria viuet semper in memoria viuorum, auctoritate & liberalitate per-motus, in eorum librorum, qui nõ solum acuerẽ, sed alere etiam ingenium solent, vt Platonis, se-necae, Horatij, Taciti, Ciceronis explicatione collocauit. Quo interim tempore, cum à STEPHANO BATHOREO Serenissimo Polonorum Rege, qui & consilijs, & factis, Romanorum ueterem Imperatorum aequare videtur gloriam, in Poloniam accerse-retur amplissimis praemijs; morem gessisset opti-mi principis voluntati; nisi cum eo, quem Roma ni gymnasijs lumen & columen appellabat, egis-sset idem GREGORIUS, ne discederet: at-que id quidem tum sua sponte, tum Romanorum monitu magistratum, qui MURETO ipsi aliquot ante annis ultro detulerant ius Ro-manae ciuitatis. Qua etiam ratione effectum est, vt tantum stipendium decerneretur homini amplissimo, quantum haud scio, an umquam an-tea nemini. Parcite Cardinales Illustrissimi properanti: parcite etiam dicenti: tam enim va-riam & multiplicem laudationem suppeditat nobis MURETI laudum seges & copia, vt & oporteat properare, & nonnulla tamen attingere sit necesse. Diximus non nihil de ijs, quae docuit: de ijs quae scripsit, in quibus eius spirat

Spirat imago atq; ingenium, adhuc quidem nihil, de quibus etiam nihil est, quod multa dicamus, cum in promptu sint, omnia omnibus. Quid enim, varijs eius lectionibus, vt inde potissimum inci-piam, uerius? quid pictius? quid omni lepore, & conditius? Quid magnificentius aut grandius orationibus? Quid magis pium aut eruditum versibus? ijs dico versibus quos, Roma cum es-set, composuit: illa namque poemata, quae cum esset annorum circiter viginti, iuuentutis quoddam calore atque impetu profuuit in Gallia, & con-uenienti quodam nomine appellauit IUVENILIA, IUVENILIA inquam, dicam clarius, vt melius exaudiat ab omnibus: saepe mihi in sermone dicebat, sibi adeo non pla-cere, vt ea tamquam sua, non modo probaret, sed ne agnosceret quidem. Et cupiebat huiusce-suae voluntatis, si vita suppeteret, extare testi-monium. Quod ego nunc ipse opportuno sane loco & tempore, aperte testificor, planeque de-nuncio. Quid igitur senilibus MURETI versibus magis pium, eruditum, addo etiam iu-cundum? Quid subtilius atque elegantius ijs di-sputationibus, quas scripsit de iure civili? Quid dulcius epistolis? Quid uerius ijs notis & scho-lijs, quae scripsit ad auctores utriusque linguae probatissimos? Haec certe omnia ea sunt, vt iam non septem Thebarum portae, non pyrami-

S 3 des.

des Aegyptiorum, non Romanorum trophaea
ac monumenta, quorum hodie vix cadauera pro-
iecta iacent, ad tam diuturnam posteritatis me-
moriā pertinuerint, ad quantam ipsa pertine-
bunt. Quae quidem omnia, ut flumina, quae
eo magis augentur, quo longius è fontibus & ca-
pitibus suis recesserunt temporis beneficio fiunt,
non suis modo virtutibus sed alienis etiam vitij
(liceat enim hoc mihi dicere, quandoquid ma-
tam feruent omnes ac feruntur scribendi studio)
praestantiora. In quibus tamen scribendis v-
trum admirer magis maximam scribentis ele-
gantiam, an incredibilem eiusdem siue facultatē,
siue copiam? Mihi credite, Auditores, loquor
enim quod non opinor, sed scio: non accepi auri-
bus sed oculis: neque semel atque iterum, sed
quoties se offerebat occasio: ut omnis non tantū
assentationis, sed amplificationis etiam suspicio
abesse debeat. Nihil unquam bis scribebat
MURETVS, cum tam multa scribebat:
Vix adeo bis legebat id ipsum quod scripserat:
raro interpolabat: non saepe mutabat aliquid,
aut emendabat: rarius demebat, debebat: ita cum
vno quasi tenore fluerent omnia, nihil nisi aptum
& accommodatum ad manum mentemque ve-
niebat: ut multo meliora fortuito illi exciderent,
quam alij, qui assiduo opere eandem rudent in-
cudem, extrudant, atque excudant labore.

Ac-
cipe

cipe quoduis vnum de praeclaris ipsius volumi-
nibus, non dico ex ijs, quae adhibito acriore stu-
dio scripsit ac diligentia, sed ex ijs, quae effudit
ludibundus: vna cuiuslibet argumenti sententio-
la, non dico pagina: vna cuiuslibet paginae vo-
cula, non dico comprehensio, manifeste ostendet
nihil fieri potuisse: MURETO in scribendo
perfectius: ut nō sine causa inuenti sint, qui, cum
esset morti proximus, quasi quiritantium more
opem implorarint Romanorum Civium: quod
Metellus fecit macedonicis mortuo Aphricano:
non eam quidem ob causam, quod Romanae Vr-
bis moenia essent eversa, ut dicebat ille; sed quod
Romanae eloquentiae splendor extingueretur.
Quae omnia ut ad summam faciunt laudem viri
ornatissimi, ita communem augent nostrum om-
nium dolorem. Accipite enim, Auditores,
quod & si erit auditu acerbissimum, erit tamen
& dictu verissimum, nec fortasse ingratiſſimum
scitu. Cum in diuinum hominis ingenium &
in diuturnam eius, ac pene incredibilem indu-
striam, qua vim sibi & prope mortem asserre
visus est: ad summum enim singulis noctibus
somo quinās horas, quaternas plerumque, aut
etiam ternas tribuebat; cum in aureum illud, ut
ita dicam flumen eloquentiae, animum mentem-
que conuerto, cum & quae olim pepererit cogi-
to, & quae iam diu parturiret, etiam si magna

S 4

Et multa ab eo exierunt, ea tamen omnia haud
posse conferri existimo cum ijs quae parabat, ut
non tantam *MVRETI* mortem, qui viuere
poterat diutius, sed eius etiam operum, quae ut
dicebat Sappho, aeterno quodam vere florere
potuissent, lamentari ac dolere possimus. Nam
quis tandem nobis Aristotelis Ethicen, Rhetori-
cen, Politicen, quis Platonis de Republica libros
ac de Legibus, in quae fere omnia inchoatos habe-
bas commentarios, quis insignes illas, quas me-
ditabatur, notas ad Herodotum, Thucydidem,
Xenophontem, Plutarchum, Liniu[m], Pliniu[m],
Tacitum, ad iuris ciuilibus auctores, ad eos deni-
que, quos euoluit libros (quos autem non euo-
luit?) repraesentabit? O uita ijs quidem, qui
nihil agunt, per saepe longa, *MVRETO*
certe, qui nunquam non agebat aliquid, nimum
breuis? Agebat ille quidem cum est mortuus,
annum sexagesimum: qua aetate qui essent etiam
decennio minores à Theracis non lugebantur,
quasi uixissent diu. Sed ego tamen sic arbitror
semper acerbam esse eorum mortem qui immor-
tale aliquid cogitant, ut profint omnibus mor-
talibus, etiam si vitam duxerint quam longissi-
mam. Et si tu quidem *MVRETE*, si
spectamus quod facere poteras, parum uixisti; si
quod fecisti, satis: si praeclari memoriam nominis
quam reliquisti, semper uicturus es. Semper
enim

enim uiuunt, etiam mortui, qui quamdiu uixe-
runt, uixerunt bene. Bene autem uiuere ij di-
cendi sunt, qui in omni uita profunt alijs, potius
quam sibi, et in ea sunt cogitatione desixi, ut si-
bi perpetuo migrandum putent ad unum illum
qui omnia audit et uidet, *DEVM*. Quae
duo quoniam hunc in locum incidit oratio, ut
praetermittenda non sint, ita extiterunt in *MV-
RETO*, ut non admirationi magis, quam
imitationi esse possit. Nam quod pertinet ad
benignitatem, quis tandem fuit non dico è sum-
mis uiris ac principibus, quales uos estis Cardina-
les illustrissimi, quibus ille omnibus fuit, tunc
propter summam doctrinam et eloquentiam,
tunc uero propter suauitatem morum et elegan-
tiam longe carissimus: sed e medijs, sed ex infimis
etiam hominibus, non dico ex illis, qui ei essent
familiares et cogniti, sed ex ignotis atque exter-
nis, quorum nonnulli uel ex ultima Europa homi-
nis conueniendi et consulendi causa Romanam
constuebant: qui tamen profitebantur omnes, at-
que aperte praedicabant omnia se maiora re ip-
sa comperisset, quam fama: quis fuit inquam ex
omnibus, quin si uellet, eius auxilio uteretur et
consilio? Ecce uiquam suam ille domum, bi-
bliothecam, quam habebat instructissimam, au-
res, arcam denique patere noluit? cui non aut
opera benigne fecit, aut pecunia? Tribunorum
olim

olim domus in hac vrbe nunquam clauderetur, vt essent portus quidam ac per fugium omni ciuitati: simile quiddam mihi videntur MVRETI aedes fuisse, quem nunquam fere solum, aut uacuum inuenires: quasi à DEO esset, vti erat, ad communem omnium utilitatem datus. Rogares, ut per obscurum aliquem, aut latini scriptoris, aut Graeci declararet locum? declarabat: ut carmen corrigeret, aut orationem? corrigebat. Vt epigramma inscriberet in sepulchro? inscribebat. Ut epistolam scriberet? Scribebat. Vt elogium in ponte, aut in basi statuæ ponendum excogitaret? excogitabat: Vt haec ipsa recognosceret? recognoscebat, ut interdum mihi diceret (saepe enim mecum per quam familiariter loquebatur) sibi non licere viuere. Et vivebat quidē ipse, sed, vt dixi, vivebat magis alijs quam sibi. Docebat enim quae poterat, id est quae discere velles, omnia: quid enim velles discere, quin posset docere? ab eo vero quem docebat, nullā omnino mercedem exigebat, ne illam quidem, quam Thales Milesius à Mandrayto Priennensi, quem docuerat quanta esset solis magnitudo, exegisse dicitur, cum ab eo canit, vt ipsum tantummodo tam praeclare inuenti laudaret auctorem: vt non mirum fuerit, si inuenirentur interdum, qui quae a MVRETO gratis acceperant, pro suis vendita-

rent.

rent. Atque haec pauca de benignitate in homines. Quid de religione ac pietate in DEVM? Nolite expectare Auditores, dū cōmemorē quod pleriq; meministis, catholicam semper ab eo seruata, seruata, dico? immo vero etiam defensam, et pro virili parte ornatam, religionem ac fidem: cum tamen non defuissent in Gallia homines nequissimi, qui omni machinatione admirabile illud ingenium ad suas partes abducere conarentur. Itaque propiora videamus. Hic uero mihi quam multa occurrunt, quam ingentia? quot conturbant in hac ipsa extrema, in qua versamur oratione, dicentem? cum & videam multa esse omitenda, & vnumquodque quod occurrit, praecipendum esse videatur? Nouem iam sunt anni, Auditores, cum sacris est initiatus M. ANTONIVS, ac sacerdos factus: ex quo tempore tam saepe, tā religiose, tam sancte fecit rem diuinam, vt inter sacrificandum, nec lacrimas teneret ipse, & easdem etiam audientibus excuteret. Sacras vero quotidianas preces quam diligenter ac sedulo obibat. ? vt se assidue ad Sacerdotum & CHRISTI exempla limabat. ? quam sollicite in se inquirebat? quam attente videbat, ne quid aut faceret, aut diceret, quod aut reprehensum, aut reuocatum vellet? Quid? quod saepe mecum (credo etiam cū alijs) de morte tamquam de migratione loquebatur? quod

CUM

284 ORATIO IN FVNERĒ

cum laboraret molesto morbo ac difficili pedum iam iamque sibi esse cedendum domo, cuius iam labarent fundamenta, praedicebat? quod cum ei quietem suaderem atque otium, nec tamen persuaderem, quietem sibi aeternam adesse propius praesagebat? Et certe tam insignis uita, quasi fabula, quae tam praestantes habuit ceteras partes, extremo debuit actu praestantissime terminari: qui talis fuit, ut haud sciam, an meliorem nos ipsi exitum optare possimus. Mortuus est enim ille, si tamen moritur, qui consequitur immortalitatem, ornatus omni instrumento, & viatico, quod Christiana religio tribuere homini atque impertiri solet, quem parat ad mortem: à X^{PI}STO etiam Quinto Pontifice Maximo non priuatim modo ueniam peccatorum impetrauit, sed ad eorum expiationem, eiusdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui rite uteretur, ei uero non liberationem modo culpae sed remissionem etiam poenae C^HR^ISTI Vicarius benignissime concedebat: ut scilicet Muretanae illam mortis opportunitatem, non lamentatione & misericordia, sed gratulatione & beneuolentia profici debemus. Sed esset mihi peccus memoria illius diei, post quem diem obiit die tertio: quo cum esset Sacrosanctum C^HR^ISTI corpus Christiano more suscepturus, omnibus qui eo conuenerant praesentibus atque audientibus, longo

M. ANTONI MURETI. 285

longo exordio supplex ueniam à familiaribus petijt, atque ut sibi ignoscerent postulauit: quod eo fecit animi sensu ac dolore, ut ex illo numero, qui sibi a lacrimis temperaret, inuenires neminē. Post quem diem, toto eo tempore, quo potuit loqui, in magnis totius corporis doloribus, illas modo uoces interruptis suspirijs, ò IESU, ò DEVS, moribundus iterabat: ut quoniam, interpres mentis est lingua; eum constet aliud nihil eo tempore, in quo potissimum moriente corpore disceptabat animi salus, habuisse in mente, nisi illum, quem habebat in ore, cum quo, & ad quem, ut confidimus, euolauit. HENR^I M. ANTONI MURETE vir clarissime: ut uere es natus ad omnem dignitatem & gloriam: contemnebas illam tu quidem inter homines, illis etiam temporibus, cum eras gloriatione dignissimus: cum in sacrosancto purpuratorum patrum senatu, in illo sanctitatis ac religionis domicilio, in illa arce regum ac nationum omnium, fulminabas, tonabas, splendidissimorum uerborum, & grauissimarum sententiarum flumina effundebas: sed nunc tandem aeternam istam atque immortalem, quam sperabas, Dei munere & concessu, pro summa tua erga eum pietate, atque erga homines benignitate, es consecutus. Nos autem, nos inquam, afflicti iacemus ac moerentes desiderio tui; quod longinquitas

286 ORATIO IN FVNERE

quitas temporis non leniet, sed duplicabit. Et cōnati quidem sumus, ut horum Illustrissimorum principum obsequeremur studijs, tuarum aliquot suscipere laudum commemorationem: Sed earum pondere oppressi, nostrarum ostendimus virium imbecillitatem. In quo tamen, illa nos cogitatio consolatur, quod illud fecimus, quod potuimus, quod voluimus, quod debuimus: quod etiam haud scimus, an vnquam postea, uiro eruditiori, atque homini eloquentiori, officium simile praestare possimus. Dixi.

E R R A T A.

Pag. 8 lin: 1	continentur	continentur
11	10 ἐπιστημῶνας	ἐπιστημῶνας
18	7 vitrum	virum
	28 Bursin	Bursin
20	19 in urbem	in urbe
22	4 ingeni, a quorum	ingenia, quorum
38	3 quaritur	queritur
	28 καροὶ	κακοὶ
41	20 cui Deus	cur
	22 rei causa	causas
59	19 διδασκόμενας	διδασκόμενα
62	4 eum	cum
66	1 Aristotelis	Aristoteli
68	28 Πάχομεν	Πάχομεν
70	26 ἑλισθύνκας	ἑλισθύνκας
73	11 aquila	aquila
83	7 Hac sunt	Haec
86	28 dictum	ductum
89	23 proprius	proprium
96	9 ἔο	ἔο
99	27. pramit	premit
101	27 illo	illi
102	11 instructionem	instructionem
106	27 Venius	Verrius
125	28 gestum	gustum
130	24 perlustrare	perlustrasse
134	19 deterere	deterere
135	18 continere	contineri
136	18 relegando	relegendo
138	6 volitationibus	velitationibus
145	20 eum	cum
152	5 nostris	nostis
153	11 libris	labris

154	13	odie	hodie
158	8	alia maiora	alia omnia maiora
159	22	pecunia sit	si
162	27	angustiss.	angustiss.
165	19	industria	industria
172	1	vix	vix
173	20	latini	latinis
174	2	qui	quid
	4	quod	quod
	12	quoque	quoquam
177	6	concilij	consilij
180	13	dicemus	ducemus
189	23	ac nutricibus cū lacte duebant	à nutricibus cum la- cte bibebant.
190	10	obstrusora	abstrusora
193	9	peccavi	peccari
196	9	publicos	publicus
225		senectute	senectute
229	1	Duci	Ducis
236	18	excitaretur	excitaret
243	3	et abiūde ad glariā	ut abunde ad gloriam
	6	collapsas	collapsus
251	14	illum	illam
256	1	Episcopo	Episcopi
273	9	habeat	habent
	13	afficta	afficta
274	25	adiuratio	admiratio
275	19	sapientia	sapientia
277	8	Roma	Romae
282	12	elogium	eclogium
	26	praclare	praclaris
284	8	praestantissime	praestantissimo
285	28	morentes	moerentes

Cetera prudens lector per se corriget.

